

ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ...

ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੋਤਾ

ਵਿਸ਼ਵਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬਰਨਾਲਾ

ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ...

ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਂਤਾ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ : ਰੌਂਤਾ (ਮੋਗਾ)

ਲੈਕਚਰਾਰ ਬਾਬੇ ਕੇ ਕਾਲਜ ਦੌਧਰ (ਮੋਗਾ)

ਮੋਬਾਇਲ : 98764-86187

ਫੋਨ ਨੰ : 01636-257071, 253288

Jehne Lahore Ni Vekhia

By

Rajwinder Raonta

(Lect. Babe Ke College, Daudhar, Moga)

VPO : Raonta

Teh. & Distt. Moga

Mobile : 98764-86187

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : ਜਨਵਰੀ 2009

© : ਲੇਖਕ ਦੇ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਟਾਈਟਲ : ਅਮਿੱਤ ਮਿੱਤਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਵਿਸ਼ਵਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ,

ਕੱਚਾ ਕਾਲਜ ਰੋਡ, ਗਲੀ ਨੰ. 8, ਬਰਨਾਲਾ

ਫੋਨ : 01679-233244 ਫੈਕਸ : 241744

e-mail : anu_bnl@yahoo.com

www.thepunjabi.com

ਛਾਪਕ : ਸੋਨੀ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।

ਕੀਮਤ : ਪੇਪਰ ਬੈਕ 50/-

ਸਜਿਲਦ 100/-

ਸਮਰਪਣ

ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ
ਨਿੱਘੀ ਯਾਦ ਨੂੰ
ਜੋ ਮੇਰੇ ਸੁਪਨਿਆਂ 'ਚ ਆ ਕੇ
ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਚੁੰਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ
ਅਤੇ

ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਾਪਾ ਜੀ ਨੂੰ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥ
ਕਲਮ ਫੜਾਈ ਹੈ

ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ : ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਰਜ

ਡਾ. ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੌਤਾ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਕਵੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਰੌਤਾ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਹੌਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਅਭਿੱਜ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਡਾ. ਰੌਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਘਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਰੌਤਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਸਰਗਰਮ ਸੋਚ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਚਰਚਿਤ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਫਲਸਫਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵੱਲ ਵੀ ਰੁਚਿਤ ਹੈ।

ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਬਹਿਰ-ਮੁਕਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਰਚੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੀਤ ਸਾਹਿਤਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਮਾਨਵੀ ਦੁੱਖ-ਦਰਦ, ਮਾਨਵੀ ਸੰਕਟ, ਮਾਨਵੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਾਨਵੀ ਆਕਾਖਿਆਵਾਂ, ਇੱਛਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਪਿਆਰ, ਸਾਂਝ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਡਾ. ਰੌਤਾ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਨੀ ਹੈ। ਗੀਤ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਉੱਚਤਮ ਹਨ।

ਪਰ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾ, ਵਲੱਖਣ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ (ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ) ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਵੱਸ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲੇਗੀ, ਸਫਲਤਾ ਮਿਲੇਗੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨੇ ਕੋਈ ਮਿਹਣੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੇ ਤਜਰਬੇ ਕਰਕੇ ਸਥਾਪਤ ਲੀਹਾਂ ਭੰਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਰੌਤਾ ਨੇ ਸਥਾਪਤ ਲੀਹ ਭੰਨ ਕੇ ਨਵੀਂ ਲੀਹ ਸਿਰਜੀ ਹੈ।

ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਦੇ ਵਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ-ਮੇਰੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਹ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇਖਾਂ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਾਂ। ਡਾ. ਰੌਤਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਵੀ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਨੇੜਿਉਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਉਥੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ (ਜੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਹਨ) ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਰੌਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਫਰ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਬੰਧ 'ਸਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ' ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਹਨ। ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਸਫਰਨਾਮੇ ਬਹੁਤ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਰੇ ਸਫਰਨਾਮੇ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਗੈਰ ਜਰੂਰੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ, ਵਰਵਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ। ਕੋਈ-ਕੋਈ ਸਫਰਨਾਮਾ ਹੀ ਗਿਆਨ, ਜਾਣਕਾਰੀ

ਅਤੇ ਚੇਤਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਡਾ. ਰੌਂਤਾ ਦਾ ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਨੁਮਾ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਰਚਿਕ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਚੇਤਨਤਾ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੂਰੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਅਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

ਦੂਜਾ, ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਂਤਾ ਵੱਲੋਂ ਰਚੀਆਂ ਪੰਜ ਕਥਾਵਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵੰਡ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਅਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿਆਰ, ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਮਿਲਵਰਤਣ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਭਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹ ਕਥਾਵਾਂ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਬਾਇਸ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਲੇ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ-ਬਹਿਤਲ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਗੂੜ੍ਹਾ, ਅਟੁੱਟ ਨਾਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਅੱਜ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਨਫ਼ਰਤ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਦੂਰੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੂਰੀਆਂ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੇਟਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਾਡੇ ਜੁੱਮੇ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਦੇਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਰੌਂਤਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਹ ਦੋ ਵਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਿਬੰਧ, ਕਥਾਵਾਂ ਰਚ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਚੇਤਨਸ਼ੀਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਡਾ. ਰੌਂਤਾ ਨੇ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤ ਵੀ ਇਸੇ ਨੇਕ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਰਚੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬੜੇ ਫ਼ਖ਼ਰ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਂਤਾ ਦਾ ਇਹ ਯਤਨ (ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੈ) ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ। ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਯੋਗ ਹੈ। ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਂਤਾ ਦੀ ਇਹ ਦੇਣ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਉਕਤ ਧਾਰਨਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ, ਵਾਚੇ, ਗਿਆਨ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਚੇਤਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ।

- ਸੁਰਜੀਤ ਬਰਾਡ (ਡਾ.)

ਘੋਲੀਆ ਕਲਾਂ (ਮੋਗਾ)

ਫੋਨ ਨੰ : 98553-71313

ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ

‘ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ’... ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਦਾ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਸਾਰਥਿਕ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਪਰ ਰੌਤਾ ਪਿਛਲੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਗੀਤ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਆਦਿ ਕਾਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ‘ਚ ਛਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਵੰਡ ਵੇਲੇ 10 ਲੱਖ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਦਾ ਤਬਾਦਲਾ ਹੋਇਆ 35000 ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਉਧਾਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜਿਆਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਦਰਦ ਹੈ। ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸੀਨੇ ‘ਤੇ ਲੱਗੇ ਫੱਟਾਂ ਉੱਪਰ ਫਹੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵੰਡ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਰੂਪਮਾਨੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ‘ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ’ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

-ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ

ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ

ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ (ਰਜਿ.)

92161-44432

ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮਾਣ

ਵਿਦੇਸ਼ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਵਤਨ ਦਾ ਮੋਹ ਤੇ ਯਾਦਾਂ ਵੱਢ-ਵੱਢ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਰਾਜ਼ੂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਸੁਣਦੇ, ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚਮਕਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਦੀ ਇਸ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਪੌੜੀ ਬਣਾਂ। ਜਿਸ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ 'ਚ ਬੈਠੇ ਰੌਤਾ ਨਿਵਾਸੀ ਮਾਣ ਕਰਨ। ਰਾਜ਼ੂ ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਨੇਹੀ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰਾ ਵੱਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਜਿਹਾ ਵੀ... ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ... ਪੁਸਤਕ ਛਪਣ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

-ਗੁਰਬਰਨ ਗਰੇਵਾਲ,

ਕੈਲਗਰੀ (ਕੈਨੇਡਾ)

ਫੋਨ : 0014037089431

ਕੀ-ਕਿੱਥੇ

ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ / 9	ਬੱਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ 'ਚ / 36
ਸੁਫਨੇ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ... / 11	ਮੇਰੀ ਬੇਗਮ ਕਹਿੰਦੀ... / 38
ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ / 14	ਆਸਕ ਬਾਬੇ / 39
ਡੋਗਰਾਂ ਦੇ ਘਰ / 15	ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ / 40
ਪਾਲੀ ਪਾਣੀ ਖੂਹ ਤੋਂ ਭਰੇ / 17	ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਗੋਟ / 41
ਮਲਾਈ ਵਰਗੀਆਂ ਸੜਕਾਂ / 18	ਖੁਫੀਆ ਤੰਤਰ / 42
ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਖੁਲਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ / 19	ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ / 43
ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ 'ਤੇ / 21	ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਕਿਰਨ ਬੇਦੀ / 44
ਕੁੜੀਮਾਰ? / 22	ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ / 45
ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਰੱਬ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਅਦਾ ਮੰਨਦੇ / 23	ਅਧੂਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ / 46
ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ / 24	...ਕੱਢੇ 2 ਹਜ਼ਾਰ / 47
ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦਿਲ / 25	ਪੁਲਸ ਤਾਂ... / 48
ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਗ਼ਰੀਬੀ ਬਹੁਤ ਹੈ? / 26	ਆਖਰੀ ਪਲ / 49
ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚਾਹ-ਛਾਹ ਪਿਆਈਏ / 27	ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਵਿਖਾਵਾ / 51
ਖਾਣ-ਪੀਣ / 28	ਹੱਜ / 52
ਵੇ ਸਾਡੀ ਲਤਾ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਐ... / 29	ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ / 57
ਪੱਤ ਦੇ ਸ਼ੋਕੀਨ / 30	ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ / 61
ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ / 31	ਲਕੀਰ / 64
ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਕੂਕ / 32	ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ / 66
ਢਾਈ ਸੌ 'ਚ ਕੁੱਤਾ / 33	ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ / 70
ਸਾਡੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਣੀ ਜਾਣੀ ਏ / 34	ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ / 72
ਉੱਚੜੇ ਫੱਟ / 35	

ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ

ਲਾਹੌਰ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਪੱਕੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਉਹ ਜੰਮਿਆ ਈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਜੰਮਣ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਤੇ ਵਾਚਣਾ ਚਾਹਿਆ ਉਹ ਇੰਝ ਹੈ, ਲਾਹੌਰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੇ ਐਸੇ ਆਰਾਮ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਆਓ ਭਗਤ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੇਲੇ ਦਾ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਲੀਸ਼ਾਨ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਬਾਗ, ਪਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਐਸੇ ਆਰਾਮ ਲਈ ਸੜਕਾਂ ਵਗੈਰਾ ਭਾਵ ਲਾਹੌਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਬਣਾਇਆ 'ਅਜੂਬਾ' ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਅਸਚਰਜ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਾਂਝਾਂ ਵੀ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਰਹਿੰਦੀ-ਖੂੰਹਦੀ ਕਸਰ ਗਾਇਕਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ। ਲਾਹੌਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪੀਤਮ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਹੀ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਸਜਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਲਾਹੌਰ-ਲਾਹੌਰ ਹੈ।

ਲਾਹੌਰ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਦਾ ਅੱਡ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਨੇ ਹੋ? ਪੱਗ ਲਾਹ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗੇੜਾ ਦੇ ਆਓ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰ ਤੇ ਟਾਂਕੇ ਲੱਗੇ ਹੋਣਗੇ, ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੱਜਣ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਨਿਆਣਾ ਜ਼ਿੰਦ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ, ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ? ਤੂੰ ਉਥੇ ਜੰਮਣ ਜਾਣਾ? ਬੱਚਾ ਫਿਰ ਜ਼ਿੰਦ ਪੈ ਗਿਆ, ਹਾਂ ਮੈਂ ਜੰਮਣ ਜਾਣਾ। ਬੱਸ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਕਹਾਵਤ ਬਣ ਗਈ। ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ, ਧਰਤੀ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਹਵਾ ਇੱਕ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਾਂਝਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਚਰਨਛੋਹ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ, ਖੂਬਸੂਰਤੀ, ਸਫ਼ਾਈ, ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮਾਧ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਦਿ ਬੜੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਾਡੇ ਚੇਤਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਅਸਵਾਰ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ ਹੈ ਜੋ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। “ਜੀਹਨੇ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਲਾਹੌਰ, ਉਹ ਦੇਖ ਲਓ ਕਲਾਨੌਰ।” ਕਲਾਨੌਰ ਬਟਾਲੇ ਤੋਂ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਰੋਡ ਵੱਲ ਸਰਹੰਦੀ ਕਸਬਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਲਾਹੌਰ ਵਾਂਗ ਪੁਰਾਤਨ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ, ਬਜ਼ਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਾ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਵੀ ਹਨ। ਲਾਹੌਰ ਪਟਿਆਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਂਗ ਬਣਿਆ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਕੌਮਲ ਭਾਵੀ ਬੰਦੇ ਲਈ ਮੱਕਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੀਜੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਹੋਰ ਨਰਮ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਓਪਾਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਬੜਾ ਵਧੀਆ

ਰਹੋਗਾ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਾਝਾ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣਗੀਆਂ
ਦਾਲ ਦੱਸ ਖਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ਅੰਦਰ,
ਕਿੰਨੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਬਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਦੱਸ ਖਾਂ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ ਇੱਟਾਂ,
ਕਿੰਨੀਆਂ ਟੁੱਟੀਆਂ ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਦੱਸ ਖਾਂ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ ਖੂਹੀਆਂ,
ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਖਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਜਰਾ ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਵੀਂ ਜਵਾਬ ਮੈਨੂੰ,
ਉੱਥੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਨੇ।

ਦਾਲ ਦੱਸਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ਅੰਦਰ,
ਲੱਖਾਂ ਬੂਹੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਬਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇੱਟਾਂ ਤੇ ਧਰਗੇ ਪੈਰ ਆਸ਼ਕ,
ਉਹ ਟੁੱਟੀਆਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਭਰਨ ਮਾਸ਼ੂਕ ਪਾਣੀ,
ਉਹ ਮਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਖਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਹਿਦੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੇ,
ਉਹ ਵਿਆਹੀਆਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਕੁਆਰੀਆਂ ਨੇ।

-----o-----

ਸੁਫਨੇ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ...

ਹੋਰਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇਖਣ ਦੀ ਬੜੀ ਚਾਹ ਸੀ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਹਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਮੌਕੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੇ ਲੇਖਾਂ, ਉਜੜਨ-ਵਿਛੜਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਤਾਘ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਮੈਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਚਾਚਾ, ਜੱਗੇ ਦੇ ਨਾਨੇ ਲਈ ਪੰਜੀਰੀ ਵਾਲੀ ਪੀਪੀ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ 'ਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ... ਸਬੱਬੀ ਨਾਨੇ ਨੇ ਬਾਰੀ 'ਚੋਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਾਈ ਫਿਰਦੈ। 'ਬਾਈ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਲੈਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ... ਗਿਆਨੀ ਸਿਹਾਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣੇ ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਪੁੱਛਾਂ?

ਅਟਾਰੀ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸੀਟ ਮੱਲ ਕੇ ਉਹ ਵਾਹਗੇ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਏ। ਜਿਓ-ਜਿਓ ਗੱਡੀ ਦੀ ਸਪੀਡ ਵਧਦੀ ਤਿਓ-ਤਿਓ ਉਸਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਹੋਰ ਵਧਦੀ... ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਸਾਗਰ 'ਚ ਵੜਨ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਵਾਹਗਾ ਆ ਗਿਆ। ਉਹੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਉਹੀ ਚਿਹਰੇ-ਮੋਹਰੇ ਬੱਸ ਪੈਂਟ ਸ਼ਰਟਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਲਵਾਰ-ਕੁੜਤੇ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਜੱਗੇ ਹੁਣਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ-ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰ ਹੋਣ ਉੱਪਰ ਮਾਣ ਵੀ...। ਵਾਹਗੇ ਦੀ ਚੈਕਿੰਗ-ਸੈਕਿੰਗ ਦੀ ਕਰਵਾਈ ਉਪਰੰਤ ਗੱਡੀ ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਸਪੀਡਾਂ ਪੁੱਟ ਗਈ। ਉਹੀ ਸਰਹੱਦੀ ਪਿੰਡ, ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਰਗੇ ਨਿਆਣੇ, ਓਵੇਂ ਮਿੱਟੀਓ-ਮਿੱਟੀ ਹੁੰਦੇ ਦਿਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਫਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੀਆਂ ਵਿਛਾ ਕੇ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਗਜ਼ਰੀ ਕਾਰਾਂ 'ਚ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਲਹੌਰ-ਲਹੌਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ... ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਯਾਦ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਘੜੀਆਂ ਜੜਿਆ। ਰੰਗ ਬਰੰਗੀਆਂ ਲਾਈਟਾਂ, ਆਟੋ ਰਿਕਸ਼ਿਆਂ, ਵਾਹਨਾਂ ਤੇ ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲਾਂ ਦੀ ਫਟਰ ਫਟਰ ਕਿਸੇ ਮੇਲੇ 'ਚ ਮੌਤ ਦੇ ਖੂਹ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੀ. ਐਨ. ਜੀ. ਗੈਸ ਚੱਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੋਬਾਇਲ ਆਇਲ ਦੇ ਸਾਥ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੋੜਾ ਪੁੰਆ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਸ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ 'ਚ ਹੀ ਗੜੀ ਸ਼ੌਹ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਹਾਰ ਵਗੈਰਾ ਪਾ ਕੇ... ਢੋਲ ਢਮਾ ਕੇ ਡੋਗਰਾਂ ਦੇ ਡੋਰੇ 'ਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਰੋਜੇ ਰੱਖੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ ਰਾਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਹਿਫਿਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਨੇ ਤੁੰਬੀ ਸੁਰ 'ਚ ਕਰਕੇ ਸਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਵਧਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਛੂਹਿਆ ਕਿ ਸਿਖਰ ਹੋ ਨਿਬੜੀ।

ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਕਿਵੇਂ ਆਵੇਂ... ਯਾਰ ਸਾਡੇ ਲੋਕੀਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਐ, ਇਹ ਲੋਕ ਬੜੇ ਜਾਲਮ ਹੁੰਦੇ ਆ... ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤਾ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਰੇ ਲਾਲ ਖੋਹੇ, ਮਾਂ ਖੋਹੀ, ਪਤਨੀਆਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪਾਇਆ... ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਜਾਂ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਨ ਵਾਲੇ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦਾ ਜੰਗਲ ਦਿਖਾਇਆ... ਓਹੋ ਜੱਗੇ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਫੇਰ ਹਿੱਲਿਆ, ਓਏ ਭਗਤਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਕੀਹਨੇ

ਪਿਲਾਇਆ? ਹਾਅ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਕੀਹਨ ਮਾਰਿਆ? ਉੱਚ ਦਾ ਪੀਰ ਕੀਹਨ ਬਣਾਇਆ? ਉਹ ਦਾ ਕਾਮਰੋਡ ਬੋਲਿਆ... "ਭਗਤਾ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੀਨ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ...। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੰਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ਰ ਮੁਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਆ।"

ਸਵੇਰੇ ਉਠਦਿਆਂ ਹੀ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਚਾਹ ਤੇ ਬਰੈੱਡਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ਤਾ ਆ ਗਿਆ, ਲਾਰੀ ਅੱਡੇ ਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਬੱਸਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ-ਖਿੱਚ ਬਿਠਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੱਸਾਂ, ਟਰੱਕਾਂ ਤੇ ਰੇਗਦਾਰ ਟੋਪਾਂ ਦੀ ਸੁਕੀਨੀ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਐਂਧਰਲੀ ਪੱਤ ਦੇ ਸੁਕੀਨ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਏ. ਸੀ. ਬੱਸ ਸ਼ੇਖਪੁਰੇ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਈ। ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਵੈਕਿਊਮ ਕਲੀਨ (ਮਿੱਟੀ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ) ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ, ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਚੁਸਤੀ ਫੁਰਤੀ ਵੀ ਦਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਢਲਦੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਿਆ। ਜੋੜੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਰੂਹ ਸਰਸਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਬਾਬੇ ਦੇ ਮੱਝੀਆਂ ਚਾਰਨ, ਪਾਂਧੇ ਕੋਲ ਜਾਣ, ਪੰਜਵੀਂ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਖਿੱਚ ਲਈ।

ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਾਰੀ ਅੱਡੇ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਸਾਡੀ ਆਉ ਭਗਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਇੱਥੇ ਹੀ ਗੰਨਮੈਨ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਯਾਤਰੀ ਬੱਸਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸੀ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣੇ ਲਿਖੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਦੋਂ ਨੂੰ ਠੰਡੇ ਲਿਆ ਫੜਾਏ। ਜੱਗਾ ਫਿਰ ਧੰਨਵਾਦ ਕਹੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾਂ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਕਿੰਨੇ ਚੰਗੇ ਨੇ ਇਹ ਲੋਕ...ਜੇ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀ ਲੱਗਦੇ ਹਾਂ...ਧੰਨ ਨੇ ਇਹ ਲੋਕ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਬਾਈਪਾਸ ਤੇ ਉਤਰਨ ਸਾਰ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਵਾਲੀ ਬੱਸ ਆ ਗਈ। ਗੋਰੇ-ਚਿੱਟੇ, ਹੱਟੇ-ਕੱਟੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਚਿੱਟੇ ਦੁੱਧ ਵਰਗੇ ਲੀੜੇ ਕਿਸੇ ਓਪਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੀ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਮੋਟਰ ਵੇ 'ਤੇ ਮੋਟਰ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਗਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਨਾਕੇ ਤੇ ਸਾਡੀ ਬੱਸ ਦੀਆਂ ਵੀਡੀਓ ਫੋਟੋ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ, ਖੜਕਾਟ ਪਾਉਂਦੀ ਬੱਸ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਸੜਕ ਤੇ ਬਣੇ ਹੋਟਲ ਤੇ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਆਟੇ ਫੜ ਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਅਟਕ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਉੱਤੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਟਿਆ ਪੱਥਰ ਤੇ ਪਾਵਨ ਜਲ ਦਾ ਕੁੰਭ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਲਡਿੰਗ ਹੋਰ ਸੀ। ਫੇਰ ਰਾਈਸ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਥਾਂ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵਾਂਗ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸੇਵਾਦਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਆਉ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਓ।

ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਰਦਾਨ, ਸਿੰਧ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਤਨ, ਮਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਮਰਦਾਨ ਦਾ ਕਪੂਰ ਮੁੰਡਾ ਆਖੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਫਿਰ ਜੱਗਾ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ ਮਨਾਂ ਇਹ ਪੁਲੀਸ ਵੀ ਚੰਗੀ, ਸੜਕਾਂ ਵੀ,

ਲਕ ਵੀ ਫਿਰ ਇਹ ਸਰਹੱਦਾਂ ਕਿਉਂ ਨੇ? ਅੰਨ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ,
ਸਰਦਾਰਜੀ ਕਰਦੇ ਭੱਜੇ ਆਏ ਕਹਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਕੌਠਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਬਾਡਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ
ਹੈ। ਅੱਬੂ ਦਾ ਅੱਬੂ, ਨਾਨੂ ਦਾ ਅੱਬੂ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਅਜਮੇਰ ਸਰੀਫ
ਜਾਇਆ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਧਰ। ਇਕ ਮਟਰ ਸਾਇਕਲ ਰੁਕਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ
ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ
ਗਾਣੇ, ਫਿਲਮਾਂ ਸੀ ਡੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ।' ਸਾਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਪਲ ਸੋਹਣਿਆਂ ਸੱਜਣਾ, ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਨੇ,
ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੇ, ਸੱਜਣ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦੇ ਨੇ।

-----o-----

ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ

ਬੇਸ਼ੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਾਡੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਨਫਰਤਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਉਗਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦੀ ਖਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਢਲੇ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੀ ਗੱਡੀ ਲਾਹੌਰ ਰੁਕੀ ਤਾਂ ਗਾਇਕ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਉਥੋਂ ਦੀ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਫਰਖ ਡੋਗਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਲੈ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕੋਈ ਤੁਹਾਡਾ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਸਵਾਗਤ ਕਰੇ, ਉਹ ਵੀ ਬੇਗਾਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ। ਨਾ ਜਾਤੋਂ ਨਾ ਗੋਤੋਂ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਮਿਲਣੀ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦਿਲੀ ਨੇੜਤਾ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ.... ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਸਾਨੂੰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ, ਬਾਕੀ ਗੱਡੀ ਵਾਲੇ ਮੁਸਾਫਿਰ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ.... ਬਈ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵਾਲੇ ਡੱਬੇ 'ਚ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਸਫਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਡੀ ਚਾਰਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਦੋ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਮਨੋਂ ਬਿਰਤੀ ਭਾਂਪਦੀ, ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰਦੀ ਆਈ ਸੀ.... ਤੇ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮੋੜਾ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਕੋਲ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਰਦੇਸੀ।... ਫਰਖ ਡੋਗਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ 'ਚ ਸਾਡੇ ਜਦੋਂ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਾਏ। ਢੋਲ ਵੱਜਿਆ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਅੱਖਾਂ-ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਵਿਦਾਇਗੀ ਲੈਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਹਾਰ ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਗਲ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਕੋਲ ਧੰਨਵਾਦੀ ਸ਼ਬਦ ਮੁੱਕ ਗਏ ਹੋਣ। ਉਹ ਹੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨ ਲੱਗ ਪਈ।

ਉੱਚੇ ਬੁਰਜ ਲਾਹੌਰ ਦੇ, ਹੇਠ ਵਗੇ ਦਰਿਆ,
ਮੈਂ ਮੱਛਲੀ ਦਰਿਆ ਦੀ, ਕਿਤੇ ਬਗਲਾ ਬਣ ਕੇ ਆ।

-----o-----

ਡੋਗਰਾਂ ਦੇ ਘਰ

ਲਾਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ, ਸਾਡੇ ਬੈਗ ਫੜ ਕੇ ਸੋਹਣੇ-ਸੋਹਣੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੋਹਣੀਆਂ-ਸੋਹਣੀਆਂ ਕਾਰਾਂ 'ਚ ਬਿਠਾਇਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਕਿਣ-ਮਿਣ ਜਿਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਕਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਵੀ। ਅਸੀਂ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪਾਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਡੋਗਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਢੋਲੀ ਢੋਲ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ-ਪਾ ਮਿਲੇ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਆਂ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਜੱਫੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਜੱਫੀ ਪਾਉਣ ਤੇ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਲਝਦੇ ਰਹੇ।

ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਤੇ ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਹੁਣੀਂ ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬਿਠਾ ਗਏ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੰਦਾਂ ਕੁ ਜਣੇ ਸਾਂ, ਪੈਂਹਠ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਹੁਣੀਂ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਜਣੇ ਪੈਦਲ ਹੀ ਦੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ 22 ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਫੇਰ ਮੁੜ ਕੇ 24 ਸਤੰਬਰ 2007 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਣਾ ਪਿਆ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਲਈ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅਸੀਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਥਾਈਂ, ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ, ਚਾਰ-ਚਾਰ ਜਾਣੇ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕਠੇ ਸਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ 'ਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਯੂਥ ਭਾਜਪਾ ਆਗੂ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਐਡਵੋਕੇਟ ਖਹਿਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸੰਗਰੂਰ ਤੋਂ ਸੁਖਦੇਵ ਚੰਦ ਮਾਰਕੀਟ ਕਮੇਟੀ ਸੈਕਟਰੀ ਤੇ ਇੰਜਨੀਅਰ ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਸਰਾ ਸਾਡੇ ਡੱਬੇ 'ਚ ਹੀ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਗੁਰਪਾਲ ਪਾਲ ਸਾਨੂੰ ਜਗਸੀਰ ਸਰਮਾ (ਪੱਤਰਕਾਰ) ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਰਮਜੀਤ ਭੁੱਲਰ, ਸਮੇਤ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਡੋਗਰ ਹੋਰ ਵੱਲ ਲੈ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚੇ ਬਣੇ ਫੁੱਲੇ ਨਾ ਸਮਾ ਰਹੇ ਸਾਂ।

ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਡੋਗਰ ਦਾ ਚੰਗਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਬੱਚੀਵਿੰਡ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੜੇ ਸ਼ੇਰ ਦਿਲ ਮਰਦ ਹਨ। ਰੋਜ਼ੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਵਕੀਲ, ਭੱਟੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜਹਿਮਤ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਅੱਧੀ-ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਉਣ ਤੇ ਵੀ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣਾ ਲੰਬੀ ਬੈਰਲ ਵਾਲਾ ਪਿਸਤੌਲ ਲੈ ਕੇ ਉੱਪਰ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਮੱਥ ਵੱਟ ਨਾ ਪਾਉਂਦਾ। ਅਸੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਵਾਧੂ ਦੇ ਫਿਕਰਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗੂੰ ਤਿਉੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ। ਡੋਗਰਾਂ ਦੇ ਸਕਾਰਪੀਓ, ਇਸਟੀਮ ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਤਾਂ ਸਨ ਹੀ ਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੀ ਵੱਡੀ ਕਾਰ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਕੀਮਤ 90 ਲੱਖ ਦੱਸੀ ਸੀ।

ਦੁਕ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹਵਾ ਲਵਾਉਣ ਲਈ...

ਮੁਹੰਮਦ ਡੋਗਰ ਜਨਰਲ ਕੌਂਸਲਰ ਵੀ ਹੈ। ਜਕਾਤ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ ਵੀ। ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਮੁਫਤ ਅਨਾਜ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭਰਾ ਫਰਖ ਡੋਗਰ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫਾਉਡੇਸ਼ਨ (ਪਾਕਿ) ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਾਂਗ ਮਹਿਫਲ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਰਾਤਾਂ ਇੱਥੇ, ਦੋ-ਢਾਈਂ ਰਾਤਾਂ ਤੂਤਾਂ ਵਾਲਾ ਖੂਹ (ਡੇਵਿਸ ਰੋਡ ਤੇ ਖਾਲਿਦ ਜੱਟ ਦੇ ਘਰ) ਬਾਕੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਠਹਿਰੇ।

ਕਿੰਝ ਚੁਕਾਵਾਂਗਾ ਮੈਂ, ਰੋਂਤੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੇ ਅਹਿਸਾਨ ਨੂੰ,

ਕਦ ਸਮਝਾਂਗੇ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ, ਵਸਦੇ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ।

-----o-----

ਪਾਲੀ ਪਾਣੀ ਖੂਹ ਤੋਂ ਭਰੇ

ਡੋਗਰ ਪਰਿਵਾਰ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਆਏ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਮਕਾਨ ਅਤੇ ਲੰਡੀਜ਼ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵੱਖਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ 'ਪਾਲੀ ਪਾਣੀ ਖੂਹ ਤੋਂ ਭਰੇ ਵਾਲਾ' ਗਾਇਕ ਹੈ। ਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ ਦਾੜੀ ਬੋਲੂ ਕੇ ਫਕੀਰ ਈ ਬਣ ਜਾਂਦੇ-ਪਰ, "ਅਜੇ ਵੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲੀ ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ-ਛੱਡਦੀ ਨੀ ਜਿਉਣ ਜੋਗਾ ਜਾਨ ਕੱਢ ਲੈਂਦੀ ਐ" ਗਾ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਨ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ।..ਮਿੱਠੀਆਂ-ਮਿੱਠੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ੌਕੀ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਵੀ ਟੇਕ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਉਹਨੂੰ ਚਾਚਾ ਪਾਲ, ਪਾਲੀ ਵਾਲਾ ਚਾਚਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੂਟਾ ਪਕੌੜਿਆਂ ਵਾਲਾ, ਬੱਲੀ ਸਬਜ਼ੀ ਵਾਲਾ, ਕਾਕਾ ਹੱਟੀ ਵਾਲਾ ਉਹਨੂੰ ਬਾਬਾ ਪਾਲੇ ਸਾਹ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਾਕੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਉਜਮਾ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਪੋਤੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਡੋਗਰ ਹੁਣਾਂ ਦੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਧੀਆਂ ਬਣਾਇਆ ਵਾ। ਮੈਂ ਵੀ ਰਾਣਾ ਸਾਹਬ ਦੀ ਬੇਗਮ ਨੂੰ ਭੈਣ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਰਾਣੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਇੱਧਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਾਣੇ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮੈਥੋਂ ਆਪੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ "ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਮੇ ਆਂ ਨਿਆਣਿਓ।" ਸੋਮਾ, ਸਨਾ, ਵਹੀਦ ਤੇ ਨਵੀਦ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੰਡੀਆਂ, ਕੰਧਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ..ਪਾਲ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਪੂਰੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੈ, ਗਾਈਡ ਵਾਂਗੂੰ। ਪਿਆਰ ਦਾ ਭੁੱਖਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਦਾ-ਗੁਰਪਾਲ ਪਾਲ ਏਵੇਂ ਮਹਿੰਕਾਂ ਵੰਡਦਾ ਰਹੇ।

ਸਾਡੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ ਜੁੜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਹੀਰ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ, ਸ਼ਿਵ, ਬੁੱਲੇ ਸਾਹ ਗੁੰਜਦੇ ਰਹੇ। ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸ਼ੇਅਰ, ਕੁਝ ਗੀਤ ਘੁਸੜ ਦਿੰਦਾ। ਇੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਰੰਗ ਦਿਖਾਉਂਦੇ, ਮਹਿਫਲ ਭਰਦੀ। ਮੁਹੰਮਦ ਯਸੀਨ ਖਾਂ, ਜਾਵੇਦ ਇਕਬਾਲ ਭੱਟੀ, ਮੁਹੰਮਦ ਇਨਸਾਂ ਗੁੱਜਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਪਠਾਣ, ਰਾਣਾ ਅਲਤਾਫ ਹੁਸੈਨ ਤੇ ਕਾਕਾ ਆਦਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਲ ਜਾਂਦੇ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਅੱਜ ਇੰਡੀਆ ਨੇ ਕ੍ਰਿਕਟ ਮੈਚ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇਣ। ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਅੱਜ ਬੋਨੂ ਵਧਾਈਆਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਹੱਬਤ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹਰਾ 'ਤਾ।

ਕਿੰਨੇ ਹਾੜ ਸਿਆਲ ਲੰਘਾਏ ਤੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ,
ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਹਰਫਾਂ ਨਾਲ ਭਰਤੇ ਦਿਲ ਦੇ ਕੋਰੇ ਵਰਕੇ,
ਵਿਛੜਨ ਵਾਲੀ ਸੱਟ ਨਾ ਲੱਗੇ ਰਾਜੇ ਰਾਣੇ ਨੂੰ,
ਬੱਸ ਕੇਰਾਂ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾ ਪਾਲੀਏ,
ਪਾਲ ਨਿਮਾਣੇ ਨੂੰ।

-----o-----

ਮਲਾਈ ਵਰਗੀਆਂ ਸੜਕਾਂ

ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸੜਕ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੇ ਵੈਕਯੂਮ ਕਲੀਨਰ ਨੇ ਦੱਸ 'ਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕ ਬਾਰੇ ਬੜੀਆਂ ਉਲ-ਜਲੂਲ ਗੱਲਾਂ ਭਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਗੱਪ ਨਿਕਲਿਆ। ਫੈਸਲਾਬਾਦ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਰਾਵੀ ਨੇੜੇ ਵੱਡੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੜਕ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਪੱਟੜੀ-ਪੱਟੜੀ ਚਿਬੜ-ਖਾਬੜ 'ਚੋਂ ਗੁਜਰੇ ਤਾਂ ਚੜ੍ਹੱਕ ਵਾਲਾ ਪੁਲ ਤੇ ਢੁੱਡੀਕੇ ਦੋਧਰ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ।

ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਸੜਕਾਂ ਮਲਾਈ ਵਰਗੀਆਂ, ਬਕਾਇਦਾ ਟਰੈਫਿਕ ਸਿੰਬਲ, ਸਪੀਡ ਲਿਸਟ, ਪੀਲੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਹੂਟਰ ਮਾਰਦੀ ਨੀਲੀ ਗੱਡੀ 'ਚ ਪੁਲਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ। ਮੈਂ ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿਆਂ ਇਹ ਤਾਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਰਗੇ ਰੋਡ ਆ ਬਈ”..... ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ..... “ਕਨੇਡਾ ਵਾਂਗੂੰ ਸਾਰਾ ਕੁਛ ਹੈ ਉਵੇਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਉਵੇਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਰਜਿਸਟਰੇਸ਼ਨ ਆਦਿ।”

ਰਾਵਲ ਪਿੰਡੀ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਦੇ ਸਫ਼ਰ 'ਚੋਂ ਨਾਰੋਵਾਲ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸੜਕ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮਾੜੀ ਦੇਖੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਦਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਵਾਈਆਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਮਹਿਰੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਪਰਮਜੀਤ ਦੋਧਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਜਾਵੀਂ। ਸਾਡੀ ਕਾਰ ਦੇ ਡਰਾਇਵਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਇਹ ਸੜਕ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪਰਵੇਜ਼ ਇਲਾਹੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਉਣਾ ਸੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਮੰਤਰੀ, ਆਹਲਾ ਅਫਸਰ ਸਨ। ਇਹ ਸੜਕ ਉਦੋਂ ਚੋਵੀ ਘੰਟਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ 'ਚ ਬਣਗੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਫਿਰ ਇੰਝ ਹੀ ਬਣਾਜੇਗਾ।

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਲਿੰਕ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉੱਥੇ ਟੋਲ ਟੈਕਸ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਸੜਕਾਂ ਮੱਖਣ ਮਲਾਈ ਵਰਗੀਆਂ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਹਾਦਸਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵੀ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬਦਲ ਗਿਆ ਯੁੱਗ ਗੱਡੇ-ਭੇਡੇ ਕੱਚੇ ਰਾਹਵਾਂ ਦਾ।
ਬਹੁਤਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਣਕੇ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਕਰਜਾ ਮਾਵਾਂ ਦਾ।
ਛੋਟੀ ਫੁਕ 'ਚ ਆ ਕੇ ਅੰਦਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀਦੇ,
ਮਾਪੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵਾਲ ਦੇ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਕੱਢੀਦੇ।

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਝੂਲਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗੜੀਸ਼ੋਹ 'ਚ ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਡੋਗਰ ਦੇ ਡਰੇ (ਘਰ) 'ਚ ਰਾਣਾ ਅਲਫਾਤ ਹੁਸੈਨ ਸਾਡਾ ਯਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਸਾਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੋਗ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਗੂਹੜਾ ਈ ਅੰ, ਭਲਵਾਨ ਜਿਹਾ ਲਗਦੇ ਪਰ ਬੰਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਗੋਰਾ ਨਿਛੋਹ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਪਿੱਛਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਨੇੜਾ ਦਾ ਤੇ ਸਹੁਰਿਆ ਦਾ ਪਿੰਡ ਉਨਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਰਾਣੇ ਦਾ ਬਾਰਦਾਨੇ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਦਿਹਾੜੀ ਵੀ ਕੱਢਦਾ ਤੇ ਬੋਝੇ 'ਚ ਪੈਸੇ ਵੀ ਪਾ ਕੇ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮਾਸੀ, ਭੂਆ ਦੇ ਪੁੱਤ ਲੱਗਦੇ ਹੋਈਏ। ਅਸੀਂ ਉਹਦੇ ਕੀ ਲੱਗਦੇ ਸੀ? ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੇਗਾਨੇ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਣਨ ਵਾਲੀ। ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਜਣੇ ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਬਿਲਾਸਪੁਰੀ (ਕਨੇਡੀਅਨ) ਪਰਮਜੀਤ ਭੁੱਲਰ (ਬੁੱਟਰ) ਤੇ ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਲੇਖਕ। ਖਾਲਿਦ ਜੱਟ ਦੇ ਡੇਵਿਸ ਰੋਡ ਸਥਿਤ ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਵਿਖੇ ਰਹੇ ਹੋਏ ਸਾਂ। ਰਾਣਾ ਜੀ ਨੀਅਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਅਸੀਂ ਆਟੇ ਫੜਿਆ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਹ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮਾਧ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਕੇਸਰੀ ਝੰਡਾ ਝੂਲਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਿੱਠ ਉੱਚਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆਦਿ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੂਆਂ ਤੇ ਨਿਰੋਧ ਵੀ ਪੂਰੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਚਲਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੜਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ। ਰਾਣਾ ਸਾਹਬ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੀ ਰੋਕ ਹੋਵੇ। ਰਾਣੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਖੁਦਾ ਨਾ ਕਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਕੋਈ ਦੁਰਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੈਰ ਨਹੀਂ। ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸਮਾਧ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵੱਲ ਗੌਰ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਮਿਸਤਰੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਜੀ 'ਵਧਾਈ ਹੋ.....' ਅੱਜ 27 ਸਤੰਬਰ ਹੈ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਾਤਰੀ ਦਿਵਸ (ਟੂਰਿਸਟ ਡੇ) ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਦੋ-ਦੋ ਸੌ ਬਚ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕੋ ਬਲੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਰੂਹ ਅਤੇ ਬੁੱਤ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਇਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ, ਸਫਾਈ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਘਾਟ ਰੜਕਦੀ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਹੀ 1631-32 ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਇਆ ਦੀਵਾਨੇ ਆਮ ਦੀਵਾਨੇ ਖਾਸ ਹੈ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਇਆ ਤਾਜ ਮਹਿਲ ਤੇ ਬਾਰਾਂਦਰੀ ਜੋ ਅਕਬਰ

ਨ ਬਣਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ 1617-18 ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਫ ਖਾਨ ਗਵਰਨਰ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂ ਵਲੋਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਵੇਲੇ ਦੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਦੀ ਮੀਨਾਕਾਰੀ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਸੀਮਿੰਟ ਦੀਆਂ ਚਿੱਪੜਾਂ ਲਹਿ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਜ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਫਾਂਸੀ ਘਰ, ਖੂਹ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਰਬਾਰ, ਮੁਗਲ ਦੌਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਸਮਰ ਪੈਲਿਸ (ਭੋਰਾ) ਹੈ। ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿੱਖ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਹੈ। ਜੋ 1846 'ਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਪੱਕੇ ਰੰਗ, ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹੱਥ ਸੰਭਾਲੇ ਪਏ ਹਨ। 1799 ਦੀ ਮੁਗਲ ਤਲਵਾਰ, ਸਿਰ ਤੇ ਛਾਤੀ ਦੇ ਕਵਚ, ਵਾਜੂ ਬੰਦ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ। 1849 ਨੂੰ ਹੋਈ ਮੁੱਦਕੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਫੋਟੋ ਅੱਜ ਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਥਿਆਰ ਫੋਟੋ, ਚਿੱਤਰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਹਨ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਗਲ ਗੈਲਰੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ 1950 ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਤਾਜ ਮਹਿਲ ਹੈ ਜੋ ਹਾਥੀ ਦੇਂਦ ਦਾ ਬਣਿਆ ਮੀਨਾਕਾਰੀ ਦਾ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ। ਜੋ 1843 'ਚ ਚਾਰਲਸ ਬਰਨੀ ਵੇਲੇ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜਫਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼, ਜਵਾਂ ਬਖਸ਼ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਫੋਟੋ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਬਾਬਰ ਅੱਗੇ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਹਿਮਾਯੂੰ, ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ, ਅਕਬਰ, ਜਹਾਂਗੀਰ, ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਫਿਰ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ 1857 'ਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਫਰ ਦੇ ਰਾਜ ਪਿੱਛੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਣਾ ਆਦਿ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਰ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਥੇ ਦੇਖੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦੀਵਾਨੇ ਖਾਸ ਵੀ ਘੱਟ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਹੀਂ ਇਥੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂ ਦੀ ਸੋਣਗਾਹ (ਸਲੀਪਿੰਗ ਚੈਂਬਰ) ਹੈ। ਸੰਨ 1633 ਵਿਚ ਬਣੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਦੀ ਖਾਬਗਾਹ, ਸ਼ਾਹੀ ਇਮਾਮ ਜੋ ਖੰਡਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖਵਾਤੀਨਾਂ ਦਾ ਬਾਗ ਹੈ ਜਿਥੇ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਕਿਨਾਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਔਰਤਾਂ ਵਾਲ ਸੁਕਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆਂ ਹੀ ਵੱਡੀ ਜਾਮਾਂ ਮਸਜਿਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਟਕਸਾਲੀ ਬਜਾਰ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਮੀਨਾਰ ਏ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਹੈ ਜੋ ਅਜੋਕੀ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਮਕਾਰੇ ਮਾਰਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ, ਲੰਡਾ ਬਜਾਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ, ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ, ਟੈਂਪਲ ਰੋਡ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਪੰਨ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਤੂੰ, ਦਿੱਲੀਓ ਅਟਕ ਤੱਕ ਰਾਜ
ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਝੰਡਾ ਝੁਲਦਾ, ਦੇਖ ਕੇ ਰੋਂਤਾ ਕਰਦੇ ਨਾਜ

ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ 'ਤੇ

ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਦੀਬ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਫੁਹਾਰ ਛਿੜ ਪਈ। ਕੋਈ ਕਹੇ ਮੇਰੀਆਂ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪੀਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਠ। ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਸੱਜਣ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿੰਨੀਆਂ ਛਪਵਾਈਆਂ... ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਤਮ ਪੱਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਭਲ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਆਪਣੀਆਂ ਵੀ ਛਪਵਾਉਣੀਆਂ... ਪਰ ਦੇਖੋ ਕਦੋਂ ਛਪਦੀਆਂ। ਪ੍ਰ. ਆਗਾ ਅਲੀ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਇਸ਼ਕ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਲੋਹਾ' ਭੇਟ ਕੀਤੀ। ਥੀਏਟਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਅੰਜੁਮ ਸਲੀਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਉਰਦੂ ਲਿਪੀਆਂਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਡਾ. ਜਗਤਾਰ, ਹਰਮੰਦਰ ਕੁਹਾਰਵਾਲਾ, ਪਾਤਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਰਦੂ 'ਚ ਛਾਪ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਹਰਮੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਪਾਲੀ ਭੁਪਿੰਦਰ, ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਬਰਾੜ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਭੇਜੀ। ਆਗਾ ਅਲੀ ਕਹਿੰਦੇ, ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਮਾਣਕ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਰਿਲੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਜਾਜ਼ ਰਾਣਾ ਵਾਜਿਦ, ਪ੍ਰਵੀਨ ਮਲਿਕ, ਅਸ਼ਵਾਕ ਬਾਬਰ, ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਲਿਆਣ (ਲਹਿਰਾਂ ਵਾਲਾ), ਆਦਿ ਨੇ ਚੰਗਾ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹਿਆ।

ਨੀਲਿਮਾਂ ਦੁਰਾਨੀ ਅੱਠ ਨੌਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਰਚਨਹਾਰੀ ਹੈ। ਪੁਲੀਸ ਟਰੇਨਿੰਗ ਸਕੂਲ 'ਚ ਐਸ. ਐਸ. ਪੀ. ਨਿਯੁਕਤ ਹੈ। ਪ੍ਰ. ਆਗਾ ਅਲੀ ਨੀਲਿਮਾਂ ਦਾ ਭਰਾ ਹੈ। ਪ੍ਰ. ਆਗਾ ਅਲੀ ਚੰਗਾ ਲੇਖਕ ਵੀ ਹੈ। ਨੀਲਿਮਾਂ ਦੀ ਅੰਮੀ ਤੇ ਅੱਬਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਚਿਤਰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਪਿੱਛਾ, ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਫੇਰ ਆਉਣਗੇ,
ਸਰਹੱਦਾਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕੀ ਜਦ ਦੀਵੇ ਜਗਾਉਣਗੇ।

-----o-----

ਕੁੜੀਮਾਰ?

ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਿਆ। ਫੇਰ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਪਾਂਧੇ ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਂਗ ਬੱਚੀਆਂ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਨ ਜੋ ਕੀਰਤਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਕੰਠ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰਮਜੀਤ ਬੁੱਟਰ ਤੇ ਬਲਵਿੰਦਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, 'ਦੇਖੋ...ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਐ...ਉਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਧਰਮ 'ਚ ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ।' ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜੀ ਬੈਠੇ, ਧੀਆਂ ਮਾਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਲੋਕ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦੇ, ਦੁਲਾਰਦੇ, ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ 'ਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿੱਖ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੀ ਗਾਹਾਂ ਨੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘੜੇ 'ਚ ਦੱਬਣ ਵਰਗੇ ਪੁਰਾਤਨ ਢੰਗ ਕੁੱਝ ਕੁ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਭਾਵੇਂ ਹੋਣ। ਉਹ ਆਪ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ 'ਚ ਹਨ ਤੇ ਧੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਾਡੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕੇ ਉੱਥੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਜਿੰਨੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਗਿਣਤੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਸਚਾਈ ਵੱਲ ਗੌਰ ਫੁਰਮਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦ ਗਿੱਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਅਲਟਰਾਸਾਊਂਡ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂਚ ਕਰਾਉਣ ਅਤੇ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਲਪੇਟ 'ਚ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਰਬਤ ਚੜ੍ਹਦੀ, ਅੰਬਰ ਗਾਹੁੰਦੀ,

ਚੰਨ ਤੇ ਵੀ ਹੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ,

ਰਾਜੂ ਰੌਂਤੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਬਣਕੇ ਰੁੜ੍ਹੀਆਂ।

ਬਾਬਲਾ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਅਸੀਂ ਕੁੜੀਆਂ।

-----o-----

ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਰੱਬ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਅਦਾ ਮੰਨਦੈ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਅਰਾਮ ਕਰਕੇ ਦਿਨ ਢਲੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਦੇਖੀ ਅਤੇ 2-4 ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਵੀ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ... ਅੰਦਰੋਂ ਮੁੜ ਆਏ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਬਾਬਾ ਜੀ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ!... ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਾਉਣ ਆਏ ਆਂ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਕੀਰਤਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਰਸਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਕੇ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਪਾਲਕੀ ਦੇਖ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਜਗ੍ਹਾ ਜੰਡ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਸੰਦਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਲੱਡੂਆਂ ਦਾ ਡੱਬਾ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਗਸੀਰ ਸਰਮਾਂ ਨੇ ਡੱਬਾ ਫੜਿਆ ਈ ਸੀ ਕਿ ਗੰਥੀ ਸਾਹਬ ਆ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤੇ ਭੋਗ ਲਵਾ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੱਠ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਇੰਜਨੀਅਰ ਸੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੰਨਮੈਨ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੁਆ ਕਰਦਾ-ਕਰਦਾ ਰੋ ਹੀ ਪਿਆ..... ਐ ਬਾਬਾ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਆਇਆ, ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ.... ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਬਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ... ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋਵੇ.... ਸਭੀ ਭਾਈ ਭਾਈ ਮਿਲਕੇ ਰਹਿਣ। ਇਹ ਗੋਲੀਆਂ, ਬਾਰੂਦ, ਕਤਲ ਮੁੱਕ ਜਾਣ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੀਅ ਚਾਹੇ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾ ਆਏ.... ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਸਾਂਝੇ ਘਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਯਾਦਗਾਰੀ ਫੋਟੋ ਵੀ ਕਰਵਾਈਆਂ ਤੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਯਾਦਾਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਢਹਿ ਜਾਣ ਕੰਧਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣ ਬੂਹੇ,
ਨੱਚਣ ਬਹਾਰਾਂ ਸੂਟ ਪਾਕੇ ਸੂਹੇ।
ਗੀਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਗੌਣ ਪੈਣ ਲੁੱਡੀਆਂ,
ਮਸਤੀ ਮਨਾਉਣ ਰੌਤੇ ਗੁੱਡੇ-ਗੁੱਡੀਆਂ

-----o-----

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ

ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਇੱਕ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਮਾਰਿਆ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਪਿਆਰਿਆ।

ਸਾਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਠੰਡੇ ਲੈ ਆਇਆ। 'ਉਹ! ਹੋ ਕਾਹਨੂੰ?' ਮੈਂ ਕਿਹਾ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਆ ਜੋ-ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਤੇ ਨਵੀਦ ਨੇ ਉਧਰ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲੇ, ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਦੱਸੋ ਜੀ-ਕਦੋਂ ਆਏ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਿੱਥੋਂ ਦੇ ਹੋ? "ਸਾਂਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੀ ਹੁਣ ਮੋਗਾ ਹੈ।" ...ਜੀ ਅਸੀਂ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।...ਉਥੇ ਹੋਰ ਵੀ ਇਕੱਠ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾ ਫੋਟੋ ਕਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਚਾਹ-ਛਾਹ ਪਿਆਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ ਤੁਫੈਲ ਹੋਟਲ। 63 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜੰਮਣ ਭੋਇੰ ਦਾ ਨਿੱਘ ਉਵੇਂ ਬਰਕਰਾਰ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਾਰੀ ਅੱਡੇ 'ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਅਕਰਮ ਰਾਹੀ, ਸ਼ੋਕਤ ਅਲੀ, ਅੜਾਉਲਾ ਖਾਨ, ਰੇਸ਼ਮਾ, ਸਰਦੂਲ, ਹੰਸ, ਜੈਜੀ, ਮਾਣਕ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਾਡੇ ਸ਼ੋਕ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੇ ਆਪਣੀ ਗੀਤਕਾਰੀ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰੋਂ ਸਪਰਾਈਟ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਊ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਆਓ ਭਗਤ 'ਚ ਅੱਗੇ ਹਨ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਸਿਰ ਸਜੀ ਦਸਤਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਮਨ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢੀਏ ਰੌਂਤੇ ਬੁਰੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ
ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਜਾਣੋਂ, ਛੱਡ ਕੇ ਧਰਮਾਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ

-----○-----

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦਿਲ

ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ 'ਚ ਹੀ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਚੰਗੀ ਜਗਾ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। 47 ਦੇ ਵਿਛੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਲੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੁਹਾਨੀਅਤ ਪੱਧਰ ਦਾ ਮੋਹ ਵੀ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਛੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਅੱਥਰੂ ਕਿਰਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪਸੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁੜ-ਮੁੜ ਜਾਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ, ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀਆਂ ਚੱਕੀਆਂ....., ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਭ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਗੁਰਧਾਮ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਧ, ਬਲੋਚਸਤਾਨ, ਗੁਜਰਾਤ, ਪੰਜਾਬ ਸੂਬਿਆਂ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਵਸਦਾ ਦੇਖਿਆ। ਸਾਡਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਰਸਾ, ਆਬ, ਜੇਹਲਮ, ਝਨਾਂ, ਰਾਵੀ ਉੱਧਰ ਹਨ। ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ, ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਗੁਜਰਾਤ, ਮਹੀਂਵਾਲ, ਸੱਸੀ-ਪੁਨੂੰ, ਮਿਰਜ਼ਾ-ਸਾਹਿਬਾਂ, ਰਾਂਝਾ-ਹੀਰ, ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ, ਪੂਰਨ ਭਗਤ, ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਧਰ ਹੀ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦਿਲ ਉੱਥੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਉਹ ਲੋਕ ਕਦਰ ਵੀ ਬੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮਹਿੰਗਾਈ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਖਵਾਉਂਦੇ ਪਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਖਰਚ ਪਾਣੀ ਚੰਗਾ ਚੱਲਦਾ ਹੋਵੇ ਉਹਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਚੱਕਰ ਮਾਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲਾਂ 'ਚੋਂ ਗੁਲਾਬ ਮੇਰਾ ਰੰਗਲਾ ਪੰਜਾਬ,
ਬੜਾ ਹੈ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਓਏ ਪੰਜਾਬੀਓ।

ਜੇ ਵਿਰਸਾ ਨਾ ਸੰਭਾਲਿਆ,
ਮਰਨ ਲਈ ਹੋ ਜੋ ਤਿਆਰ ਓਏ ਪੰਜਾਬੀਓ।
ਢੁੱਡੀਕਿਆਂ ਦਾ ਕੰਵਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਖੀ ਜਾਂਦਾ ਏ,
ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਮਲ ਉਹੋ ਝਾਕੀ ਜਾਂਦਾ ਏ।
ਵੇਲਾ ਲੰਘੀ ਜਾਂਦਾ ਵਲੋਂ ਤਾਰ ਓਏ ਪੰਜਾਬੀਓ,
ਜੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਸਰ ਗਿਆ.....

ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਗਰੀਬੀ ਬਹੁਤ ਹੈ?

ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਹੁਸੈਨੀਵਾਲਾ ਬਾਰਡਰ ਦੇਖਣ ਗਏ। ਬੀ. ਐਸ. ਐਫ. ਦੇ ਰੋਜ਼ਰਾਂ, ਫੌਜੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਾਬ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਆ, ਲੋਕ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਨੇ?... ਅਰੇ ਲੱਗ ਕਿਆ ਭੁੱਖ ਹੈ ਭੁੱਖ। ਰੋਟੀ ਪਰ ਨਮਕ ਡਾਲ ਕਰ ਖਾਤੇ ਹੈ।

ਅਟਾਰੀਓਂ ਵਾਹਗੇ ਪਾਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਰੋੜੀਆਂ ਵੀ (ਟਰਾਲੀਆਂ) ਸਾਥੋਂ ਵਧੀਆ ਜਿਸ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਮਾਨ ਲੱਦ ਕੇ ਪਾਸ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਗਏ। ਤੇ ਉਥੇ ਪੱਥਰ, ਫਰਸ਼, ਟਇਲ ਤੇ ਲੱਕੜ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਵਰਗਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਣ ਜਾਣੈ।

ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਗਰੀਬੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਟੱਕਰੀ। ਮਹੁੰਮਦ ਅਸਗਰ ਡੋਗਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਕ, ਡਿਊ, ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੰਗਤਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਟੱਕਰਿਆ। ਕੁਝ ਕੁ ਮਿਲੇ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦੀ ਸਮਾਧ ਕੋਲ ਉਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੇੜੇ ਲੂਲੇ ਲੰਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਘੱਟ....। ਮੰਗਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਹੱਟੇ ਕੱਟੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਤੇ ਲੋਕ ਹੀ ਭਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੂਲੇ, ਲਗੜੇ, ਮਨਾਖੇ ਵੀ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਦਿਸੇ। ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਮੰਗਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਲੀਲ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਲੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੰਮਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ। ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੀ ਦੇਖੇ ਉੱਥੇ ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਮੰਗਤੇ ਨੇ ਜਲੀਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਕਾਰਾਂ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ, ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਤੋਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ। ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਟਾਂਗੇ ਟਾਂਵੇ-ਟਾਂਵੇ.... ਗੱਲ ਕੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ।

ਪਰ ਸਫਾਈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਕਿਰਤੀ, ਕਾਮੇ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੇ ਹਨ ਪਰ ਪੂਰਬੀਏ, ਬਿਹਾਰੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਜਾਂ ਹੋਰਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਨੰਗ ਧੜੰਗੇ ਤੇ ਉਲਝੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਇਸ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਆਏ ਨੂੰ ਬੂਜੀ ਤੇ ਮਦਨ ਹੱਟੀ ਵਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ.... ਤੁਸੀਂ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਨਹੀਂ ਗਏ ਹੋਣੇ, ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਜਾ ਵੜੋ ਕਿਤੇ ਗਰੀਬੀ ਬੋਲਦੀ ਐ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ....ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਤਾਂ ਗਰੀਬੀ ਹੋਊ....ਪਰ ਬੱਸਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਘੁੰਮੇ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੱਚੇ ਖੋਲੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਗਰੀਬੀ ਬੋੜੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਚਾਹੇ ਕਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ...ਗਰੀਬੀ ਅਮੀਰੀ ਸਾਰੇ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਗਰੀਬ ਹੋਰ ਗਰੀਬ ।

ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਨੇ ਸਾਡੇ ਜੇਬਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਖਾਲੀ ਨੇ,
ਸਾਰੇ ਬਾਗ ਹਵਾਲ ਤੇਰੇ, ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਮਾਲੀ ਨੇ।

ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚਾਹ-ਛਾਹ ਪਿਆਈਏ

ਅਸੀਂ ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਆਏ (ਫਿਟਫਿਟੀਏ) ਤੇ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੁੰਮੇ। ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਰਦਾਰ (ਪੱਗਾਂ ਵਾਲੇ) ਦੇਖ ਕੇ ਨਿਆਣੇ ਆਪਣੇ ਅੱਬੂ ਜਾਂ ਅੰਮੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਨੌਜਵਾਨ ਗੱਭਰੂ ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ..... ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸਾਸਰੀਆਕਾਲ, ਕੀ ਹਾਲ ਐ, ਚਾਹ ਛਾਹ ਪਿਆਈਏ।

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੱਟੜ ਤੇ ਗਰੀਬੜੇ ਜਿਹੇ ਹਨ.....ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਡੀ ਪੱਗ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਆਉ ਭਗਤ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨ 'ਚ ਗੱਲਾਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉੱਠਦੀਆਂ..... ਮਨਾਂ ਅਸੀਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵੱਡੇ ਦਿਆਲੂ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਠ-ਨਿੱਠ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਨੇ..... ਅਸੀਂ ਆਉ ਭਗਤ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਆਂ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੱਸਾਂ, ਮੋਟਰਾਂ 'ਚ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਠੰਡੇ, ਫਰੂਟੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਬੋਣਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਡੀਜ਼ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ 'ਚ ਨਹੀਂ ਵਾੜਦੇ ਪਰ ਰਾਣਾ ਅਲਤਾਫ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਹਿਮਾਚਲੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਰਾਤਰੀ ਭੋਜ ਕਰਵਾਇਆ। ਰਾਣਾ ਨੌਟਾਂ ਦਾ ਖੀਸਾ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ.....“ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ।” ਵਾਕਿਆਈ ਅਸੀਂ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਹੀ ਭਰਾ ਸਾਂ।

ਲੱਸੀ ਦੇ ਛੰਨੇ ਵਿਚ ਬੇਬੇ ਮਖਣੀ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ,
ਚਾਹ ਨੂੰ ਛੱਡੋ ਹੱਥ 'ਚ ਦੁੱਧ ਗਲਾਸ ਫੜਾਉਂਦੀ ਸੀ।
ਕੋਲੇ, ਛੰਨੇ, ਛਿੱਕੂ ਗੱਲਾਂ ਬੀਤੇ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ,
ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉਦੋਂ ਰਾਣੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਸੀ।

ਖਾਣ ਪੀਣ

ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਚੰਗਾ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਐਵੇਂ ਮਰ੍ਹੇ ਮਰ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਰਾਖਦਿਲੀ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਾਂਗੂੰ ਮੀਟ ਪਕਦਾ ਹੈ। ਚੌਲਾ 'ਚ ਮੀਟ, ਸਾਗ 'ਚ ਮੀਟ ਤੇ ਗੋਭੀ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਵਿਚ ਵੀ। ਬੱਕਰਾ ਈਦ ਲਈ ਤੀਹ-ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਸ਼ੱਤਰੇ ਵਿਕਦੇ ਨੇ ਤੇ ਲੋਕ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਪਾਲਦੇ ਨੇ। ਉਥੇ ਪੋਟ ਕਲੇਜਾ ਸਬੂਤਾ ਟੰਗਿਆ ਪਿਆ ਤੇ ਫੇਫੜੇ ਵੀ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰੇ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨਾਟਮੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਵਾਂ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮੀਟ ਖਾਂਦੇ ਨੇ ਤਾਹੀਓਂ ਸਿਹਤ 'ਚ ਭਰਵੇਂ ਹਨ। ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਾਸ 'ਚੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਰਚ ਮਸਾਲੇ ਥੋੜੇ ਹੋਣ। ਉਥੇ ਮੁਰਗਾ 150 ਰੁਪਏ ਤੇ ਦੇਸੀ ਮੁਰਗਾ 200 ਰੁਪਏ ਕਿਲੋ, ਬੱਕਰਾ 200 ਤੋਂ 300 ਰੁਪਏ ਕਿਲੋ ਤੱਕ। ਖੰਡ 34 ਰੁਪਏ, ਗੁੜ 45 ਰੁਪਏ, ਸ਼ੱਕਰ 60 ਰੁਪਏ, ਘਿਓ 140 ਰੁਪਏ, ਚਾਵਲ 80 ਰੁਪਏ, ਆਲੂ 30 ਰੁਪਏ, ਪਿਆਜ਼ 24 ਰੁਪਏ, ਆਟਾ 250...ਰੋਟ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗਿਆ ਯਾਰ! ਇੱਧਰ ਆ ਕੇ ਐਵੇਂ ਭਾਰ ਹੀ ਬਣੀ ਜਾਨੇ ਆਂ। ਉਥੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 300 ਰੁਪਏ, ਮਜ਼ਦੂਰ 200 ਰੁਪਏ ਦਿਹਾੜੀ ਹੈ। ਰਾਣਾ ਕਹਿੰਦਾ ਜੇ ਸਾਡੇ ਮਹਿੰਗਾਈ ਹੈ ਤੇ ਆਮਦਨ ਵੀ ਹੈ। ਆਹ ਸਾਡੇ ਬਾਰਦਾਨੇ 'ਚ ਮੁੰਡਾ 400 ਰੁਪਏ ਦਿਹਾੜੀ ਦਾ ਲੈ ਗਿਆ। ਸਾਡੀ ਕਰੇਸੀ ਵੀ 100 ਰੁ: ਦੀ 145 ਤੋਂ 160 ਤੱਕ ਵਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਰੇਸੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਥਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਟਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਾਅਲੀ ਕਰੇਸੀ ਦੀ ਤਾਂ ਜ਼ਮਾਨਤ ਵੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਖਾਓ ਪੀਓ ਮੌਜ ਉਡਾਓ, ਦਿਲ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੁਖਾਓ
ਮਹਿਮਾਨ ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਸਿੱਖੋ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਤੋਂ
ਰੋਂਤੇ ਜੰਗਾਂ ਨਾ ਕਰਵਾਓ, ਸੱਜੀਆਂ-ਖੱਬੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਤੋਂ

-----o-----

ਵੇ ਸਾਡੀ ਲਤਾ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਐ...

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਡੇਵਿਸ ਰੋਡ ਤੋਂ ਗੜੀ ਸ਼ੌਹ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਮੈਂ ਤੇ ਰਾਣਾ ਅਲਤਾਫ ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਫੈਕਸ ਵੱਲੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਚੁਰੱਸਤੇ ਤੇ ਆਣ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਗ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਖਾਸ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਚੌੜਾ ਹੋ-ਹੋ ਖੜ੍ਹੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗੋਰੀ ਤੇ ਗਰੀਬੜੀ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਆਈ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, 'ਕਿਉਂ ਵੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿਨਾਂ? ਕਿੱਥੇ ਆਇਆਂ?'

...ਐਥੇ ਹੀ

ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ 'ਚ ਲੈ ਲਿਆ, ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ? ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

ਐਨੇ ਨੂੰ ਰਾਣਾ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ...“ਆ ਚੱਲ” ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

ਉਸ ਔਰਤ ਨੇ ਮੇਰਾ ਮੋਢਾ ਫੜ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ,

...ਵੇ ਸਾਡੀ ਲਤਾ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਐ? ਹੈਰੀ ਐ ਹਜੇ?

ਸਵਾਲ ਕਰਦੀ ਉਦਾਸ ਲਹਿਜੇ 'ਚ ਬੋਲੀ... ਅਸੀਂ ਉਹਦੇ ਬੜੇ ਗੀਤ ਗਾਏ... ਬੜੇ ਮੁਜ਼ਰੇ ਕੀਤੇ- ਉਹਨੂੰ ਦੱਸੀਂ ਜਾਕੇ। ਉਹ ਔਰਤ ਫੱਕਰਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਤੁਰ ਗਈ। ਕੁਲਦੀਪ ਮਾਣਕ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ “ਅਮਲੀ, ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਮੱਲ, ਕੰਜਰੀ ਲੈਂਦੇ ਜੋਬਨ ਵਿੱਚ ਬਹਾਰ” ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਥੇ ਫਿਰ ਮਨੀ ਰਾਮ ਕਲਪਿਆ, ‘ਆਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦੀਆਂ। ਪਰ ਲੱਖ ਚਾਹੁਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਚਹੇਤੇ ਆਪਣੇ ਫਨਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ।

ਲਤਾ ਰਫੀ ਧਰਮਿੰਦਰ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ

ਪਰਦੇ ਨਾਲ ਰੌਂਤੇ ਢਕਿਆ ਫਿਲਮੀ ਗਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ ਹੁਣ ਲਾਹ 'ਤੀ, ਹਾਲੀ-ਪਾਲੀ-ਵਾਲੀ ਨੇ.

ਜਾਗਦੇ ਰਹੇ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦੇਣਾ ਤਾਈ ਨਿਹਾਲੀ ਨੇ।

-----o-----

ਪੱਤ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ

ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਹਨ। ਖਾਸਕਰ ਟਰੱਕ ਰੰਗਦਾਰ ਟੋਪਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਦੁਲਹਨ ਵਾਂਗ ਸ਼ਿਗਰੇ ਪਏ ਸਨ। ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਪਠਾਣ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੋਂ ਗੱਡੀ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੱਤੋਂ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਇਕ ਪੱਤੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ। ਦੇਵ ਥਰੀਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨੇ 'ਪੱਤੋਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਬਹੁਤੀ ਗੱਪ ਮਾਰਦੇ' ਸੁੱਖੀ ਤੋਂ ਗਵਾ ਕੇ ਪੰਗਾ ਸਹੇੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਪੱਤੋਂ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸ਼ੌਕੀਨਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹਨ। ਇਲਾਕੇ 'ਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ, ਮਾਡਲ ਗਰਾਮ ਆਦਿ ਹੈ। ਮਿਲਟਰੀ ਡਾਕਟਰੀ, ਮਾਸਟਰੀ, ਖਿਡਾਰੀ, ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ, ਲੇਖਕਾਂ 'ਚ ਪੱਤੋਂ ਨੇ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਤੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਪੱਤੋਂ ਪਿੰਡ ਨਾਲ ਇਕ ਬੋਲੀ ਵੀ ਜੁੜੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ : "ਰੌਤੋਂ ਕੋਲੇ ਖਾਈ ਸੁਣੀਂਦੀ, ਕਾਂਗੜ ਕੋਲੇ ਦੀਨਾ ਤੋਂ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ ਵੇ ਪੱਤੋਂ ਦਿਆ ਸ਼ੌਕੀਨਾ"। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੱਤੋਂ ਕਸੂਰ ਵੱਲ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਤਾਜੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਹੀ ਪਹਿਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸੰਦ ਹਲ, ਪੰਜਾਲੀ, ਅੰਜਾਰ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਬਣਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਪੱਤੋਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਇੰਝ ਵੀ ਆਖਦੇ ਨੇ 'ਪੱਤੋਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਬੋਝੇ 'ਚ ਗਾਜਰਾਂ, ਬੱਸ-ਬੱਸ ਸਾਡੀ ਪੱਤੋਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਖੀਸਿਆਂ 'ਚ ਤਾਂ ਨੌਟ ਨੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

ਦਵੀ ਦਵਿੰਦਰ ਪੱਤੋਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਜਨਾਨੀ ਵਿਹੜਾ ਸੁੰਭਰਦੀ ਸੀ। ਚਿੱਟੇ ਚਾਦਰੇ ਵਾਲਾ ਗੱਭਰੂ ਗਰਦ ਪੈਣ ਤੋਂ ਡਰਦਾ-ਡਰਦਾ ਪਿੱਛੇ ਹਟੀ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖੂਹ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ 'ਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਪਰ ਅੱਜ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਸ਼ਰਾਬ, ਸ਼ਬਾਬ, ਨਸ਼ੇ, ਮੋਬਾਈਲ ਤੇ ਨੰਗੇਜਵਾਦ ਮੋਹਰੀ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਰੋਜ਼ ਜਿੰਮ ਵਿਚ ਜਾਈਏ ਬਚ ਕੇ ਰਹੀਏ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ,
ਪੈਂਤੀ ਡੰਡ ਨੂੰ ਲੱਗਦੇ ਰੌਤੋਂ ਇਸ਼ਕ 'ਚ ਫਸਿਆ ਤੋਂ,
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪੱਤੋਂ ਸ਼ੌਕੀਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ
ਜਾਨ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਯਾਰੀ ਯਾਰਾਂ ਦੀ।

-----o-----

ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

ਡੇਵਿਸ ਰੋਡ 'ਤੇ ਤੂਤਾਂ ਵਾਲਾ ਖੂਹ 'ਚ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਦੱਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਘੁੰਮ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆ ਗਏ ਸਾਂ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਾਈ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੀ ਆ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਹੀਂਵਾਲ ਦੀ ਚੋਦਵੀਂ ਵੇਸ਼ 'ਚੋਂ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਅਜੇ ਵੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ (ਕੋਲ) ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚੱਲਣੀਆਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹੀਂਵਾਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸੋਹਣਾ ਸੀ?” ਉਹਨੇ ਉਵੇਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਘੱਟ ਸੋਹਣਾ? ਬੱਸ ਇਵੇਂ ਸੀ।” ਇੱਥੇ ਹੀ ਅੰਜਮ ਸਲੀਮੀ (ਲੇਖਕ, ਨਾਟਕਕਾਰ) ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਲੇਖਕ ਭੱਟੀ ਜੋ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਜੋ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਸਗੇ ਆ ਕੇ ਗਏ ਹਨ। ਪ੍ਰ. ਆਗਾ ਅਲੀ ਤੇ ਮਿਸ ਨੀਲਿਮਾ ਦੁਰਾਨੀ (ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਪੁਲਿਸ ਸਕੂਲ ਐਸ. ਐਸ. ਪੀ ਲਾਹੌਰ) ਰਾਣਾ ਵਾਜਿਦ ਫੈਸਲਾਬਾਦ, ਮਲਕ ਆਫਤਾਬ, ਕਾਕਾ ਅਨਾਇਤ ਉਲਾ ਆਜ਼ਿਜ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਲਿਆਣ ਆਦਿ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ 'ਚ ਸਾਹਿਤ ਰਸੀਆ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਣ ਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੋਈ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਪੱਤ੍ਰ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਰੌਤਾ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁੱਛੀਏ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪੀਆਂ? ਜੀ-ਪੰਜ, ਸੱਤ, ਅੱਠ, ਸੋਲਾਂ.... ਮੈਂ ਹੋਰਾਨੀ ਨਾਲ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਰੌਤਿਆ... ਇੱਥੇ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਪੱਗ ਦਾ ਲੜ ਠੀਕ ਕਰਦਿਆਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਦਿਖਾਉਣੀ-ਉਹਨਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦਿਖਾਉਣੀ...ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਐ? ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਜਾਣਦਾ...ਓ ਹੋ...ਗੁਰਮੁਖੀ 'ਚ ਆ...। ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ 'ਚ ਲਿਆਓ।

ਦੋਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਸ਼ਖਸ ਸਰਗਰਮ ਵੀ ਨੇ ਅੰਜਮ ਸਲੀਮੀ (ਖਿਆਲੀ, ਪ੍ਰ. ਜਬੇਰ ਅਹਿਮਦ ਤਿੰਝਣ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ) ਮਕਸੂਦ ਕਾਸਿਬ (ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਪੰਚਮ, ਸੁਚੇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ) ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਸ਼ਟ, ਤਲਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ, ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲੂ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਲਾਲ ਤਾਹਿਰ ਆਦਿ ਦੋਨੋਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਲਈ ਚੰਗਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵਿਰਸਾ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਵਾਰਿਸ ਤੇ ਮਿਰਜਿਆਂ ਨੂੰ,
ਸ਼ਹੀਦ ਕੌਮ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਤਸਵੀਰ ਯਾਰੋ।
ਗੁਰੂ ਪੀਰਾਂ ਨੇ ਜਿਉਣ ਦੇ ਢੰਗ ਦੱਸੇ,
ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਬਿਨਾਂ ਬੋਝ ਸਰੀਰ ਯਾਰੋ।
ਰਾਜੂ ਰੌਤੋ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਮਾਣ ਕਰੀਏ,
ਸਾਡੇ ਸਾਝੇ ਨੇ ਨਾਨਕ ਫਕੀਰ ਯਾਰੋ।

ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਕੂਕ

ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦਾ ਉੱਘਾ ਗਾਇਕ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ (ਪਾਲੀ ਪਾਣੀ ਪੂਰ ਤੋਂ ਭਰੇ) ਨੂੰ ਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਹਿਫਿਲ ਦਿਖਾਵਾਂ? ਆਜੋ। ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ (ਜਗਸੀਰ ਸਰਮਾਂ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਤੇ ਪਰਮਜੀਤ ਬੁੱਟਰ) ਸਾਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਲਾਲ ਬੱਤੀ ਵਾਲੀ ਹਾਂਡਾ ਸਿਟੀ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹਿਰੀਆਂ ਟਾਉਨ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ।

ਲਾਹੌਰ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਘੰਟੇ, ਪੌਣੇ ਘੰਟੇ 'ਚ ਬਹਿਰੀਆਂ ਟਾਉਨ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸ਼ਹਿਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਮਲਿਕ ਰਿਆਜ਼ ਜੈਲਦਾਰ ਦੇ ਡੇਰੇ 'ਚ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਾਦਿਮ ਵਾਰਿਸੀ। ਤੁਰਲੇ ਵਾਲੀ ਦਾਲ ਚੀਨੀ ਪੱਗ, ਲੜ ਛੌਂਡਿਆ ਹੋਇਆ ਪਤਲੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਚਿੱਟੇ ਲੀੜੇ ਹੱਥੀ ਨੀਲਮ. ਮੂੰਗੇ... ਪੂਰਾ ਸੁਨੱਖਾ ਰਾਠ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰ. ਹੁਸਨੈਨ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ ਗਜ਼ਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਪ੍ਰ. ਅਕਬਰ ਨੇ ਸ਼ਾਇਰੀ, “ਮੈਂ ਤੇ ਮਰ ਕਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਤੁਝੇ ਚਾਹੁੰਗਾ” ਤੇ “ਬੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ ਕੌਣ” ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰ. ਹੁਸਨੈਨ ਨੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੰਡਿਆਲਾ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਤੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੂਫੀ ਉਸਤਾਦ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਖਾਦਿਮ ਵਾਰਿਸੀ ਜਮਾਂ ਈਂ ਰਾਂਝਾ ਮੰਚ ਤੇ ਆਇਆ... ਬਿਛੋ ਖਾਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੁਰਲੀ ਵਾਦਕ ਨੇ ਮੁਰਲੀ ਛੋਹੀ ਤੇ ਵਾਰਿਸੀ ਨੇ... ਹੀਰ ਆਖਦੀ ਜੋਗੀਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਰੰਗ ਵੀ ਦਿਖਾਏ। ਬੱਸ ਸਭ ਜਣੇ ਮੰਤਰ ਮੁਗਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਿਵੇਂ ਰਾਂਝਾ ਖੁਦ ਕੂਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਵਾਰਿਸੀ ਦੇ ਸ਼ੇਅਰਾਂ, ਗਜ਼ਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗ ਨੇ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਹਿਮਦ ਨੇ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੇ ਰੰਗ ਦਿਖਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪ ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਪਰਾਗਾ ਵੀ ਸੁਣਾਇਆ। ਵਧੀਆ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਵਾਦਕ ਦੇ ਜੋਹਰੇ ਵੀ ਦਿਖਾਏ। ਸਰੋਤਿਆਂ ਭਰਵੀਂ ਦਾਦ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਹਮਣੇ ਮਹਿਫਿਲ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸੋਫਿਆਂ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ ਚੌਧਰੀ ਅਹਿਮਦ ਨਵਾਜ ਰਾਂਝਾ, ਅਕਰਮ ਚੌਧਰੀ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਕਰਮ ਬਿੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ (ਐਕਾਫ ਬੋਰਡ) ਤੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੇਤ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦੀ ਜੋ ਫਿਲਮਾਂ 'ਚ ਮਹਿਫਿਲਾਂ ਦੇਖਦੇ ਸਾਂ, ਸਾਡੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਵੀ. ਵੀ. ਆਈ. ਪੀ. ਬੰਦੇ... ਸਾਨੂੰ ਪਲਕਾਂ ਤੇ ਬਿਠਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਵੀ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਕੰਨ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖਾਦਿਮ ਵਾਰਸੀ ਹੀਰ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਲਿਕ ਰਿਆਜ਼ ਦੇ ਘਰ ਰੰਗੀਲੇ ਪਾਵਿਆ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਮੰਜੇ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਲੱਤਾਂ ਲਮਕਾ ਕੇ ਬੈਠਾਂ ਹਾਂ।

ਵੰਝਲੀ ਵਿਚੋਂ ਰਾਂਝਾ ਕੂਕੇ, ਹੀਰ ਕੂਕਦੀ ਬੋਲੇ
ਵਿਛੜੇ ਯਾਰਾਂ ਦੇ ਹੋਣਗੇ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਮੇਲੇ

ਢਾਈ ਸੌ 'ਚ ਕੁੱਤਾ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਓਪਰਾ ਨਾਂ ਲੱਗੇ। ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਜਾਂ ਭਾਰਤ 'ਚ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਗੈਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਅਸੀਂ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਗੱਲਾਂ ਕਲਮ ਨਾਲ, ਕੁੱਝ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਲਿਖੀ ਗਿਆ।

ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਨਾਬ ਤੁਹਾਡੇ ਕੁੱਤੇ ਨਹੀਂ ਦੀਂਹਦੇ.....?

ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕੁੱਤੇ ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਮੁਲਕ 'ਚ ਹਰੇਕ ਥਾਂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

‘ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ .....ਦੂਜੇ ਕੁੱਤੇ ....ਮੈਂ ਅਸਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾਂ।’

ਉਹ ਵੀ ਹੱਸ ਪਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੜਕਾਂ ਨਵੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ। ਮਲੇਸ਼ੀਆ 'ਚੋਂ ਵਰਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਆਈਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਸ-ਪਾਸਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁੱਤਾ ਝਟਕਾ ਦੇਣਾ। ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਵਪਾਰੀ ਬਣ ਗਏ। ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਢਾਈ-ਢਾਈ ਸੌ ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਵੇਚ ਕੇ ਸਾਰੇ ਅਵਾਰਾ ਕੁੱਤੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਬਾਈ ਜੀ ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਕੁੱਤੇ ਪੂਰੀ ਫੌਜ ਬਣਾਈ ਫਿਰਦੇ ਐ। ਸਿਹਤ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਵਰਗੇ ਕੜਾਹ 'ਚ ਦਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਕੁੱਤੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪ ਹੀ ਤੁਰਗੇ। ..... ਸਾਡੀ ਮੇਨਕਾ ਕਹਿੰਦੀ ਐ ਕੁੱਤਿਆਂ 'ਚ ਜਾਨ ਹੈ। ਜਾਨਵਰ ਮਾਰਨਾ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਕੁੱਕੜਾਂ 'ਚ ਵੀ ਜਾਨ ਹੈ ਤੇ ਅੰਡਿਆਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਬੱਚਾ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਵਾਰਾ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕਲਿਆਣ ਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਲਕਾਅ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਜੇਬ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਮੰਜਰ ਵੀ ਦਿਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਲਕ ਦਾ ਦਰ ਕਦੇ ਨਾ ਛੱਡਦੇ,
ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਮਾਰਨ ਜੁੱਤੇ,
ਓ ਕੁੱਤੇ ਤੈਥੋਂ ਉੱਚੇ।

-----o-----

ਸਾਡੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਣੀ ਜਾਣੀ ਏਂ

ਐਤਕੀਂ ਮੈਨੂੰ ਜਲਦ ਮੁੜਨਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਆਉਣੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮੰਗਲਵਾਰ ਤੇ ਬੁੱਧਵਾਰ ਹੀ ਸਨ। ਗੱਡੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅੱਠ ਵਜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੌਣੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਭੱਜ-ਭੱਜ ਕੇ ਡੱਬਾ S-4 ਲੱਭ ਲਿਆ। ਸੀਟ ਮੇਰੀ ਰੁਕੀ ਸੀ ਮੈਂ ਹੋਰ ਥਾਂ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਬਾਰੀ ਵੱਲ ਹੋ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਆਏ ਰਾਣਾ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ। ਰੋਲਾ ਜਿਹਾ ਸੁਣਨ ਲੱਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸਾਡੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ? ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੱਖਾਂਗੇ। ਸਾਡੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਣੀ ਜਾਣੀ ਐਂ। ਇਹ ਭਾਪਾ ਜੀ ਕਈ ਜਾਣੇ ਸਮਾਨ ਦੇ ਬੋਰੇ ਭਰੀ ਡੱਬਾ ਤੁੰਨ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜਦੇ ਬੋਲਦੇ ਸੁਣਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਸ਼ਰਮ ਆਈ। ਅਸੀਂ ਐਨੀ ਮੁਹੱਬਤ ਮਾਣ ਕੇ ਵੀ ਸੁਧਰੇ ਨਹੀਂ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜਗਸ਼ੀਰ ਸ਼ਰਮੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਯਾਰ ਰਣਜੀਤ ਬਾਵਾ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਵਾਹਗੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖਿਆ ਇਕ ਭਾਪਾ ਦੇ ਰੇਹੜੀਆਂ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਸਾਬੀ ਤਾਂ ਨਿਆਣਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੋਂ ਰੇਹੜੀ ਖੋਹਕੇ ਹਟਿਆ। ਤਾਹੀਓਂ ਤਾਂ ਕਿਹਾ, ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਨਾ ਆਦਤਾਂ ਜਾਂਦੀਆ ਜੀ। ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕਸਟਮ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੇਤੀ ਹੋਗੇ ਜੋ ਜੇਬ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਸਮਾਨ ਦੇ ਬੋਰੇ ਵੀ ਲੰਘਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦੀ ਬੱਬੀ ਨੂੰ ਸਟੈਪਿਡ ਵੀ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਖਾਲੀ ਆਇਓਂ ਖਾਲੀ ਜਾਣਾ, ਸਭ ਦਾ ਆਖਿਰ ਇੱਕ ਟਿਕਾਣਾ।
ਚੇਤਨਤਾ ਦੇ ਦੀਪ ਜਗਾਕੇ, ਕਰੀਏ ਦੂਰ ਹਨੇਰਾ।
ਰੌਤੇ ਨਫਰਤ ਨੇ, ਸਾਡਾ ਕੀਤਾ ਏ ਘਾਣ ਬਬੇਰਾ।

-----o-----

ਉੱਚੜੇ ਫੱਟ

ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ 1947 ਦਾ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੋਨੀਂ ਪਾਸੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ... ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਘੱਟ ਨੀ ਹੋਈ। ਬੰਦਿਆਂ 'ਚ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਬਾਡਰ ਉੱਤੇ ਨੂਹ-ਠਾਹ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੇ ਸਮਗਲਿੰਗ ਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਧੰਦੇ ਹੋਣਾ, ਅੱਤਵਾਦੀ ਕਾਰੇ। ਦੋਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਕੁੜੱਤਣ ਇਸੇ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਚਾਲਾਂ ਵੀ। ਸਾਡੇ ਸਾਇਰਾਂ, ਅਦੀਬਾਂ ਨੇ ਫਿਰਕੂ ਰੰਗਤ, ਫਿਰਕੂ ਭਾਵਨਾਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਸਰਹੱਦਾਂ 'ਤੇ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਬਾਲੀਆਂ। ਹਰ ਸਾਲ ਮੇਲੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਣਾ ਸਾਹਬ ਤੇ ਅਸੀਂ ਡੋਗਰ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਗਲਗੀਰ ਹੋ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ। ਵੀਰ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ, ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ! ਗੁਸਤਾਖੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾਫ਼ ਕਰਨਾ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਕਹਿੰਦਾ, “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਓ.... ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ....” ਉਹ ਫਿੱਸ ਪਿਆ, “ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਪੱਤ ਲੁੱਟੀ, ਛਾਤੀਆਂ ਵੱਡਤੀਆਂ, ਜਿਓਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜਤਾ, ਲੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੱਖਾਂ 'ਚ ਕਰਤਾ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਭਰਾ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜੰਮੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੰਮਿਆ। ਅਸੀਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਾਂ ਪਰ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਮੁਲਤਾਨ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇੱਧਰੋਂ ਉਧਰ ਗਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਉਸ ਤਾੜੇ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਰਹਿੰਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇਗਿਆਂ 'ਚ ਮਾਰੇ ਗਏ... ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਰੋਸਿਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਆਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ। “ਅੱਛਾ ਜੀ?” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਗਲ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਰਾਣਾ ਅਲਫ਼ਾਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ.... ਅਸੀਂ ਜੰਮਦੇ ਹੀ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਥੋਡੇ ਨਾਲ ਥੋਡੀਆਂ ਬਹੁ-ਬੇਟੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਇੰਡੀਆ 'ਚੋਂ ਉਜੜ ਕੇ ਆਏ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਹਮਵਤਨੀ, ਮੋਹ ਵੀ ਹੈ ਹਮਦਰਦੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜ਼ਖਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੂੰ ਜੁਬਾਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਗੱਲ ਬਾਹਰ ਆਈ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਏ ਰੌਤਾ ਸਾਹਬ। ਤੁਸੀਂ ਦਿਲ ਤੇ ਨਾ ਲਾਇਓ....। ਹੇਸ਼ ਰਾਜ ਹੇਸ਼ ਦਾ ਗਾਣਾ ਦਿਲ 'ਚ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗਿਆ : “ਆਹ ਜੋ ਸਿੱਲੀ ਸਿੱਲੀ ਆਉਂਦੀ ਏ ਹਵਾ ਇੱਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਰੋਂਦਾ ਹੋਵੇ ਗਾ”

47 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਛੜਿਆ,
ਧਰਤੀ ਵਿਛੜੀ ਆਬ ਵਿਛੜਿਆ।
ਰੋ-ਰੋ ਕਰਦਾ ਯਾਦ ਵਿਛੜੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ਨੂੰ,
ਰੋਂਤੇ ਔਖਾ ਹੈ ਦਫ਼ਨਾਉਣਾ ਵਿਲਕਦੇ ਚਾਵਾਂ ਨੂੰ।

ਬੱਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ 'ਚ

ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਗਨਲ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸਾਂ। ਇਕ ਬੀਬੀ ਕਾਲਾ-ਚਿੱਟਾ ਟਿਮਕਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸੂਟ, ਹੀਲ ਵਾਲੇ ਸੈਂਡਲ, ਡਾਈ ਕੀਤੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਵਾਲ, ਹੱਥ 'ਚ ਪਰਸ ਫੜ ਕੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਆਂ। ਉਹ ਬਰਾੜ ਸਾਬੂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਨੀਲਿਮਾਂ ਭੈਣ ਜੀ?.... ਉਹ ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਸੁਭਾਅ ਮੁਤਾਬਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਦਾ ਜੂਨੀਅਰ ਇੰਜਨੀਅਰ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਟੀਚਰ ਹੈ ਮੇਰੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਓਧਰ ਨੇ। ਮੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਗੋਰਾ ਬੜਾ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਗੋਰੇ ਦਾ ਉਧਰ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਵੀ ਆਉਣਾ ਸੀ।.... ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਐਸ. ਪੀ. ਐ ਪਟਿਆਲੇ ਔਹ ਕੁੜੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਮੇਰੀ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੈ, ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ.... ਨੀਲਿਮਾਂ ਦੇ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਵੀ ਸਾਹਿਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੁਸੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਫਸਰ ਹੋ.... ਸਾਡੀ ਕਿਰਨ ਬੇਦੀ ਵਾਂਗ.... ਨੀਲਿਮਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ 'ਹਾਂ' 'ਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਨੀਲਿਮਾਂ ਉਰਦੂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਲੇਖਕ ਆਗਾ ਅਲੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਹੈ। ਉਮਰ ਤੇ ਸਿਹਤ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਬੀਬੀ ਨੀਲਿਮਾਂ ਨੇ ਅੱਠ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਛੇ ਉਰਦੂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਫਰਨਾਮੇਂ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਸਹਿਤ ਦਾ ਸੌਂਕ, ਚਿਣਗ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਨੀਲਿਮਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਅਫਤਾਬ ਬੇਗਮ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਾਠਕ ਸੀ, ਪਿਤਾ ਆਗਾ ਅਜ਼ਾਜ਼ ਹੁਸੈਨ ਦੌਰਾਨੀ ਚਿਤਰਕਾਰ ਤੇ ਦਾਦਾ ਆਗਾ ਨਿਹਮਤ ਅਲੀ ਦੌਰਾਨੀ ਮਜ਼ਹਬੀ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਸੇਵ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ 47 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਸ਼ਰੀਫਪੁਰਾ) 'ਚ ਰਹੇ।

ਬੀਬੀ ਕੋਲ ਨਾਂ ਪਿਸਟਲ, ਨਾਂ ਗੰਨਮੈਨ, ਨਾਂ ਕੋਈ ਵਰਦੀ ਦਾ ਫੋਕਾ ਰੋਹਬ.....। ਡਰਾਇਵਰ ਵੀ ਸਿਵਲ ਵਰਦੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮ ਟੋਪੀ ਵਾਲਾ। ਸ਼ਾਇਰ ਨੀਲਿਮਾਂ ਬੋਲੇ, “ਆਓ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਿਖਾਵਾਂ?”.... ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਜਣੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ, ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀਆਂ ਚੱਕੀਆਂ, ਜੇਲ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੱਲੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਮੰਜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਭਾਵੇਂ ਬੂਹੇ 'ਚ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਪਈ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਝਗੜੇ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬੱਸ ਸਿਆਸੀ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਹੀ ਭੜਕਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਕਬਰ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਜਾਂਦਿਆਂ-ਜਾਂਦਿਆਂ ਲੰਡਾ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਨੌ ਲੱਖਾ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ, ਦਿੱਲੀ ਗੇਟ, ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਬਜ਼ਾਰ, ਨੈਸ਼ਨਲ

ਕਾਲਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੋਰ ਕਈ ਕੁਸ਼ ਦੇਖਿਆ (ਪੰਛੀ ਝਾਤ) ਮਾਰੀ। ਨਾ ਹੀ ਕਿਤ
ਗੱਡੀ ਨੇ ਹੂਟਰ ਮਾਰਿਆ ਨਾ ਕੋਈ ਪੁਲਸੀਆ ਦਬਕਾ। ਸਾਡੇ ਬਾਣੇਦਾਰ ਦਾ ਭਾਰ
ਢੋਹ ਕੇ ਆਈ ਗਈ ਨੀ ਮਾਣ ਹੁੰਦੀ, ਅੱਜ ਸ਼ੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਰਾਂਝਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘਰ ਮਿਲਣੀ
ਸੀ। ਡੋਗਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਘਰੋਂ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕਣ (ਬੋਰੀ ਬਿਸਤਰਾ) ਲਈ ਪੁਲ ਤੇ ਉਤਰ
ਗਏ। ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਪਾਣੀ ਛੰਨੇ ਵਿਚੋਂ ਕਾਂ ਪੀਤਾ,
ਤੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬ ਦਿਸਿਆ,
ਤੈਨੂੰ ਸਜਦਾ ਈ ਤਾਂ ਕੀਤਾ।

-----○-----

ਮੇਰੀ ਬੇਗਮ ਕਹਿੰਦੀ...

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿੰਦਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਇਨਾਇਤ ਖਾਰਾ ਵੇਸੇ ਤਾਂ ਸੱਠਾਂ ਤੋਂ ਟੱਪਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕੁ ਦਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਲੰਬਾ ਕੱਦ, ਪੂਰਾ ਮੁੱਲਾ ਸਟਾਇਲ, ਭਰਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਗਰ ਦੇਹ, ਬਰਾੜ ਦਾ ਯਾਰ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਨੁਸਖੇ, ਮਰਦਾਨਾ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨੁਸਖੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕਹਿੰਦਾ ਸ਼ੇਵ ਵਾਸਤੇ ਬਲੇਡ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਉਸਤਰਾ ਤਿੱਖਾ ਕਰ ਲਵੋ ਉਹ ਚੰਗਾ, ਜਦੋਂ ਉਸਤਰਾ ਜਿਲਦ (ਚਮੜੀ) ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਤਾਕਤ ਦਿੰਦਾ... ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਵੀ ਗੱਲੀਂ ਪਾ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਹੋਰ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ.... ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਦੋ-ਦੋ, ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ ਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹ ਇਕ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹੋ ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਆਹ ਸੋਚ ਆ ਨਾ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਟੈਸ਼ਨ... ਝਾਕਾ, ਬਾਹਲੀ ਤਾਕਤ ਖਰਾਬ ਕਰਦਾ ਐ। ਮੇਰੀ ਬੇਗਮ ਤਾਂ ਹਜੇ ਵੀ ਆਖਦੀ ਐ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈ।

ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਉਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਜੱਟ ਆਂ... ਪੰਜਾਬੀ ਆ... ਖਹਿਰੇ ਸੀ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖਾਰੇ ਬਣਗੇ। ਰੋਜ਼ ਕਸਰਤ ਕਰੀਦੀ ਆ... ਮਾਸ ਖਾਈ ਦਾ, ਤੰਬਾਕੂ ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਪੀਂਦਾ। ਆਹ ਦੇਖੋ ਦੇਂਦ, ਆਹ ਸੁਣੋ ਦੇਂਦ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਅੱਲਾ ਨੇ ਲਗਾਏ ਆ, ਮਾਸ ਖਾਣ ਲਈ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸ਼ਰਾਬ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਆ ਮੀਟ ਤਾਕਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ... ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਗੁੜ ਖਾਓ, ਪਿਆਜ਼ ਖਾਓ... ਪਰ ਦਿਮਾਗ ਸੁੱਧ ਰੱਖੋ... ਮਾੜਾ ਝਾਕਣਾ, ਮਾੜੇ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਮੈਂ ਦਵਾਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾਂ... ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਜੀ ਸਾਡੇ ਜੁਆਕ ਤਾਂ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨਾਂ ਨੇ ਵਿਗਾੜ ਤੇ। ਇਕ-ਇਕ ਦੋ-ਦੋ ਮੋਬਾਇਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਫਿਰਦੇ ਐ। ਨੰਬਰਦਾਰ ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵੀ ਮੋਬਾਇਲ ਹੈਗੇ ਆ। ... ਮੋਬਾਇਲ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵੀ ਆ ਗਏ ਨੇ।... ਕੀ, ਦੱਸਾਂ... ਮੋਬਾਇਲਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬਿਗਾੜ ਤੇ ਨੇ।... ਸਾਲੇ ਰਜਾਈਆਂ 'ਚ ਪਏ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਆ। ਅੱਲਾ ਤਾਲਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਿ ਬੱਚੇ ਸਾਡੀ ਸ਼ਰਮ ਮੰਨਦੇ ਐ। ਜਿਹੜੀ ਨੂੰਹ ਧੀ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਦੀ ਘੂਰ ਮੰਨੇ। ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਮਾਨਾ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਮਾੜਾ ਖੁਦ ਸਮਝਣ ਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਏ।

ਨੰਬਰਦਾਰ ਖਾਰਾ ਨੇ ਫਿਰ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਲਈ ਸੇਵਾ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ 'ਚ ਚੜ੍ਹਤ, ਰਸੂਖ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਤੇ ਮੰਜੇ ਹੇਠੋਂ ਪੂਰੀ ਕਢਾਈ ਵਾਲੀ ਜੁੱਤੀ ਨੂੰ ਪੈਰੀ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਮੈਂ ਨੀ ਆਖਦਾ ਬੁੱਢੇ ਇਸ਼ਕ ਕਰਦੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਲੋਕੋ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਘਰੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਫਬਣ ਪਰਿਵਾਰ ਲੋਕੋ ਰਾਜੂ ਰੋਂਤੇ ਨੀ ਉਂਗਲਾਂ ਇਕ ਪੰਜੇ, ਮਾੜੇ ਹੋਣਗੇ ਦੋ ਜਾਂ ਚਾਰ ਲੋਕੋ।

-----o-----

ਆਸ਼ਕ ਬਾਬੇ

ਲਾਹੌਰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦਿਆ ਜਾਂਦਿਆ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਪਾਕਿ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਸਿਕੰਜਾ, ਕੱਟੜਤਾ ਬਹਾਲ ਹੈ। ਬੱਸਾਂ 'ਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੋੜਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਨਾਂ ਸਾਡੇ ਔਧਰ ਵਾਂਗ ਜਨਾਨੀਆਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜਾਣ ਜਾਣ ਖਹਿਦਾ... ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਵੀ ਬੱਸਾਂ 'ਚ ਜਿਵੇਂ ਦਿਸੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਮੈਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ... ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਮੁਬਾਇਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਕੁੜੀ (ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ) ਫੋਨ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਚੁੰਨੀ 'ਚ ਲੁਕੇ ਕੇ। ਦਸ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਟੂਰ 'ਚ ਵਾਲ ਕੱਟੇ ਵਾਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਕੁੜੀਆਂ ਦਿਸੀਆਂ।

ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਮੰਡੀਹਰ ਗਲੀਆਂ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ 'ਚ ਕੁੜੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਆ, ਜਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਮੁਹਰੇ ਗੇੜੇ ਮਾਰਦੇ ਨੇ, ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ। ਮੈਂ ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸ਼ਰਮਾ ਜੀ ਸਾਡੇ ਆਸ਼ਕ ਬਾਬੇ ਸਾਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਨੇ ਤੇ ਆਸ਼ਕੀ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ 'ਚ ਵੜਗੀ। ਉਥੇ ਇੰਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਰਫਲਾਂ ਲਈ ਫਿਰਦੇ ਸੀ ਕੱਟੜ ਪੰਥੀ... ਪਰ ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਜ਼ਰੂਰ ਏ।

ਮੁੰਡੇ ਘੁੰਮਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਆ, ਹਵਾ ਮਾਰਦੇ ਆ ਪਰ ਆਸ਼ਕੀ ਨਹੀਂ, ਮਸਤੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹੀ ਕਿਲੇ 'ਚ ਦੋ ਕੁ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੋੜੀ ਦੇਖੇ... ਉਹ ਵੀ ਲੁਕ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਗੱਲਾਂ ਜਿਹੀਆਂ ਕਰਦੇ ਸੀ... ਸਾਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੋਰ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਤੁਰ ਜਿਹੇ ਪਏ। ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਕਹਿੰਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ। ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਵੀ ਦਿਲ ਐ ਪਰ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਸ਼ਰਮ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਰਾਣਾ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਐ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਐ। ਬੀਰਾ ਜੀ ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਪ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਐ ਉਹ ਨੀ ਪੁੱਠੇ ਰਾਹ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਕਲਯੁਗ ਸਾਰੇ ਐ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉੱਚੇ ਲੋਗ ਮੌਜ ਮਸਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਂਦੇ ਨੇ। ਚੰਗੇ ਹੋਟਲਾਂ ਕਾਰਾਂ 'ਚ ਕੁੱਝ ਰੰਗ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਸਿਆ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੋਈ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਮੁੰਡਾ ਕਹਿੰਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ। ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ... ਆਈ ਲਵ ਯੂ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸੁਣਨ 'ਚ ਬੜਾ ਸਕੂਨ ਏ। ਮਜ਼ਬੀ ਕੱਟੜਤਾ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਘਟਾ ਦੇਣੀ ਏ ਪਰ ਅਜੇ ਰਫਲਾਂ ਦਾ ਸਾਇਆ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਪਿਆਰ ਕੀਆ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰਦੇ? ਓ ਭਰਾਵਾ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪੱਟੇ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਆਏ ਆਂ। 47 ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਲਈ ਮਲੂਮ ਲੈ ਕੇ।

ਕੱਚਿਆਂ ਉੱਪਰ ਤਰਨਾ ਪੈਂਦਾ,

ਜੰਡ ਹੇਠਾਂ ਮਰਨਾ ਪੈਂਦਾ,

ਪੈਂਦਾ ਪੱਟ ਦਾ ਮਾਸ ਖਵਾਉਣਾ,

ਇਸ਼ਕ ਇਸ਼ਕ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਖੇ,

ਰੋਂਤੇ ਔਖਾ ਇਸ਼ਕ ਨਿਭਾਉਣਾ।

ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ

ਅਸੀਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਣਾ ਅਲਫ਼ਾਤ ਹੁਸੈਨ ਨਾਲ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੇ ਪੰਨੇ ਲੈਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਭੀੜ ਸੀ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਨਾਵਲ ਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਾਲ ਬੱਤੀ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ। ਨਾਵਲ ਵਾਂਗ ਰਾਣਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿਉਂ ਦੇਖਣਾ ਕੁਛ....ਮੇਰਾ ਮਨ ਕਰੇ ਦੇਖਣਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ....ਮੁਜਰੇ ਫਿਲਮਾਂ 'ਚ ਵੀ ਦੇਖੀ ਦੇ ਹੀ ਨੇ। ਪਰ ਅੰਦਰਲਾ ਬੋਲੇ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਪੱਗ ਐ। ਉਂਝ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਜਬਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਅਸੀਂ ਆਟੋ (ਵੈਗਨ) ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ, ਜੀ ਬੀ ਰੋਡ, ਲਾਲ ਬੱਤੀ, ਪੁਲਸ ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੌਰ ਲਈਆਂ। ਬਈ ਕੁਝ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸਭ ਕੁਝ ਚੱਲਦਾ...ਇੰਡੀਆ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਭਰਾ ਹੀ ਨੇ....ਮੇਰਾ ਫੋਨ ਨੇ ਲਓ....ਆਪਣਾ ਦਿਓ....ਕਮਰਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੱਸ ਦਿਓ....ਚੀਜ਼ ਹਾਜ਼ਰ।....

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, 'ਫੇਰ ਪੁਲਸ ਹਾਜ਼ਰ?'....ਨਹੀਂ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਪਾਹੁਣੇ ਜੇ....ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ 'ਚ ਰੋਡ ਪੈ ਸਕਦੀ ਐ....ਐਥੇ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਵਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਖਿਦਮਤ ਕਰ ਰਿਹਾਂ। ਪਰਮਜੀਤ ਦੌਧਰ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰਕ 'ਚ ਬੈਠਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ! ਝੱਟ ਕੁ ਨੂੰ 16 ਸਾਲ ਦੀ ਕੁੜੀ ਲਿਆ ਖੜਾਈ ਤੇ ਉਸ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਾਬੂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ 100 ਦਾ ਨੋਟ ਦਿੰਦਿਆ ਕਿਹਾ-ਲੈ ਭਾਈ ਬੀਬਾ ਜਾਹ...ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ।

ਰਾਣਾ ਅਲਤਾਫ਼ ਦੀ ਬਾਰਦਾਨੇ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੀ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ। ਮੈਂ ਲਾਇਨ ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਉੱਥੇ ਗੱਲਾਂ ਚੱਲੀਆਂ। ਆਲਮੀ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਛਪਦੇ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਲਾਹੌਰ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਛੇੜੀ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਹੁਣ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਹੋਟਲ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟਾਂ 'ਚ ਵੜ ਗਈ ਏ।...ਮਜ਼ਬੂਰੀ, ਜਿਸਮ-ਫਰੋਸ਼ੀ, ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਦਾਗ, ਸਭ ਕੁਝ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਰੋਣਕ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਭੀੜ ਭੜੱਕੇ ਵਾਲੀ। ਪਰ ਚੱਲਦਾ ਸਭ ਕੁੱਝ...ਉਹ ਬੇਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਜਾਣਾ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ...ਸੱਦਾ ਨਾ ਲਾਵਾਂਗੇ...ਦੇਖਣ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਦੇਖੇ ਤੇ ਸੁਣੇ 'ਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਫਿਰ ਅੰਦਰਲਾ ਬੋਲਿਆ...ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਣਾ...ਪਰ ਤੇਰੀ ਆਹ ਪੱਗ?

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਦੇ ਮਰ ਜਾਣੇ.

ਦਿਲ ਵਿਚ ਦਰਦ ਘਨੇਰੇ।

ਨੁਰ 'ਚ ਜੰਮਦੇ, ਨੁਰ 'ਚ ਮਰਦੇ.

ਰੋਂਤੇ ਕਦ ਹੋਣ ਸਵੇਰੇ।

ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਗੱਟ

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਰਹੇ ਉਥੇ ਰਾਤ ਰਹਿ ਕੇ ਪੂਰਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਾਂਭਿਆ। ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਗੱਡੀ ਆ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਹੱਥ ਮਿਲਾਏ, ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਆਓ ਸਰਦਾਰ ਜੀ... ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਸਾਡਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਤੁਹਾਡਾ ਪੰਜਾਬ ਕਿਵੇਂ ਐ ਇੰਡੀਆ ਕਿਵੇਂ ਐ।

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਉਂ ਹੀ ਗੱਲੀ ਪੈ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮਾਮੇ ਭੂਆ ਦੇ ਪੁੱਤ ਹੋਈਏ। ਸ਼ਾਇਰੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਗੀਤੋ-ਗੀਤੀ ਹੋ ਚੱਲੇ। ਉਹ ਵੀ ਚਾਰੇ-ਪੰਜੇ ਜਾਣੇ ਠੱਠ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਇੱਧਰਲੀਆਂ ਉੱਧਰਲੀਆਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਸਾਡੀ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਫਤੀਸ਼ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਸੀ ਉਸਨੇ ਵੀ ਦੋ ਗੀਤ ਸੁਣਾਏ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਵੀ ਜੱਟ ਆਂ... ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੇਵਲ ਹਾਂ... ਅਸੀਂ ਉਧਰੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਕਿ ਕਿੱਧਰ ਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸਾਡੇ ਵੀ ਦਿਉਲ ਹਨ... ਮੇਰਾ ਵੀ ਯਾਰ ਹੈ ਰਾਜਾ ਦਿਉਲ। ਧਰਮਿੰਦਰ ਵੀ ਦਿਉਲ ਹੈ 'ਅੱਛਾ ਜੀ' ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਘੁੱਟ ਲਿਆ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਹਿਕਮੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਾਡੀ ਗੱਡੀ ਰੋਜ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਜਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ ਤੁਰੰਤ ਸਿਗਨਲ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਸਾਡੇ ਸੈਟਲਾਈਟ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਕਰਕੇ ਅਪਰਾਧ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਹਰ ਐਕਟੀਵਿਟੀਜ਼ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਅਨਲਾਈਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੈਚਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਸਾਡੀ ਗਸ਼ਤ ਦਾ ਏਰੀਆ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਵੀਡੀਓ, ਕੰਪਿਊਟਰਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਦਿਉਲੇ ਜੀ ਸਾਡੀ ਪੁਲਿਸ 'ਚ ਵੀ ਗਾਇਕ, ਗੀਤਕਾਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬੜੇ ਨੇ ਬਚਨ ਬੇਦਿਲ, ਪੱਪੀ ਧੁੰਦਿਆਲ, ਹੀਰਾ ਪਾਰੋ ਵਾਲੀਆ, ਜੱਗੀ ਮਨੌਲੀ, ਕੁਲਵੰਤ ਮਨਾਣਾ, ਗੁਰਚਰਨ ਪੱਬਾਰਾਲੀ, ਰਾਜ ਪੁਲਸੀਆ, ਧੰਜਲ ਮਾਨ, ਜਸਵੰਤ ਭੱਟੀ, ਪੂਰਨ ਧਰਮਕੋਟ, ਬਿੱਕਰ ਮਹਿਰਾਜ, ਵਿੰਦਰ ਰਟੋਲ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਗੁੱਡੂ ਵਰਗੇ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਅਕਰਮ ਰਾਹੀ, ਅਤਾਉਲਾ ਖਾਨ ਮਹਿੰਦੀ ਸਾਹਬ, ਸ਼ੋਕਤ ਅਲੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਰੇਸ਼ਮਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰਦੇ ਹਾਂ।

ਚੰਨੀਏ ਨੀ ਤੇਰਾ ਮਾਹੀ,

ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਸ ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ।

ਕੱਲ੍ਹ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇਣੀ ਜਾਕੇ ਮੈਂ ਸੰਗਰੂਰ ਕੁੜੇ,

ਨੌਕਰੀ ਅੱਗੇ ਰੋਂਤਾ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੁੜੇ।

ਖੁਫੀਆ ਤੰਤਰ

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਜਾਸੂਸ ਖੁਫੀਆ ਤੰਤਰ ਸਰੀਫ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਨੋ ਬਰ ਨੇ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਟਾਰੀ ਤੇ ਰੇਲ ਚੜ੍ਹਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਵੀ...ਕਿੱਥੇ ਚੱਲੇ ਹੋ, ਕੀਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਚੱਲੇ ਹੋ, ਕਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਆਦਿ ਪਰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਖੁਫੀਆ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਵਾਹਗੇ ਗੱਡੀ' ਰੁਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਸਮਾਨ ਲਾਹ ਕੇ ਐਕਸਰੇ (ਸਕੈਨਿੰਗ) ਕਰਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਹਗੇ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਚਿੱਟਾ ਕੁੜਤਾ ਸਲਵਾਰ ਪਾਈ ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੋਲ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਉਵੇਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ ਸਵਾਲ ਜਿਹੇ ਪੁੱਛਦਾ ਰਿਹਾ...ਤੇ ਅਖੀਰ 'ਚੋਂ 'ਗੱਡ ਲੱਕ ਯੂਅਰ ਜਰਨੀ।' ਕਹਿ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਪੁੱਛਦੇ ਰਹੇ ਅਖਬਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਹੋਣੀ ਐ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਹੋਣਾ।...ਹੋਰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋ...ਕਿਵੇਂ ਲੱਗਾ ਲਾਹੋਰ। ਸਾਡਾ ਵੀ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਇੰਡਿਆ ਜਾਈਏ ਦਿੱਲੀ, ਬੰਬੇ ਦੇਖੀਏ ਪੰਜਾਬ ਘੁੰਮੀਏ।...ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੰਗਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗਦਾ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾ ਸਾਹਬ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ 'ਚੋਂ ਅਸੀਂ ਖਬਰਾਂ ਫੈਕਸ ਕਰਨ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ 'ਚੋਂ ਫੜੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਾਚ ਰਿਹਾ ਸੀ...ਫੇਰ ਉਹ ਤੁਰ ਗਿਆ...ਅਸੀਂ ਪਿੰਨ ਵਗੇਰਾ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਏ...ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਕਹਿੰਦਾ, "ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸੀ ਵੀ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋ।" ਭਰਾਵਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਮੁਲਕ ਐ। ਉਝ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਬੜਾ ਮਿਲਿਆ। "ਪਰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਇਹ ਉਝ ਤਾਂ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮਦੇ ਆ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕੰਮਾਂ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਲੈਂਦੇ ਆ।"

ਪਰ ਇਹ ਖੁਫੀਆ ਵਿਭਾਗ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਸਾਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਬਾਰਾ ਵੀ ਹੱਸ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ। ਐਂਤਕੀ ਸਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਅਟਾਰੀ ਬਾਰਡਰ ਤੇ ਇਸਪੈਕਟਰ ਬੀਬੀ ਨੇ ਅਜੀਤ ਪਿਆਸਾ? ਪੜ੍ਹਕੇ ਕਹਿੰਦੀ ਸਾਇਰ ਹੋ। ਚੱਲੋਂ ਸੁਣਾਓ ਕੁਝ...ਤੁਲੋਚਨ ਝਾਂਡੇ ਨੇ ਬਨਿਆਣੀ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਵੀ ਬਨਿਆਣੀ ਆਂ। ਭਗਵਾਨ ਦਿੱਲੋਂ ਨੇ ਵੀ ਕੁੱਝ ਸੁਣਾਇਆ। ਮੇਰਾ ਗੀਤ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਬਲਾ ਕੁੜੀਆਂ ਸੁਣਕੇ ਉਹਨੇ ਤਾੜੀ ਮਾਰੀ।...ਵਾਹਗੇ ਫਿਰ ਖੁਫੀਆ ਮੁੰਡਾ...ਹਾਂ ਜੀ ਕੀ ਲਿਖਦੇ ਹੋ ਸੁਣਾਓ। ਮੈਂ ਨਛੱਤਰ ਛੱਤੇ ਦੇ ਬੋਲ... "ਵੇ ਸੋਹਣਿਆਂ ਫਿੱਕਾ ਰੰਗ ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਸੁਣਾਇਆ।

ਆਓ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ,
ਆਓ ਘਿਉ ਦੇ ਦੀਪ ਜਗਾਈਏ।
ਨਫਰਤਾਂ ਦੀ ਪੋਲੀ ਪੁੱਟੀਏ,
ਫੁੱਲ ਉਗਾਈਏ ਭਰਮ ਮਿਟਾਈਏ।

ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ

ਮੇਰੇ ਮਨ 'ਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਸੀ ਕਿ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਰੀ ਲਓ ਪਰੰਤੂ ਅੱਖ ਨਾ ਮੈਲੀ ਕਰੋ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਇਹ ਨਾ ਸੋਚਣ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਲੋਕ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ।...ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਤੁੰਗ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ...ਬਈ ਆਪਾਂ ਉਥੇ ਅੱਖ ਮੈਲੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ। ਕੁੜੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਵੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖੀ ਜਾਣ। ਪਰ ਟੇਢੀ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ...ਤੁੰਗ ਸਾਹਬ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੈਲੀ ਅੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਲਾ ਦੀਹਦਾ ਏ। ਮਨਜੀਤ ਮੈਡਮ ਕਹਿੰਦੀ ਰੋਤਾ ਵੀ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਏ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਬਲਵਿੰਦਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵੀ ਬੜਾ ਹੱਸ ਮੁੱਖ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਨੇਡਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅੰਗੂਠੇ ਦਾ ਥੰਮਜ ਆਪ ਬਣਾ ਦਿਆ ਕਰੇ ਮੈਂ ਪਰਮਜੀਤ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ...ਯਾਰ ਇਹਦਾ ਹਰ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਤੇ ਗੁੱਡ, ਥੰਮਜ ਆਪ ਅੰਗੂਠੇ ਵਾਲਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਈ ਨਾ ਪਵਾ ਦੇਵੇ। ...ਉਹ ਕਹੇ ਛੱਡੋ ਯਾਰ...ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਜੁਆਕ ਜੁਆਨ ਆ। ...ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬਾਈ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੀਂ...ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਨਾ ਬਈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਝਾਕਦਾ ਐ...ਆਪਣਾ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ (ਪੱਗ ਦਾ) ਕਰੈਕਟਰ ਰੁਲ ਜਾ...ਬਈ ਸਰਦਾਰ ਤਾਂ ਏਦਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਜੀਤ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ...ਇਹਨੇ ਤਾਂ ਕਨੇਡਾ 'ਚ ਕੁੱਖਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਵੀਆਂ। ਗੁਰਪਾਲ ਪਾਲ ਕਹਿੰਦਾ, “ਮੁੰਡਿਓ ਇਹਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿਓ ਜਿਸਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਐ। ਪਾਲ ਨੇ ‘ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਏ’ ਦਾ ਗੀਤ ਛੋਹ ਲਿਆ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਨੇ ਪੈਰ ਛੂਹ ਕੇ ਪੰਜ ਸੌ ਦਾ ਨੋਟ ਧਰ ਦਿੱਤਾ।

ਜੇ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਰਦਾਰ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਕਾਫੀ ਪੁੱਛ ਪਛਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਕੋਜ ਕਰਦੀ ਹੈ...ਕਿਤੇ ਦੋਨੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਾਝਾਂ ਪੀਡੀਆਂ ਨੇ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਪੁਲਿਸ ਤਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਪੁੱਤੇ ਸੇਕਣ, ਡੰਡਾ ਘੁਮਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੇ ਉਧਰ ਯਾਤਰੀ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਿਮਾਣੇ ਸਿੱਖ ਬਣਕੇ ਜਾਣ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਖਾਉਣ ਸਰਦਾਰੀ ਨਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੇਰੇ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲਣ ਲਈ ਟਾਇਮ ਲੱਗਣਾ।

ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਕਰ ਜਾਣੋ,

ਸਭ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਪਛਾਣੋ।

ਮਹਿੰਗੀ ਏ ਸਰਦਾਰੀ ਇਹਨੂੰ ਰੋਲੀ ਨਾ,

ਪੱਲੇ ਨਿਮਰਤਾ ਰੱਖੀ ਕੌੜਾ ਬੋਲੀ ਨਾ।

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਕਿਰਨ ਬੇਦੀ

ਖਲਿਦ ਜੱਟ ਦੇ ਤੂਤਾਂ ਵਾਲਾ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁਭਾ ਅੱਠ ਕੁ ਵਜੇ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਇਕ ਬੀਬੀ ਆਈ ਉਹ ਐੱਸ ਐੱਸ ਪੀ ਦੇ ਆਹੁਦੇ ਤੇ ਪੁਲਸ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪਿੰਸੀਪਲ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਸਿਹਤ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਪੁਲਸ ਬਾਰੇ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਮੇਰੇ ਅੱਬਾ ਜਾਨ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਨ, ਮੇਰੀ ਅੰਮੀ ਅੱਬਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ ਸੌਂਕ ਸੀ ਮੇਰੀਆਂ ਵੀ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਨੇ, ਆਗਾ ਅਲੀ ਮੇਰਾ ਭਰਾ, ਜੋ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹੈ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ.... ਮੇਰੇ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ 'ਚ ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਔਰਤ ਦਾ ਬੁਰਕੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਹੀ ਵਿਦਰੋਹ ਹੈ ਫੇਰ ਪੁਲਿਸ 'ਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣਾ.... ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਨਾਜ ਕਰਦੇ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਕੁੜੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖੜਾ ਕੇ ਨਿਹਰਦੀਆਂ ਹਨ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਜਿਹੀ ਅਫਸਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨੀਲਿਮਾਂ ਦੁਰਾਨੀ ਦਾ ਸਿਰ ਗਿੱਠ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਯੁੱਗ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਵਾਹਗੇ ਵੀ ਤਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਵੀ ਜੇ ਕੁੜੀ ਬੁਰਕਾ ਪਹਿਨਦੀ ਹੈ-ਉਹਦੀ ਗੁਲਾਮ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਮੈਡਮ ਜੀ ਕੀ ਬੁਰਕਾ ਫਿਰਕੂਆਂ ਦਾ? ਪਾਲਣ ਨਹੀਂ? ...ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ, ਵੀਰਿਆ ਤੇਰੇ ਆਹ ਸੋਹਣੀ ਪੱਗ ਬੰਨੀਂ ਹੈ। ਐਵੇਂ ਸਾਡੇ ਬੁਰਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹੋ ਲਿਖੋ ਤਰੱਕੀਆਂ ਕਰੋ, ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਪਰ ਵਿਰਸਾ ਨਾ ਵਿਸਾਰੋ। ਇਹ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਜੇ।

ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਗਈ ਸਾਂ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਭ ਦੇਖ ਕੇ ਆਈ। ਤੁਹਾਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸਾਹਿਰੇ, ਤਪਸਰੇ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਹੋ?

ਕੀ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਕੁੜੀ ਹਾਂ ਬਾਬਲਾ,

ਕੁੜੀ ਹਾਂ, ਕਿਸਮਤ ਪੁੜੀ ਹਾਂ ਬਾਬਲਾ।

ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਕੇ, ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਾਉਂਗੀ।

ਦੇ ਹੌਂਸਲਾ ਰੋਂਤੇ, ਤੇਰੀ ਪੱਗ ਚਮਕਾਉਂਗੀ।

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਬਾਬੇ ਮੈਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜਿਹਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸਾਂ ਉਹੀ ਕਹੇ...ਨਾਂ ਜਾਹ ਫੇਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ। ਬਾਬੇ ਜੀਹਤੇ ਕੇਰਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਟੈਂਪ ਲੱਗਗੀ ਉਹਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਕਨੇਡਾ...ਕੀ...ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਵੀਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਕਈਆਂ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ ਚਲੇ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਚੱਲੀਏ...ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮ ਦੇਖ ਆਈਏ?

.....ਹਜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ...ਫੇਰ ਸਹੀ, ਘਾਲਾ-ਮਾਲਾ ਕਰਦੇ ਅਸਲ ਗੱਲ ਤੇ ਆ ਗਏ।...ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਕਨੇਡਾ ਜਾ ਆਈਏ...ਮੈਂ ਕਈਆਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ...ਤੁਸੀਂ ਉਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣਦੇ ਹੋ...ਸੱਚੇ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹੋ...ਸਾਨੂੰ ਨਾਸਤਿਕ, ਕਾਮਰੇਡ ਦੱਸਦੇ ਹੋ? ਤੁਹਾਡੀ ਸਿੱਖੀ ਕਿੱਥੇ ਗਈ। ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਹੀ ਸ਼ਰਧਾ...ਅਸੀਂ ਢੋਂਗੀ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ...ਦਾਹੜੀ ਵੀ ਕੱਟੀ ਐ...ਸਿਰ ਵੀ ਮੁੰਨਿਆ...ਦਾਰੂ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵੀ ਕਰ ਲਈਦੀ ਐ...ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਕੌਣ ਨੇ?...ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜਿੱਡਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੋਈ ਹੋ ਸਕਦੇ?...ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜਿਹਾ ਸੰਤ, ਸਿਪਾਹੀ, ਕਵੀ, ਯੋਧਾ, ਜਗਿਆਸੂ, ਤਿਆਗੀ, ਬਹਾਦਰ...ਕੋਈ ਹੋ ਸਕਦੇ? ਨਹੀਂ...ਤਾਹੀਓਂ ਅਸੀਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਦੇ ਹਾਂ...ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ...ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਟੇਕ ਕੇ ਲਾਟਰੀ ਦੀ ਟਿਕਟ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੇ ਨਾਂ ਹੀ ਡੰਡੀਤ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ।

ਸਾਡੀ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਬ ਮਣੀਕਰਨ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ...ਬਾਕੀ ਵੀ ਦਿਖਾ ਦੇਣੇ ਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪੌਂਡ ਪਿਆਰੇ ਹਨ....“ ਪੌਂਡ ਪਿਆਰੇ ਮੁਝਕੋ ਧਰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਾਹਿ।” ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਖੂਹੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਵਾਦ ਹਜੇ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇੰਝ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਬਾਬੇ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ, ਖੂਹ, ਚੰਗੀ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਮੱਝੀਆਂ, ਬੜਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਮੌਸਮ...ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੰਨਿਆਂ ਤੇ ਗੁੜ ਦੀ ਮਹਿਕ ਸਦਾ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਸਾਬਤ ਰਹੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ।

ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਆਵੀਂ ਫੇਰ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕਾ,

ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਆਵੀਂ ਕੇਰਾਂ ਫੇਰ ।

1469 'ਚ ਪੁੰਦ ਛਾਈ ਜੱਗ ਉੱਤੇ,

ਹੁਣ ਦਾਤਾ ਛਾ ਗਿਆ ਹਨੇਰ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕਾ ।

-----o-----

ਅਧੂਰੀ ਖਾਹਿਸ਼

ਨਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਉਧਰ ਹੈ ਨਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਉਧਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਅਖਬਾਰ ਵਗੇਰਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸੋਚੀ ਆਈ। 47 ਦੀ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਿਆ... ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਹਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਅਜੀਤ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਖਿੱਚ ਪਾਈ ਕਿ... ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਾਰੇ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੇਖ, ਕਹਾਣੀ, ਫਿਲਮ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਘੜੂਆਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਉਤਸੁਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦੀ ਸਿੱਕ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸੰਗੀਤ, ਡਾਕਟਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਹੋਂਦ ਵੀ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ 'ਚ ਵੀ ਬੱਸਾਂ, ਵੈਗਨਾਂ, ਮੋਟਾਡੋਰਾਂ, ਮਿੰਨੀਆਂ 'ਚ ਵੀ। ਬੜੇ ਲੋਕ ਮਿਲੇ। ਮੈਂ ਉਚੇਚ ਨਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਦੇ ਹੋ ਜੀ... ਕਿੱਥੇ ਆਏ ਹੋ...। ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ, ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਹੁਣ ਮੋਗਾ। ਬੜੀ ਖਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਤਾਂ ਕਹੇ ਮੈਂ ਪੱਤੋ ਦਾ, ਸਮਾਧ ਭਾਈ ਦਾ, ਫੂਲੇ ਵਾਲੇ ਦਾ, ਰੋਂਤੇ ਦਾ। ਜਿਹੜੇ ਸੱਜਣ ਮਿਲੇ ਉਹ ਰੋਹਤਕ, ਕਰਨਾਲ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ, ਤਰਨਤਾਰਨ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਦੇ... ਸਾਡੀ ਗੋਰਮਿੰਟ ਕੋਈ ਬੰਦਿਸ਼ ਲਾਉਂਦੀ ਐ?... ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ?

ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਇੰਡੀਆ... ਪਹਿਲਾਂ ਵੀਜਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ... ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ... ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ। ਸਰੀਫ਼ਪੁਰ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਛੇ ਸੈਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਿੱਲੀ ਗਾਹ ਕੇ ਫਿਰ ਅੰਬਰਸਰ ਆਈਏ।

ਨਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਪੁੱਛਦੇ... ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਖਰਚਾ ਆਉਂਦਾ ਏ, ਅਸੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਆ... ਹੱਛਾ ਚਾਰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਲੈ ਜੋ ਸਾਡਾ ਵੀਜਾ ਲਵਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿਓ। ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਆ... ਸਾਡਾ ਬੜਾ ਦਿਲੇ ਕਰਦੇ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਬੰਬੇ ਵੀ ਜਾ ਸਕਾਂਗੇ? ਭਾਰਤੀ ਪੱਤੋ ਕਹਿੰਦੇ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਤੇ ਸ਼ੋਤਾ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲਾਂਗੇ।

ਜੇ ਨਫਰਤ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ, ਕੰਡਿਆਲੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਣ, ਕੋਈ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਬੱਸ ਬੈਠ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੋਂ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ... ਕਿਸੇ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਾ ਰਹੇ ਲਹਿੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਫਿਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਰਾਈ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਂ ਤੇ ਦੱਸਾਂ ਬਾਬਾ ਅਸੀਂ ਰੋਂਤੇ ਬੰਡੇ ਗਵਾੜ 'ਚੋਂ ਆਂ... ਪਾਊਕੋ ਗਵਾੜ 'ਚੋਂ... ਰਾਈਆਂ ਦੇ ਗਵਾੜ 'ਚੋਂ।

ਐਧਰ ਸਾਡੇ ਓਧਰ ਸਾਡੇ ਕਾਹਤੋਂ ਵਲੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ।

ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾ ਲਾਈਏ ਗੁਹੜਾ ਕਰੀਏ ਪਿਆਰਾ ਨੂੰ।

....ਕੱਢੋ 2 ਹਜ਼ਾਰ

ਅਸੀਂ ਸੁਭਾ ਅੱਠ ਵਜੇ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਬੈਠ ਕੇ ਵਾਹਗੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਉਥੇ ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਗੱਡੀ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਨਵੀਆਂ ਰੇਹੜੀਆਂ ਤੇ ਸਮਾਨ ਲੈਂਦੇ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਸਾਂ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਾਰੇ ਸਮਾਨ ਦੀ ਚੈਕਿੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨੀ ਸਖਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਲਸ ਦੀ ਅੱਖ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਪਰਮਜੀਤ ਤੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰੀ ਲਵਾ ਲਿਆਏ। ਕਾਫੀ ਭੀੜ ਭੜੱਕਾ, ਰੇਹੜੀਆਂ 'ਚ ਰੇਹੜੀਆਂ ਨੁੱਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਠਰੇਮੇ ਨਾਲ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਘੁਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਆਖਰੀ ਚੈਕਿੰਗ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਸੀ ਇਕ ਵੱਡੇ ਕੱਦ ਦਾ ਜਵਾਨ...ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚੱਲੇ? ਕਿਵੇਂ ਰਹੀ ਯਾਤਰਾ/ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਏ... ਅੱਛਾ ਇਥੇ ਕਰੋ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਇਆ ਦਿਓ ਤੇ ਜਾਓ।....ਹੈ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਕਾਹਦਾ? ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਬੈਗ ਜੋਹੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਜਾਣੇ ਹੋ...ਚੱਲੋ ਛੱਡੋ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਦਿਓ।...ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਹੈ... ਚੈੱਕ ਕਰ ਲੋ?...ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਜੇਬ ਕਟਾਏ...ਗੱਡੀ 'ਚ ਬਹਿ ਗਏ...ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਢੰਗ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਚੋਰੀ ਪਕੜਨ ਦਾ ਜਾਂ ਵਿਰ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਇਥੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ, ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਤਾਂਹੀ ਤਾਂ ਅੰਡੇ ਅੰਡੇ ਬਰੇ ਫੱਟ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਟਾਰੀ ਉੱਤਰੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਖਾਇਆ। ਪੁਲਸ ਵਾਹਵਾ ਸਰਗਰਮ ਦਿਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਿਆਣਾ ਲਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ ਬਈ, ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਵਾਲੇ ਆ ਗਏ? ਤੁਸੀਂ ਚੌਦਾ ਬੰਦੇ ਸੀ ਬਾਕੀ? ਦੋ ਤਿੰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਗਏ। ਜੀ ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਤੇ ਗੁਰਪਾਲ ਪਾਲ ਕੱਠੇ ਸੀ। ਪਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਲੇਟ ਆਉਣਾ...ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ ਵੀ ਬਾਅਦ 'ਚ ਆਉਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਦਸੀਂ ਕੁ ਦਿਨੀਂ ਆ ਗਏ ਹਾਂ।

ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਗੱਲੀ ਗੱਲੀ ਪੁੱਛ ਪੁੱਛਾਅ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਕੌਣ ਮਿਲਿਆ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਗਏ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਕੌਣ ਕੌਣ ਸੀ। ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ...ਨਾਲ ਦੇ ਨੇ ਮੇਰਾ ਪੈਰ ਨੱਪ ਦਿੱਤਾ...ਮੈਂ ਹੋਰ ਖੁੱਲ ਗਿਆ...ਬਈ ਅਸੀਂ ਚੋਰ ਹਾਂ?...ਜੇ ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੱਸੀਏ।...ਫੇਰ ਉਹ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਤੇ ਹੋਲਦਾਰ ਹੋਰ ਖੁੱਲ ਗਏ ਬਈ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋ...ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੋ...ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ...ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਸੀਂ ਵੀ...ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖਵਾਦੀ ਹਾਂ...ਅਮਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਆਪੇ ਕਹਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਜਲਦੀ ਲੰਘਾ ਦਿੰਨੇ ਆ। ਮੇਰਾ ਵਿਜੀਟਿੰਗ ਕਾਰਡ ਜਗਸੀਰ ਦਾ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਲਾਂਘੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਤੇ ਜਗਸੀਰ ਸਰਮੇ ਦਾ ਬੈਗ ਸਮਾਨ ਕਢਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਲਿਹਾਜ਼ ਪਾ ਲਈ ਸੀ?

ਸੇਵਾ, ਸਨਮਾਨ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਨਾਹਰਾ।

ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਉਂ ਬੰਦਾ,

ਬਣੇ ਬਾਣੇ 'ਚ ਵਿਚਾਰਾ।

ਪੁਲਸ ਤਾਂ...

ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਘੁਮਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿਦਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਝਾਕਣੀ ਜਾਂ ਵਿਹਾਰ 'ਚ ਸਿਰਫ ਪਿਆਰ ਹੀ ਦਿਸਿਆ ਕੁਝੱਤਣ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਬੇਬਾਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਵਾਹਗੋ ਬਾਰਡਰ ਤੇ ਇਕ ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚੱਲੋ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਟੂਰ?... ਬਾਈ ਜੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਟੂਰ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਹੋ। ਕੋਲ ਇਕ ਹੋਰ ਖੜਾ ਪੁਲਸ ਵਾਲਾ ਬੋਲਿਆ, 'ਨਹੀਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਪੁਲਸ ਤਾਂ ਪੁਲਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ... ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਚਾਹੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਚਾਹੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਹਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਚੰਗਿਆਂ ਲਈ ਚੰਗੇ ਮਾੜਿਆਂ ਲਈ ਮਾੜੇ... ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨੇ ਸੋਟੀ ਖੜਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦਾ ਮਟਕਾ ਚੌਕ ਚੇਤੇ ਆ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਪੇਂਡੂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਤੇ ਅੱਥਰੂ ਰੀਸ ਪਾਣੀ ਸਿੱਟਿਆ ਸੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਕਾਂਤਾ ਚਾਵਲਾ ਦੇ ਵੀ ਸੱਟ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮਟਕਾ ਚੌਕ ਹੀ ਰੁੜ ਗਿਆ ਪਰ ਧਰਨੇ ਮੁਜਾਹਰੇ ਘਟੇ ਨਹੀਂ, ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਸਾਜੇ ਸਾਮਾਨ ਨਵੀਨਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਡੀ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਰੋਹਬ ਜ਼ਿਆਦਾ ਏ। ਪਰ ਅੰਤਕੀ ਇਕ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੇ ਨਕਸ਼ਾ ਬਦਲ ਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਰਾਣਾ ਇੱਕ ਡੇਢ ਵਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਡੇਰਾ ਸਾਹਬ ਕੋਲ ਲਾਹ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਡਾ. ਰਜਨੀਸ਼ ਬਹਾਦਰ ਸੁਸ਼ੀਲ ਰਹੇਜਾ, ਦੀ ਰਾਮ ਆਰਸ਼, ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲਾ, ਤਰਲੋਚਨ ਝਾਂਡੇ, ਭਗਵਾਨ ਢਿੱਲੋਂ, ਅਜੀਤ ਪਿਆਸਾ, ਸਿਮਰਨ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਪੰਜੇ ਜਣੇ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਦਰ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇੰਚਾਰਜ ਕਹਿੰਦਾ, ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹੋ ਨਾ... ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਮੈਂ ਨਵਾਂ। 'ਕਿੱਥੇ ਆਇਆਂ?' ਦੇਸਤ ਘਰੇ, 'ਲਿਆ ਤੇਰੇ ਤੇ ਪਰਚਾ ਦੇਵਾਂ।' ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ, ਜੀ ਕਿਉਂ? "ਅਸੀਂ ਮੱਕੇ ਜਾਨੇ ਆਂ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨੀ ਜਾਂਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ ਤੁਹਾਡੀ ਯਾਤਰਾ ਕਾਹਦੀ, ਬਿਜਨਸ ਕਰਦੇ ਹੋ।" ਡਾ. ਰਜਨੀਸ਼ ਤਾਂ ਖਲੋ ਗਏ ਵੱਲਾ ਹੁਣੀ ਆ ਜਿਓ ਕਹਿ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਸਾਡੇ 'ਚ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਰਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਹੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੋਕਿਆ? ਲੋਕੀਂ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਮੱਕਾ ਐ। "ਮੈਂ ਨੀ ਰੋਕਦਾ ਜਿੱਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਜਾਓ, ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦਾ। ਰੋਜ਼ੇ ਆ-ਮੈਂ ਝੂਠ ਨੀ ਮਾਰਦਾ ਜਦੋਂ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਆਵੇਂਗਾ ਲਾਲ ਬੱਤੀ ਜਗ ਪਊਗੀ।" ਉਹਨੇ ਮੈਥੋਂ ਦੇ ਵਾਰੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਦਰਜ ਥਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, ਜੀ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਨਾ ਆਵਾਂਗੇ। ਡਾ. ਰਜਨੀਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਤੇਰੇ ਨਾਨਕੇ ਆ ਉਥੇ ਇੱਕ ਸਰਦਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਛੱਡੋ ਜੀ, ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਈ ਪੁੱਛ ਕੇ ਜਾਈਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਰਾਣੇ ਕਾ ਮਹਿਮਾਨ ਸੀ।

ਪੁਲਸ ਤਾਂ ਪੁਲਸ ਹੁੰਦੀ ਏ
ਪੁਲਸ ਦਾ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ
ਪੁਲਸ ਕੋਲ ਹੁੰਦੇ, ਡੰਡਾ ਤੇ ਬੰਦੂਕ
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ

ਆਖਰੀ ਪਲ

ਸਾਡਾ ਲਾਹੌਰ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਬੇ ਕੇ ਕਾਲਜ ਦੋਧਰ ਵਿਖੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਪਿੰਸੀਪਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੁੰਗ ਤੇ ਸਮੂਹ ਸਟਾਫ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਸੇਤ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਉਦੋਂ ਸੋਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੀ ਸਨ। ਸੇਤ ਬਾਬਾ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ੍ਹੇਰਾ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੂਬੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਸੀ, ਨਖਰਾ ਕੀ ਕਰਨਾ? ਮੈਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਕਾਲਜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਪਰਮਜੀਤ ਬੁੱਟਰ ਕਹਿਣ ਰੂਬੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਦਿੰਨੇ ਆ ਕੂਪਰ ਸਿਓਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਈਏ? ਮੈਂ ਨਾਂ ਮਾਨੂੰ ਤੇ ਅੜਕ ਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸੁਭਾ ਅੱਠ ਵਜੇ ਰੇਲ ਬੈਠਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਕੌਮੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਂਈ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਲਗਜਰੀ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਲਾਹੌਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਣਾ ਅਲਤਾਫ਼ ਹੁਸੈਨ ਉਸਦੀ ਬੇਗਮ ਤੇ ਧੀ ਸਾਇਨਾ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਪਰੋਠੇ ਦਹੀ, ਅਚਾਰ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਲੈਣ ਲਈ ਗੱਡੀ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਸਾਂ ਪਰ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਵਿਚਕਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਪੁਲਸ ਦਾ ਨਾਕਾ ਸੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਸੁਨੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਆਏ ਤੇ ਦੋ ਕਦਮਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦੀ ਚਕਲੇ ਧਰਲੇ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਮਾਨ ਸਾਂਭ ਕੇ ਸੀਟਾਂ ਮੱਲ ਕੇ ਫੇਰ ਰਾਣਾ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਂ। ਵਿਚਕਾਰ ਪੁਲਿਸ ਨਾਕਾ ਸੀ ਕੇਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ...ਰੱਸੀ, ਪਾਈਪਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ 'ਚ ਸਾਡੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੁੜ ਕੇ ਕਦ ਆਉਣ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਕਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਿਗਾਨੇ ਆਪਣੇ ਬਣਨ ਤੇ ਨਾਜ਼ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਵੀ ਕਿ ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਰੱਬ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ, ਇਸਾਈ ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹਨ। ਐਵੇਂ ਸੈਤਾਨ ਹੀ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਕੇ ਗੋਧਰਾ ਦਿੱਲੀ, ਉੜੀਸਾ, ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਦੰਗੇ ਕਰਵਾਈ ਰੱਖਦੇ ਨੇ। ਲੋਕੀਂ ਕਦੋਂ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁੰਮਰਾਹ ਹੋਣੋਂ ਹਟਣਗੇ।

ਮੈਂ ਜੇਬ 'ਚ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਮੋਬਾਇਲ....? 'ਸ਼ਰਮਾਂ ਜੀ ਮੋਬਾਇਲ ਰਹਿ ਗਿਆ ਉੱਥੇ ਤੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ 'ਚ ਚਾਰਜ ਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ'.... ਉਹ ਚਾਰੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪੈ ਗਿਆ....ਮੇਰੀ ਚੁੱਪ ਦੇਖ ਕੇ....ਰਾਣਾ ਸਾਹਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁਣ ਤੇ ਮੁੜ ਨੀ ਹੋਣਾ....ਅਸੀਂ ਵੀ ਰਿਕਸ਼ੇ ਤੇ ਹੀ ਆਏ ਹਾਂ....ਬਰਾੜ ਹੁਣਾਂ ਨੇ ਆਉਣਾ ਈ ਹੈ। ਉਹ ਲਈ ਆਉਣਗੇ। ਗੱਡੀ ਨੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਗਏ। ਗੱਡੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰ ਰਹੀ ਸੀ ਰਾਣਾ ਉਸਦੀ ਬੇਗਮ ਤੇ ਬੇਟੀ ਹੱਥ ਹਿਲਾ ਰਹੇ ਸਨ ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਸਨ ਮੁੱਖੜੇ ਉਦਾਸ....

ਕੇਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਾਂਝ ਹੈ ਕੇਹੀ,
ਕੇਹੀ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ,
ਇੱਕ ਅਮਨ ਲਈ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ,
ਇੱਕ ਜਾਵਣ ਬੰਦੇ ਮਾਰੀ।

ਅਸੀਂ ਗਾਣੇ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲੱਗਦੇ ਸਾਂ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਬੜਾ ਕੁਝ ਲੱਗਦੇ
ਸਨ। ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਜਾਣੇ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹੀ ਗੱਡੀ 'ਚ ਖਮੋਸ਼ ਬੈਠੇ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਮੈਂ
ਬਾਹਰ ਝਾਕਿਆ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਸਾਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ
ਹੋਵੇ, ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਆਖਿਓ॥

ਦੋ ਫੁੱਲ ਵੇ ਸੁਲੱਖਣੇ ਨੇ,
ਤੁਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਤੁਰ ਜਾਣਾ।
ਅਸੀਂ ਗਾਹ ਪਏ ਤੱਕਣੇ ਨੇ।

-----○-----

ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਮੈਂ ਪੰਛੀ ਹੋਵਾਂ, ਅੰਬਰ ਉਡਾਰੀ ਲਾਵਾਂ।
ਜਦ ਜੀਅ ਚਾਹੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਮੋਗਾ ਨਨਕਾਣੇ ਹੋ ਆਵਾਂ।
ਕੰਡੇ ਚੁਗ ਕੇ ਫੁੱਲ ਬਿਖੇਰਾਂ, ਪੌਣਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾਵਾਂ।
ਜੀਅ ਕਰਦਾ.....

ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਪੁੱਤ ਪੰਜਾਬੀ, ਧਰਮੀ ਮਾਂ ਦੇ ਜਾਏ,
ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਪੈ ਗਏ, ਜਾਲਮ ਦੇ ਬਹਿਕਾਏ।
ਸੱਟਾਂ ਖਾ ਕੇ ਦਰਦ ਹੰਢਾ ਕੇ, ਰੋਂਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਚਾਹਵਾਂ।
ਜੀ ਕਰਦਾ ਮੈਂ ਪੰਛੀ ਬਣਕੇ ਅੰਬਰ ਉਡਾਰੀ ਲਾਵਾਂ।

-----○-----

ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਵਿਖਾਵਾ

ਉਝ ਅਸੀਂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹਾਂ। ਵਿਛੜੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਦੋਂ ਤਾਂ ਸੁਰਤ ਸੇਭਲੀ ਹੈ ਹਰੇਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਭਾਈ ਜੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਛੜੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਬਖਸ਼ੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ੇ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵੀ ਬੁਠੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਤਮ ਪੱਤੋ ਬਾਬੂ ਜਗਤ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਬੈਠੇ ਸਾਂ। ਜਗਸੀਰ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਨਾਲ ਫੋਨ ਤੇ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ-ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਤੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਰੋਂਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣਾ?—ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹਾਂ। ਹੋਰਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸਿੱਕ ਸੀ।

ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਮੇਰਾ ਹੈ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਮੇਰਾ ਹੈ

ਮੇਰੇ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇ...ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣਾ? ਹਾਂ, ਜਾ ਤਾਂ ਵੜ ਪਰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦੀ ਵੇਲਿਊ ਨਹੀਂ, ਰਹਿਣੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਚੱਲੀਏ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਹਰੇਕ ਦਾ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦਾ...ਨਾ ਬਈ... ਜੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲੱਗ ਗਈ, ਫਿਰ ਹੋਰ ਕੰਟਰੀ ਵੀਜਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਸਪਾਂਸਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਮਿਆਦ ਲੰਘਣ ਵਾਲੀ ਐ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਉਝ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਡੰਡੋਂਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਰਧਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਵਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਜਾ ਆਇਆ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ—ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਕੀ ਲਾਦੇਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਜਾ ਆਓ। ਸੱਚੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਧੰਨੇ ਜੱਟ ਨੇ ਪੱਥਰ 'ਚੋਂ ਰੱਬ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਰਸਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੋ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਪੁੱਸੇ ਨੂੰ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰਜੀਹ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਿੱਤ ਅਰਦਾਸ 'ਚ ਵਿਛੜੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਬਾਬੇ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਨੂੰ ਰੋਬਿਨ ਗਰੇਵਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਰਿਕੂ ਦਾ ਕੈਨੇਡਾ 'ਚੋਂ ਫੋਨ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋ ਸੀ. ਡੀ. ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਆਵੇ। ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਚੰਤ ਹੀ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ, ਲੈ ਬਾਬਾ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦਾ ਰਿਸਕ ਲੈ ਲਿਆ ਅੱਗੇ ਤੂੰ ਜਾਣ...? ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਪਾਲ ਰੋਤਾ, ਹਰਬੰਸ ਢਿੱਲੋਂ, ਗਗਨ, ਜਸਪਾਲ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਠੇਕੇਦਾਰ, ਚਮਕੌਰ ਲੱਖਾ ਦੀਆਂ ਫਰਮਾਇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਯਾਰ ਮੇਰੇ ਨੇ ਤੋਹਫਾ ਘੱਲਿਆ

ਅੰਬਰ ਤੋਂ ਕਸਤੂਰੀ

ਜੇ ਖੋਲਾਂ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆਵੇ

ਜੇ ਤੋਲਾਂ ਤਾਂ ਪੂਰੀ

ਹੱਜ

ਫਜ਼ਲਦੀਨ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਫਜ਼ਲਾ-ਫਜ਼ਲਾ ਆਖਦੇ ਸਨ ਪਰ ਸੀ ਉਹ ਭਲਵਾਨਾਂ ਵਰਗਾ ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਕੱਦ, ਭਰਵਾਂ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੰਮਾਂ ਵਾਲੀ ਡਾਂਗ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹਦੀ ਬੇਲਣ ਸੀ। ਭਜਨੇ ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾਂ ਨੇ ਸੱਥ 'ਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਵੜਦੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ, 'ਓਏ ਫਜ਼ਲਿਆ ਆ ਡਾਂਗ ਦਾ ਭਾਰ ਕਾਹਨੂੰ ਚੁੱਕਦੈਂ....ਢਾਂਗੀ ਬੋੜੀ ਆ, ਇਸੇ ਨਾਲ ਦੁਸੇਰ ਵੱਟੋ ਬੰਨ ਲੈ।' "....ਤਾਉ ਡਾਂਗ ਤਾਂ ਮੇਰੀ...ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਆ"....ਉਹ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ।

'ਪੁੱਤ ਮੇਰਿਆ ਜਿਹੜਾ ਤੂੰ ਤੇਲੀਆਂ ਦੇ ਜਾਨਾ ਨਾ,.....ਜਦੋਂ ਉੱਤੋਂ ਮੀਆਂ ਆ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਇਸੇ ਡਾਂਗ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕਰੂ'

"....ਨਹੀਂ ਤਾਇਆ, ਥੋਨੂੰ ਐਵੇਂ ਭਰਮ ਐ....ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਲਿਦ ਨਾਲ ਆੜੀ ਆ?"

ਖਲਿਦ ਨਾਲ ਤਾਂ ਆੜੀ ਹੈਗੀਐ ਪਰ....?

ਹੱਸਦਾ-ਹੱਸਦਾ ਫਜ਼ਲਾ ਅਗਾਂਹ ਜਾ ਕੇ ਬੁੜ-ਬੁੜ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਹੀ ਨਾਂ ਡਾਂਗ ਫੇਰਨੀਂ ਪਵੇ। ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਖਾ ਲਈ ਹੰਡਾ ਲਈ...ਸਾਡੇ 'ਚ ਰੋੜੇ ਬਣਦੇ ਓ....ਇਹ ਹਨ ਈ ਚੌਰੇ ਹੋਰ ਵੀ ਲੋਕੀਂ ਵਸਦੇ ਈ ਆ....ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਫਾਤੋ ਨਾਲ ਮਾੜਾ? ਮੁਹੱਬਤ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਸੱਚਾ ਇਸ਼ਕ ਹੈ? ਲੋਕੋ, ਦੱਸੁੰਗਾ ਸਮਾਂ ਆਉਣ 'ਤੇ.....

ਫਜ਼ਲੇ ਦਾ ਮਾਲ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਖੜਾ ਰਹਿ ਗਿਆ....ਤਕੜਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਫਜ਼ਲੇ ਨੇ ਚੌਹ ਨਹਿੰਗਾ ਦਾ ਕੱਖ ਨੂੰ ਵੱਟਣ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਂ ਜੇ ਫਜ਼ਲਾ ਆਪਣੇ ਧਿਆਨ 'ਚ ਬੈਠਾ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ 'ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਅਸਲਮ, ਨਭੀ, ਵਲੀ ਤੇ ਆਰਿਫ ਵਾਂਗ ਮਸੀਤ 'ਚ ਹੀ ਫੁਕਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਫਜ਼ਲੇ ਨੂੰ ਨਾਜ਼ਰ ਬਾੜੀ 'ਚੋਂ ਆਉਂਦਾ ਮਿਲ ਗਿਆ....ਭਤੀਜ ਸਮਾਂ ਮਾੜਾ....ਬਾਹਰਲੇ ਬੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਆ....ਚੋਕੇਨੇ ਰਹੇ। ਉ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਥੋਡੇ ਨਾਲ ਹਾਂ....ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਮਾਲ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਮੋੜ ਲਿਆ।

ਰਾਮ ਚੰਦ ਦਿਓ ਚਾਹ, ਗੁੜ ਲੈਣ ਆਇਆ, ਫਜ਼ਲੇ ਹਜੇ ਮਾਲ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪਿੰਡ 'ਚ ਹੁੰਦਾ ਕਲਾਪ ਪੈ ਗਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚੋਂ ਹੋਕਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਸੀਤ 'ਚ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਥੇ ਹੀ ਮੁਣਸੀ ਦੀਵਾਨ

ਚੰਦ, ਜਗਨ ਨਾਥ, ਅਮਰ ਸਿਓ, ਸੱਘੜ ਸਿਓ ਵਰਗੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਲੋਕੀ ਮਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਆਪਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ? ਪਰ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਜਾਨ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ..... ਐਨੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਰੋਂ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਆਏ ਕਹਿੰਦੇ, “ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਆਹ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁਸਲਿਮ ਭਰਾ ਜੋ ਲੀਡਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਚੱਲੇ। ਦਰੋਗਾ ਸਾਬ ਨੇ ਬੁਲਾਇਆ।” ਉਹ ਅੱਠ ਸੱਤ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ...ਜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ਉਹ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਹੀਮ, ਬਖਸ਼ਦੀਨ, ਸਾਬਰ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਸੱਘੜ ਸਿਓ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਹੱਥ ‘ਚੋਂ ਰਫਲ ਖੋਹ ਲਈ ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ,.....ਮਾਰੋ ਕਿਹੜਾ ਮਾਰਦਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ?” “...ਦੇਖਾਂਗੇ!...ਦੇਖਾਂਗੇ ਬੰਨ੍ਹ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਪਾਪੀ ਹੋ...ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਯਾਰ...ਕੌਮ ਦੇ ਗਦਾਰ। ਰਫਲ ਵਾਲਾ ਬੋਲਿਆ” ਜਦੋਂ ਸੱਘੜ ਸਿਓ ਨੇ ਫਾਇਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ।

ਪਿੰਡ ਵੀ ਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਫਜ਼ਲਾ ਵੀ ਨਹਿੰਗਾਂ ‘ਚ ਡਾਂਗ ਘੁਮਾ ਕੇ ਬਚਦਾ ਬਚਾਉਂਦਾ ਪਿੰਡ ਪੁੱਜ ਗਿਆ....ਪਿੱਟਣ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਉਏ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿਓ.... ਮੇਰਾ ਕੌਣ ਰਹਿ ਗਿਆ।’ ਜਗਨ ਨਾਥ, ਭਜਨੇ ਹੁਰਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜ ਚਾਰ ਬਚੇ ਹੋਏ ਮੁਸਲਮ ਭਰਾ ਤੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਤੇ ਮਾਣੂਕਿਆਂ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਸੱਘੜ ਸਿਓ ਨੇ ਰਫਲ ਲੰਮੀ ਪਾ ਲਈ ਬਾਕੀ ਬਰਛੇ ਨੇਜੇ ਫੜ ਕੇ ਵਿਛੜ ਰਹੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਚੁੱਪ ਸੀ....ਇਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਡੋਰ ਡੋਰੇ ਝਾਕਦੇ ਸਨ ਕੋਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰਦਾ.... ਕੋਈ ਹੋ ਅੱਲਾ....ਰਾਮ....ਰਾਮ....ਕਦੇ ‘ਕੱਠਾ ਹੋਕਾ ਜਿਹਾ ਗੂੰਜਦਾ....ਆਹ ਵੀ ਦਿਨ ਆਉਣੇ ਸਨ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਥੇ ਟਿਕ ਟਿਕਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ‘ਚ ਕੋਈ ਵੀ ਬਾਹਰਲਾ ਬੰਦਾ ਨਾ ਆਇਆ। ਜੇ ਦੂਰ ਦਰਾਡ ਦੇ ਵੈਲੀਆਂ ਨੇ ਅਰਜਨ, ਮੁਣਸ਼ੀ, ਕਿੱਕਰ ਹੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ.....ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧਾ ਕਹਿ ਤਾਂ, ਸਾਲੇ ਬਣਾਲਾਂਗੇ ਜੇ ਐਧਰ ਝਾਕੇ। ਸਾਡੇ ਯਾਰ ਆ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੇ ਸ਼ਰੀਕ ਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਹੀ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਂਗ ਨੇ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਮੁਸਲਿਮ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਿਆਂ ਝਪਟਾਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ ਸਰਦਾਰ ਨੁਕਸਾਨੇ ਵੀ ਗਏ। ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵੱਲ ਲੰਘਾਉਣ ਚਲੇ ਗਏ। ਬੱਸ ਆਖਰੀ ਵੇਲੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਦਿਆਂ ਹੀ ਮਸੀਤ ‘ਚ ਖੂਨ ਹੀ ਖੂਨ...ਤੜਫਦੇ ਜਿਸਮ....ਦਰਦਾਂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ....ਉਹ ਤਾਂ ਕੱਟਾ ਵੱਡੀ ਕਰਕੇ ਤੁਰ ਗਏ। ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਮਸੀਤ ‘ਚ ਜਾ ਕੇ ਕਲਪਿਆ ਨੂੰ...ਰੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜਿੱਥੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ, ਬੇਗਮਾਂ ਨੂੰ ਬੇਪਰਦ ਕੀਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਭੜਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਬਾਬਾ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਹਣੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ‘ਚ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਐ?.....

ਉਏ ਆਹ ਜਿਹੜੇ ਲੋਥਾਂ ਹੋ ਗਏ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ?—

“ਨਹੀਂ.....ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ‘ਚੋਂ ਈ ਆ। ਸਾਰੇ ਮੁਸਲੇ ਤਾਂ ਮੁਸਲੇ ਈ ਹੋਏ।”

.....ਤੇ ਆਪਾਂ ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਬਚਾ ਲਏ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ, ਪਹੁੰਚਾਉਣ

ਲਈ ਗਏ ਹਾਂ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ। ਜਿਹੜੇ ਸਾਨੂੰ ਧੰਨ ਨਾਲ
ਗੁਰਦੇਵਾਰੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨਿਹੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਗਏ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਲ
ਗਏ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਮੰਡੀਹਰ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਕੇ ਗੰਡਾਸ ਰੋਤਣ ਲੱਗ
ਪਈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਰਨੀ ਪਿੰਡੀ ਕੋਈ ਵਡਕੇ ਦੇਖੋ।

ਉਹ ਰੁਲਦੇ-ਖੁਲਦੇ ਬਚੇ-ਖੁਚੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਭਰੇ ਖਜ਼ਾਨੇ
ਛੱਡ ਕੇ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਮੁਹਤਾਜ ਹੋ ਕੇ। ਜੋ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆ ਬੱਸ ਰੋਟੀ ਖਾਣ
ਜੇਗੇ ਹੋ ਗਏ। ਸੀਨੇ 'ਚ ਜਖਮ ਪਰੋਈ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਕੰਮੀ ਕਾਰੀਂ ਵੀ ਲੱਗ ਗਏ।

ਫਜ਼ਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਚੰਗੀ ਮਿਲਗੀ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਵਾਂਗ। ਉਸ ਨੂੰ
ਘਰੇ ਦੱਬਿਆ ਗਹਿਣਾ ਗੱਟਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਪਰ ਫਜ਼ਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ
ਨਾ ਭੁੱਲਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਭੋਰਾ ਵੀ ਗਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਯਾਦ
ਕਰਦਾ... ਰੱਬ ਵੀ ਹੋਗਾ ਯਾਰ। ਸਾਰੇ ਸੈਤਾਨ ਨੀ ਹੁੰਦੇ... ਨਾਜਰ, ਭਜਨਾ, ਸੱਘੜ,
ਮੇਲਾ, ਜਰਨੈਲ, ਘੋਲੂ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ। ਆਹ ਬਾਣੀਆਂ ਕੌਮ ਵੀ
ਖਰੀ ਨਿਕਲੀ ਪਰ ਸਹੁਰੇ ਉਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚੱਲੇ ਸੀ, ਕਿਹੜੀ ਮਹਾਂ
ਮਾਈ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਾ ਮਾਰਤਾ... ਸਹੁਰੇ ਲੀਡਰਾਂ
ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ..... ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਬਣਦੇ।

ਫਜ਼ਲਾ ਹੁਣ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਮਦਰੱਸੇ
ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਫਿਰ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਵੱਡਾ ਪੁਲ,
ਨਹਿਰ... ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਮੱਝਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁੰਛਾਂ ਮਰੋੜਨੀਆਂ, ਬੋਕ ਭਿੜਾਉਣੇ,
ਮਹੰਤਾਂ ਦਿਓ ਖੱਖੜੀਆਂ ਤੋੜਨੀਆਂ। ਫੌਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਣੇ ਨੇ ਕਣਕ ਵੇਚਣ ਲੱਗ
ਜਾਣਾ, ਦੂਜੇ ਨੇ ਮਿੱਠੀਆਂ ਪਕੌੜੀਆਂ, ਖਿਲਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਭਰ ਲੈਣੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ।

ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਪੰਜਾਬਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਚੱਲ ਪਈ ਸੀ। ਫਜ਼ਲੇ ਨੂੰ ਗੀਤ ਸੀ
ਕਿ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖੋ। ਮੇਰੇ ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਆ... ਕੀ ਐ ਕੋਈ ਚਾਚਾ
ਤਾਇਆ ਮਿਲ ਗੀ ਪਵੇ।.....

ਫਜ਼ਲੇ ਨੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਵੀਜਾ ਲਵਾਉਣ ਲਈ ਦਸ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ
ਰੁਪਈਆ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਪੀ ਮੁੜ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਏਮਨਾਬਾਦ ਦੇ
ਅੱਡੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਕੱਠ ਜਿਹਾ ਦਿਸਿਆ... ਵਿਚ ਕੁਝ ਪੱਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਵੀ ਦਿਸੇ
ਤਾਂ ਫਜ਼ਲਾ ਉਧਰ ਨੂੰ ਅਹੁਲਿਆ। ਪਾਸੇ ਜਿਹੇ ਖੜ੍ਹਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਨਾਲ
ਅੱਖ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ..... "ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਆਏ ਹੋ...? ਕੋਈ ਨਿਹਾਲੇ ਵਾਲੇ
ਦਾ ਵੀ ਆ..."

"ਹਾਂ ਜੀ..... ਮੈਂ ਆ..... ਇਕ ਅਠਾਈ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜਦਿਆਂ
ਕਿਹਾ।... ਫਜ਼ਲਾ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਗੱਡੇ ਛੋਹਦਾ..... ਕੁਰਲਾ ਉਠਿਆ ਉਏ ਮੇਰਾ ਗਰਾਈਂ
ਏ.....। ਕੀਹਦਾ ਮੁੰਡਾ, ਕਿੱਥੇ ਘਰ ਆ ਬੋਡਾ।

ਲੋਪੇ ਗੁਆੜ 'ਚ ਐ

ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਆਪਾਂ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕਿਆ।

ਬਾਕੀ ਬੰਦੇ ਵੀ ਭਾਵਕਤਾ ਵਿਚ ਆ ਗਏ।... ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪੰਜਾਬ
ਦਿਖਾ ਦਿਓ..... ਮੇਰਾ ਨਿਹਾਲੇ ਵਾਲਾ ਸਹਿਰਾ?

ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੋਢੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਫਜ਼ਲੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀ 'ਚ ਲੱਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਆਹ ਮੇਰਾ ਫਨ ਨੰਬਰ ਐ, ਮੈਨੂੰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਨੰਬਰ ਨੋਟ ਕਰਾ ਦੇਵੀ... ਤੇਰਾ ਵੀਜ਼ਾ ਲਵਾ ਦੇ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਵਿਛੜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਮਿਲਾਏ ਨੇ।"

ਧਨ ਹੋ ਕਹਿਕੇ ਉਸ ਨੇ ਦੋਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਚੱਲੋ... ਮੈਂ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਦਾਂ ਜਾਣ ਦੇਣਾ....। ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਆਏ ਹੋ ਮੇਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ।'

ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਸਾਨ ਗੱਡੇ ਭੇਡੇ ਟਰੈਕਟਰ, ਟਰਾਲੀਆਂ ਜੋੜੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਹਰ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਧੁੱਪ ਸੇਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੱਬ 'ਚ ਇਕ ਗੱਡੀ ਆਣ ਰੁਕੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਬੰਦੇ ਬੁੜੀਆਂ ਉਤਰ ਆਏ।

ਚਿੱਟੀ ਟੋਪੀ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਉਤਰਨ ਸਾਰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ... ਕੰਧ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵੀ ਉਤਸੁਕ ਹੋ ਗਏ... ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵੀ ਉੱਠ ਖਲੋਤੇ....।

ਬਜ਼ੁਰਗੇ ਸਿਆਣਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ? ਮੋਢੀ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਫਜ਼ਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ... ਫਜ਼ਲਾ, ਮਿੰਟ ਕੁ ਝਾਕਿਆ ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਬੁੜੇ ਨੂੰ ਜਾ ਜੱਫੀ ਪਾਈ, ਉਏ ਤਾਇਆ ਤੂੰ ਹੈਗਾਂ ਹਜੇ " ...ਓਏ ਫਜ਼ਲਿਆ ਤੂੰ ਓਏ ਕਹਿ ਕੇ ਨਾਜ਼ਰ ਤੇ ਫਜ਼ਲਾ ਬੁੜੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਲਕੇ ਹਟੇ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਝੁੱਗੇ ਭਿੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਫਜ਼ਲਾ, ਉਸ ਦੀ ਬੇਗਮ ਤੇ ਬਾਕੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਜ਼ਰ ਸਿੱਧੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਨਾਜ਼ਰ ਬੁੜਾ ਸੌ ਨੂੰ ਟੱਪ ਚੁੱਕਿਆ ਪੰਜ ਪੱਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕੱਲਾ ਹੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਬੱਸ ਅਵਾਜ਼ ਪਛਾਣਦਾ ਸੀ। ਨਿਗ੍ਹਾ ਘੁੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੁੱਹ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਫੱਕਰ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੇਰ, ਆੜੂ, ਅਮਰੂਦ ਵੇਚਦੇ ਸਨ। 'ਗਵਾੜ ਵਾਲਿਆਂ, ਬੇਲੀਆਂ, ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਆੜੂ, ਬੇਰ ਖਾਣੇ ਕਦੇ ਨਾ ਰੋਕਦਾ। ਸਗੋਂ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁੰਗਾ ਦੇ ਦਿੰਦਾ।

ਨਾਜ਼ਰ ਬੁੜੇ ਤੇ ਫਜ਼ਲੇ ਨੇ ਬੁੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਪੋਤੇ-ਪੜੋਤੇ ਕੁੜੀਆਂ-ਬੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਫਜ਼ਲੇ ਹੁਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ। ਫਜ਼ਲਾ ਹੁਣ ਨਾਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੱਲੇ-ਕੱਲੇ ਘਰ ਬਾਰੇ, ਯਾਰਾਂ, ਬੇਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦਾ-ਪੁੱਛਦਾ ਬੜੇ ਵਾਰੀ ਭਾਵੁਕ ਹੋਇਆ... ਫਿਰ ਚੁੱਪ... ਕਦੇ ਹੰਝੂ ਪੁੱਝਦਾ ਕਦੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਦਾ....।

ਫਜ਼ਲਿਆ... ਮੇਜਰ, ਗਿੰਦਰ, ਮੱਦੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਹੁਰੀਂ ਤੇਰੇ ਬੇਲੀ ਤਾਂ ਕੈਨੇਡਾ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਬੈਠੇ ਆਂ... ਜੈਬ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਵਿਚਾਰਾ ਭੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੱਘੜ ਸਿਉਂ ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਚੱਲਿਆ ਵਾ। ਸੇਵਕ, ਬੰਸੇ ਤੇ ਮੇਲੇ ਹੁਣੀਂ ਖੇਤ ਖੂਤ ਗਏ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਆਰਾਮ ਕਰੋ ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿੰਨੇ ਆਂ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਰਹੀਂ... ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਆਹ ਦੇਖ ਆਪਣੇ ਗੱਪੀ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਕਾਰ... ਸਭ ਕੁਝ ਉਹਨੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਈ ਉਹਨੇ ਮੇਰੀ ਬੁੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਮਾਂ ਬਣ ਕੇ ਸਾਂਭਿਆ ਦਾਦਾ ਬਣਕੇ ਵੀ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗੱਪੀ ਜਦੋਂ ਛੋਟੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਗੁਜਰੀ ਆ। ਨਾਜ਼ਰ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਫਜ਼ਲਾ ਵੀ ਮਸੋਸਿਆ ਗਿਆ। "ਤਾਇਆ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਮੈਂ ਆ ਨਾ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਆਹ ਕੰਜਰ ਦੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ, ਜੀਹਨੇ ਸਕੇ ਭਰਾ ਵਿਛੋੜੇ ਤੇ। ਫਜ਼ਲਾ ਕੁੜਤੇ ਨਾਲ

ਅੱਖਾਂ ਪ੍ਰੋਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।" ਤੈਨੂੰ ਘੁਮਾਵਾਂਗੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਜ਼ਾਰ, ਚੜਿਕ ਦੀ ਮੰਡੀ
ਮੰਗਾ, ਬਾਘਵਾਲਾ, ਭਗਤਾ। ਸੱਚ ਪੱਤੋ ਆਪਣੇ ਜਮਾਤੀ ਨਗੀਨ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਦਿੱਲੀ
'ਚ ਦਿਲ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਡਾਕਟਰ ਆ। ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਕਦਰ
ਕਰਦਾ। ਤਾਇਆ ਮੰਗਾ ਤਾਂ ਦਿਲ ਜਵਾਨ ਐ ਦੋਬੇ ਭਰਜਾਈ ਦੱਖ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਚੋਗਾ
ਹੋ ਗਿਆ। "ਬਹਿਬਤਾਂ ਤੋਂ ਹਟਦਾ ਨੂੰ"। ਕਹਿਕੇ ਨਾਜ਼ਰ ਨੇ ਸੋਟੀ ਉਲਾਰੀ। ਪਰ ਉਸ
ਨੇ ਫਾਤੋ ਦੀ ਗੱਲ ਛੇੜਨੀ ਚੰਗੀ ਨਾ ਸਮਝੀ।

ਫਜ਼ਲੇ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਜ਼ਲੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੇ ਤੋਂ ਗੱਡੀ
ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਇੰਦਰ ਸਿਉਂ, ਫਜ਼ਲੇ ਦੇ ਯਾਰ, ਬੇਲੀ ਹੋਰ ਮੋਹਤਵਰ
ਬੰਦੇ ਦੇ ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਪਿੰਡੋਂ ਮੁਵੀ ਬਣਾ ਕੇ ਢੋਲ ਵਜਾ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।
ਦੋ ਪੰਡਾਂ 'ਚ ਖੇਸ, ਟੋਟੇ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿਕ ਸੁਕ ਦੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਸਨ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਬੈਗ ਸਮਾਨ
ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਫਜ਼ਲੇ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ
ਸੀ। ਫਜ਼ਲਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬੇਗਮ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਿਆਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ
ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਗ ਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕਾ ...ਸਾਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਹੁਣੇ ਚੱਕ
ਲੈ...ਸਾਡਾ ਹੱਜ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮੱਥੇ ਚੁੰਮ-ਚੁੰਮ ਲਾਵਾਂ,
ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਸੰਗ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਮੈਂ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਣਾ।

-----o-----

ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਪੱਕਿਆ ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਸਕਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਨੇੜਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਗੁਆਂਢੀ ਵੀ ਜਾਨ ਦੇ ਪਿਆਸੇ ਹੋ ਗਏ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਇੱਜ਼ਤਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੀ, ਹੀ ਆਬਰੂਆਂ ਤਕਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਬੁਰੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗੂੰ ਫੈਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਸਬੰਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੇ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸਰੀਫ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਪੇਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ-ਸੋਚ ਕੇ, ਰੋ-ਰੋ ਅੱਖਾਂ ਸੁਜਾਈ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਈਸਾ ਖਾਂ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਕੁੜਾ ਖਾਂ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਤਲਵਾਰਾਂ, ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸੱਜਣ ਸਿਓ ਕੋਲ ਤਾਂ ਦੇਸੀ ਪਿਸਤੌਲ ਵੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਲਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੱਗਾ ਤੇ ਚਿੱਟਾ ਬਲਦ ਹਵਾ ਨੂੰ ਗੰਡਾਂ ਦੇਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਸਾਰੇ ਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਤਕੜਾ ਰਾਈਂ ਸੀ। ਅੰਦਰਲਾ ਘਰ ਡੇਢ ਵੀਘੇ ਵਿਚ, ਬਾਹਰਲਾ ਘਰ ਸਵਾ ਵੀਘੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਵੱਡੀਆਂ ਸਬਾਂਤਾਂ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅੰਦਰ, ਦੋਨੀਂ ਘਰੀਂ ਨਲਕੇ. ਨਗੋਰੀ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ. ਰੁਕਨੀਂ ਘੋੜੀ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਮੱਝਾਂ-ਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਦੇ ਮੁਰੱਬਿਆਂ ਤੋਂ ਦਸ ਘੁਮਾਂ ਉੱਪਰ ਪੈਲੀ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਚਾਰ ਸਾਂਝੀ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਦਾ ਸਾਢੇ ਛੇ ਫੁੱਟ ਕੱਦ, ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੀ ਦਾਹੜੀ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਮਹਿੰਦੀ ਦਾ ਰੰਗ, ਕੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਅਤੇ ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਤੋਂ ਲਾਲੀ ਦੀ ਭਾਅ ਮਾਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੂਰਾ ਪੱਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਸੀ ਹੀ ਪਰ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵੀ ਪੂਰੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਖੁੰਢਾਂ ਤੇ ਬੈਠਾ-ਬੈਠਾ ਛੋਟੇ ਸਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਗੱਚ ਭਰ ਆਉਂਦਾ....“ਰਾਜਾ ਤਾਂ ਸੌ 'ਚੋਂ ਇਕ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ।” ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਚੰਮ ਦੀਆਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦੇ ਆ।

ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਸਣਾਉਂਦੇ ਸੀ ਮੈਂ ਐਹੋ ਜੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਉਈਂ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ, ਬਈ ਸਹੁਰਿਆ, ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਇਓਂ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਜ਼ੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇਗ ਵੀ ਭੇਜਦਾ। ਦੀਵਾਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੇਖਦਾ ਹੀ ਦੇਖਦਾ। ਘਰੋਂ ਸਰਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਹੁਮਾਲ ਤੇ ਭੇਟਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਉਂਦਾ।

ਈਸੇ ਹੁਣਾਂ ਨੂੰ ਏਦਾਂ ਆਏ ਦੇਖ ਕੇ, ਬੀਬੀ ਅਜਮਤ ਹੁਣੀਂ ਭਮੱਤਰ ਗਏ... ਖੈਰ ਤਾਂ ਹੈ....ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜ਼ਾਲਮ ਬਣਗੇ? ਖਬਰਾਂ ਸੱਚੀਆਂ ਵੀ ਨੇ, ਕਿ ਲੋਗ ਈ ਫੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਬਣਾਂਦੇ ਪਏ ਨੇ। ਐਨੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠੂ ਸੰਧੂ ਹਫਿਆ-ਹਫਿਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤਾਈ-ਤਾਈ ਭੱਜ ਜੋ, ਨਿੰਗ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਆਉਂਦਾ ਵਿਚ ਪਿੰਡ

ਦੀ ਮੰਡੀਰ, ਨੇਗ ਬੰਦੇ ਵੀ ਆ, ਤਲੀਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ 'ਚ ਚੀਕਾਂ ਸੁਣਕੇ ਭੱਜਿਆ।

ਬਲਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਦਬਾ-ਦਬ ਜੁਆਕ ਜੱਲਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਉਹ ਪੁੱਤਾ ਪੁੱਟ ਗਏ। ਅੱਲਾ ਮੀਆਂ ਖੈਰ ਕਹੀ... ਓ ਹੋ, ਕੀ ਉਹ ਗੁਸਤਾਖੀ ਹੋਗੀ। ਅੱਲਾ ਤਾਲਾ ਕਿਉਂ ਜੁਰਮ ਢਾਹੁਣ ਲੱਗਾ ਏ। ਲੱਖਾਂ 'ਚ ਖੇਡਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਖਾਂ 'ਚ ਕਰਤਾ। ਚਲੋ... ਤੇਰੀ ਮੌਜ ਏ।

ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਆ... ਜਾਨ ਬਚਗੀ, ਸੁਕਰ ਕਰੇ। ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਐ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸੁਕਰ ਕਰੇ ਇੱਜਤ ਬਚਗੀ। ਉਹ ਨੀ ਮੁੜ ਕੇ ਮਿਲਦੀ। ਸੱਜਣ ਸਿਉਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਦਾ ਮੋਢਾ ਹਲੂਣਦਿਆਂ, ਬੀਬੀ ਅਜਮਤ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਸੁਣਾਇਆ, 'ਭੈਣੇ... ਈਸਾ ਸਾਡਾ ਭਰਾ ਏ, ਕੂੜੇ ਖਾਂ ਮਸ਼ੋਰ ਆ। ਭੂਦਨ ਆ ਗਏ ਆ। ਸਾਡੇ ਬਾਹਰਲੇ ਘਰ ਰਹੇ। ਤੁਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਪੰਜੇ ਪੁੱਤ ਛੇਵੀਂ ਧੀ ਨਾਲੇ ਸੁਭਾ ਸਾਮ ਸ਼ਰੀਫਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੇਖੋ।'

ਓ ਬਈ ਦਿਨ ਕਦੇ ਏਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਆ, ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਆ, ਬੱਸ ਚੰਦ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਕਲਾਂ ਚਲੇ ਜਾਇਓ। ਕਹਿ ਕੇ ਰਾਮੇ ਨੇ ਬਲਦ ਰੋਕ ਲਵੇ।

ਭੂਦਨ ਪਿੰਡ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੀ ਵੱਖੀ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬੀਬੀ ਸ਼ਰੀਫਾਂ ਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆਂ। ਸੁਣੀਆਂ-ਸੁਣਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਉੱਚੇ ਲੰਮੇ ਗੱਭਰੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਟੋਕੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਲਿਸ਼ਕਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪਈ ਤਾਂ ਮਸੀਤ ਵਿਚ 'ਕੱਠ ਹੋਇਆ। "ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਗਿਣਤੀ ਏਸ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਜਾਅਦਾ, ਪਰ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਆਪਣਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਊ? ਸੋਚੋ, ਇਹ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਭਰਾ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਆ।" ਕਹਿ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਫੀ ਗੱਲਵਕਤੀ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਗੱਭਰੂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਏ। ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪਹਿਰੇ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਡੀਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ, ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇਕ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੋਕਣ ਤੋਂ ਵੀ ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਨਾਂ ਰੁਕਿਆ, ਉਏ ਭਰਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਹੀ ਪਰਾਏ ਹੋ ਗਏ। ਘੁੱਗ ਵਸਦੇ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ ਕਿ ਪੰਦਰਾਂ ਲਟੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰੋਂ ਇੱਕ ਕੌਲੀ ਚੁੱਕਣੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਤੇ ਪਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੂਠਾਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਜਾਨ ਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਗਈਆਂ।

...ਨਹੀਂ ਬਈ ਅਸੀਂ ਨੂੰ ਐਥੇ ਰਹਿਣਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿਨਾ, ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਐਥੇ ਕੀ ਹੋ? ਚਲੋ ਚੱਲੀਏ ਸਾਡੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਕਹਿਕੇ ਪੱਗ ਦੇ ਲੜ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਗਲੇਭੂ ਕੋਰਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਫੌਜੀਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਸ਼ਰੀਫਾਂ ਅੰਮਾਂ-ਅੰਮਾਂ ਕਰਦੀ ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਡੁਸਕਦੀ ਰਹੀ ਨਿਆਣਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ। ਇੰਝ ਸਾਲ ਲੰਘਦੇ, ਜਖਮ ਭਰਦੇ ਗਏ। ਕਬੀਲਦਾਰੀਆਂ

ਦੇ ਭੰਜਣ ਖੜੀ ਬਾੜੀ ਕਾਰਨ ਰੁਝ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰ ਦੁੱਖਦੇ-ਸੁੱਖਦੇ ਫਿਰ ਤਾਰ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਖੜਕਦੀ। ਖੜਕਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵਣਾਂ 'ਚ ਇਕੱਲੀ ਲੱਕੜੀ ਸੀ। ਸਰੀਫਾਂ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਉਸ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਰੀਫਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਵਾਂਗ ਸਮਝਦੇ। ਸਰੀਫਾਂ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਰਹਿਮਾਨ ਨੂੰ ਵਾਸਤੇ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਅੱਬਾ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਲਿਆਓ। ਮੇਰਾ ਯੂਸਫ ਵੀ ਚੋਬਰ ਹੋ ਗਿਆ ਬਾਰੂ, ਬਸੀਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਵੀ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਹਨੀਫ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਮੇਰ ਹੀ ਕਿੰਨਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਹਿਲੀਂ ਜਾਂਦੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੌਂਦਾ। ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਸੀ ਟਮਾਟੇ ਵਰਗਾ। ਮੇਰਾ ਯੂਸਫ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਮੇ ਹਨੀਫ ਤੇ ਹੋ ਕਹਿਕੇ ਸਰੀਫਾਂ ਯੂਸਫ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੀ।

ਸਰਨਾਰਥੀ ਕੋਪਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੇ-ਰੁਲਦੇ ਉਹ ਜੇਹਲਮ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆ ਗਈ। ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਬੜੀ ਮੀਨਾਂਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਨਿਆਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ, ਸੂਟ, ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ, ਚਾਦਰਾਂ, ਵਧੀਆ ਬੁਟੀਆਂ ਦਰੀਆਂ ਤੇ ਖੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਕ-ਸੁੱਕ ਨਾਲ ਘਰ ਸਜਿਆ ਸਜਾਇਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਦਾਜ ਜੋੜਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਘੰਦੋਲੀ ਉੱਪਰ ਲਿਖੇ ਨਾਮ ਛਿੰਦੇ, ਗਣੀ, ਕੰਮੇ, ਬਚਨ ਸਿੰਘ, ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਲਦ ਜਿਉਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਢਾਹੁਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾਂ ਕੀਤਾ। ...“ਕੁੜੀਓ, ਏਹ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ। ਆਪਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰੱਖਣਾ।” ਬੀਬੀ ਅਜਮਤ ਤੇ ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਚੇਤੇ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ। ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਤਾਂ ਕਈ-ਕਈ ਵਾਰੀ ਅੱਧੀ-ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉੱਠਕੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਤੇ ਰੋਣ ਲੱਗਦਾ...“ਅੱਲਾ ਮੇਹਰ ਕਰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਵੀ ਜਿਉਣ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਜੀਹਦੀ ਹਵੇਲੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਆ।”

ਦੇਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਗਰਮ ਤੇ ਸਰਦ ਹਵਾਵਾਂ ਵਗਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਸੰਬੰਧ ਸੁਖਾਵੇਂ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚੱਲਦੀ। ਬੜੀ ਬਹੁਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਹਿਰ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਲਾਹੌਰ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਹਾਜ਼ੀ ਤੇ ਅਜਮਤ ਬੀਬੀ ਵਾਹਵਾ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਇਕ ਆਸ ਲੈਕੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਦੇਖਣ ਜਾਂਦੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਭੂਦਨ, ਮਹਿਲ ਕਲਾਂ ਜਾਂ ਓਧਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਮੁੜਦੇ।

ਈਸਾ ਖਾਂ ਤੇ ਸਰੀਫਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੋਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਵੀਜ਼ੇ ਲਈ ਅਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਪਰ ਵੀਜ਼ਾ ਨਾਂ ਮਿਲਿਆ। ਚਿੱਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਬਈ ਯੂਸਫ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਸੀਰਾਂ ਵੀ ਝੰਗ ਵਿਆਹ ਤੀ, ਬਾਰੂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਪੋਤੇ ਹੋਏ ਆ। ਸਦੀਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬਸੀਰਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਸਰੀਫਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬੜੀ ਤੜਪਦੀ। ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਪੀਘਾਂ ਝੂਟਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਜਾਗ ਖੁੱਲਦੀ ਤਾਂ ਮੋਹਰੂ ਉਹਨੂੰ ਕੜੰਗਲੀ ਪਾਈ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ।

ਬੀਬੀ ਅਜਮਤ ਤੇ ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਦੇ ਫੋਤ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਰੂ ਤੇ ਬਸੀਰ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਦੀਕ, ਹਨੀਫ, ਅਸ਼ਤਾਫ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਪਿਆਰ ਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਬਾ ਤੇ ਅੰਮੀ ਦੀ ਯਾਦ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਆਹ ਰੁਮਾਲ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੌ ਇੱਕ ਰੁਪਈਆ ਸ਼੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੀ

ਆਉਣਾ। ਜਦੋਂ ਵਾਗਰੂ ਬੁਲਾਵੇ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਵੀ ਅੰ ਫਕੀਰ ਵੀ ਅੰ। ਸਾਡਾ ਕੁਝ ਲਗਦਾ-ਜ਼ਰੂਰ ਬੁਲਾਉ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਰੂਰ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਉਹ ਫੋਟੋ ਵਾਲੀ ਬਾਰੀ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਆਵਾਜ਼ ਗੂੰਜਦੀ ਲਗਦੀ। ਉਹ ਰੁਮਾਲੇ ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਦੀ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ।

ਹੁਣ ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹੀਵਾਲ 'ਚ ਹੀ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਘਰ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਦੀਕ ਤੇ ਉਹਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜੰਹਲਮ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵੇਲੇ ਹਨੀਫ ਲੁੰਗ ਲਾਣਾਂ ਲੱਦ ਕੇ ਬਾਰ ਵਿਚ ਟੈਰਕਟਰ ਦਾ ਹਾਰਨ ਮਾਰਦਾ, ਲਾਹੇ ਬਈ ਤਾਜ਼ੀ ਸਬਜ਼ੀ, ਅਸਲੀ ਦੁੱਧ ਤੇ ਖਾਲਸ ਘਿਓ। ਸੌ ਚਾਚਾ ਇੱਕ ਪਿਓ ਹਨੀਫ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਭਾਵੇਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦੀ ਦਿਲੀ ਰੀਝ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖੀਏ। ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਮਹਿਲ ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ-ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਜਿਹਨ 'ਚ ਵਸਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ 'ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਕੇ ਰੁਮਾਲ ਚੜਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ।

ਹਾਜ਼ੀ ਫੁੰਮਣ ਦੇ ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ, ਦੋਹਤੇ-ਦੋਹਤੀਆਂ ਵੀ ਜੁਆਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਕੁੱਝ ਵਿਆਹੇ ਗਏ। ਕੁੱਝ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ 'ਚ ਤਾਲੀਮ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਪੂਰੇ ਸਾਹੀਵਾਲ 'ਚੋਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਪੁੱਛ ਲਵੋ ਕਿ ਫੁੰਮਣ ਫਾਰਮ ਕਿੱਥੇ ਅੰ? ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਕੁੱਕੜਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪ ਛੱਡਕੇ ਆਉਂਦਾ। ਰਾਈਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵੱਡਾ ਟਰੈਕਟਰ, ਇੱਕ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਤੇ ਜੀਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤ ਸੀ। ਹਨੀਫ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੋਹਤਵਰ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ।

ਈਸਾ ਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਯੂਸਫ ਦੇ ਛੋਟੇ ਮੁੰਡੇ ਅਸਗਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਕਾਰਡ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਪਾੜੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਟੱਪਦੇ ਫਿਰਨ ਕੋਈ ਕਹੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਕੋਈ ਅਖੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇਖਣੀ ਆ ਕੋਈ ਕੁਛ....।

ਪਾਸਪੋਰਟਾਂ ਦੀ ਬੱਬੀ ਫੜਦਿਆਂ ਹੀ ਹਨੀਫ ਨੇ ਰੁਖਸਾਨਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਬਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਜਾਣੀ ਹੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੋਹਣੇ ਰੁਮਾਲੇ ਤੇ “ੴ ਸਤਿਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਲਿਖ ਕੇ ਰੱਖੀਂ। ਪੁੱਤਰ ਨਹਾਂ ਧੋ ਕੇ ਕਢਾਈ ਕਰੀਂ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਚੌਹਠ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੇਰੇ ਤਾਏ, ਦਾਦਾ, ਦਾਦੀ ਸਭ ਅੱਲਾ ਪਾਸ ਚਲੇ ਗਏ। ਬੱਸ ਜਿਓਂਦੇ ਜੀਅ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਆਵਾਂ ਫੇਰ ਭਾਵੇਂ ਫੰਤ ਹੋ ਜਾਵਾਂ। ਬਾਬਾ ਏਵੇਂ ਨਾਂ ਆਖ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਚੰਗੇ ਹੋ ਚਲੇ। ਗੱਡੀਆਂ, ਬੱਸਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ। ਆਪਣੀ ਵੀ ਅੱਲਾ ਮੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸਣੂੰ।

ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਜ਼ਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸਿਰਫ ਦੋ ਵੀਜ਼ੇ ਰੁਖਸਾਨਾ ਤੇ ਹਨੀਫ ਲਈ ਦਿੱਤੇ। ਨਿਆਇਆਂ ਦੀਆਂ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਫਰਮਾਇਸ਼ਾਂ ਲੈ ਕੇ ਦਾਦਾ ਪੋਤੀ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੀ ਬੱਸ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਏਧਰ ਮਾਮਾ ਏਧਰ ਭੂਆ ਰੁਲਗਾਂ ਚਾਚੇ ਤਾਏ,
ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਡਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਵਿਛੜੇ ਮੋੜ ਲਿਆਏ,
ਰਲ-ਮਿਲ ਸਾਰੇ ਬਹਿ ਕੇ ਸੋਚੇ ਵਗੇ ਨਾ ਖੁਨੀ ਨੰਗੀ,
ਪੰਰਾਂ ਹੇਠ ਨਾ ਪੱਗੜੀ ਆਵੇ ਕੀ ਤੰਗੀ ਕੀ ਮੰਗੀ।

ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨ ਮਲਿਕ ਦੇ ਘਰ ਪਾਰਟੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲੋਕ ਪਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਲਕੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ ਇਸ ਵੱਡੇ ਅਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤ ਉੱਪਰ ਜਗਦੀਆਂ-ਬੁਝਦੀਆਂ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਨਾਲ ਮਲਿਕ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਜਗ-ਮਗ, ਜਗਮਗ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਲੰਬੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ। ਲਾਲ, ਨੀਲੀ ਬੱਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਰਕਿੰਗ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ ਇਹਨਾਂ ਸਖਸ਼ਾਂ ਦੇ ਗੰਨਮੈਨ ਤੇ ਹੋਰ ਅਮਲੇ ਫੈਲੇ ਵਾਲੇ ਟਹਿਲ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸਨ।

ਗੂਹੜੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀਆਂ ਕਨਾਤਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਪੈ ਕੇ ਸੱਤ ਰੰਗ ਕੱਢ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਨਾਤਾਂ ਵਿਚ ਚਾਹ, ਪਾਣੀ ਪੀਂਦਿਆਂ ਦੇ ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੇ ਸੂਟ ਹੋਰ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਹਿਕਾਂ ਵੰਡਦੇ ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ ਸਾਰਾ ਮਹੌਲ ਹੀ ਸੁਆਦਲਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿੱਠਾ ਮਿੱਠਾ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਵਜਦਾ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਤਬਲੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬੰਸੁਰੀ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਧੁਨ। ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਹਰ ਕੋਈ ਮਸਤ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਐਨੇ ਨੂੰ ਹੂਟਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀਂ ਸਭ ਨੇ ਕੰਨ ਚੁੱਕੇ। ਮਲਿਕ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ-ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਹਾਰ ਚੁੱਕੀ ਵੱਡੇ ਗੇਟ ਵੱਲ ਭੱਜੇ। ਜਿੱਥੇ ਸਾਨਦਾਰ ਸਵਾਗਤੀ ਗੇਟ ਬਣਾ ਕੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਦੋ ਸਿਪਾਹੀ ਖੜਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਗੇਟ ਉੱਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ 'ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਹਾਣੀ ਪੰਜ ਪਾਣੀ'

ਗਾਰਡ ਨੇ ਤਾਕੀ ਖੋਹਲੀ ਕਾਲੀ ਪੱਗ, ਕਾਲੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਤੇ ਚਿੱਟਾ ਕੁੜਤਾ ਪਜਾਮਾਂ ਪਾਈ 60-65 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਾਲਾ ਤੇ ਚੰਗੀ ਡੀਲ ਡੌਲ ਵਾਲਾ ਸੱਜਣ ਉਤਰਿਆ। ਮਲਿਕ ਰਿਆਜ਼ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਗਲ ਲੱਗ-ਲੱਗ ਮਿਲੇ। ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਮਲਿਕ ਸਾਹਬ ਦੀ ਲੰਬੀ ਗਲਵੱਕੜੀ ਨੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਰਦਾਰ ਨਾਲ ਆਏ ਚਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੀ ਆਇਆ ਖੁਸ਼ਆਮਦੀਦ ਆਖਿਆ, ਗਲੇ 'ਚ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਤਾੜੀਆਂ ਵਜਾਕੇ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਮਹਿਫਿਲ 'ਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਾਂਗ ਮੂਹਰੇ ਗਵੇਤਰੀ ਰਾਗ ਛੇੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਹਮਣੇ ਸੋਫਿਆਂ ਦੀ ਲਾਈਨ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਫਸਰ ਤੇ ਉੱਚ ਹਸਤੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ

ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਸੱਜਣ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਪਿੱਛੇ ਕੁਰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸੌਤ ਮੰਜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪਾਵੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਸੂਤ ਦੇ ਬੁਣੇ ਮੰਜਿਆਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਰੋਣਕਾਂ ਸਨ।

ਮਲਿਕ ਰਿਆਸ ਮੂਹਰੇ ਹੋ ਹੋ, ਨੌਕਰਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ-ਫੜ ਜੂਸ, ਕਲਡ ਡਰਿਕਾਂ, ਕਾਫੀ ਫੜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਬਣਾਈਆਂ ਮਠਿਆਈਆਂ ਮੱਲੇ ਮੱਲੀ ਧਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਦੀ ਮਹਿਮਾਨ ਨਵਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ।

ਮਲਿਕ ਸਾਹਬ ਦੀ ਆਉ ਭਗਤ ਭੱਜ ਨੱਠ ਦੇਖ ਕੇ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇ। ਰਾਂਝੇ ਵਰਗੇ ਗਵੇਤਰੀ ਨੇ ਹੀਰ ਦੇ ਬੋਲ ਛੋਹ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਗਿਲਾਸ ਫੜੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਸਰਦਾਰ ਉਠ ਕੇ ਨੋਟ ਵਾਰਨ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਮਲਿਕ ਨੇ ਪੀਲੇ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਗੁੱਟੀ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤੀ... ਉਹਨਾਂ ਫਿਰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ... ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਹਾਲ ਗੂੰਜਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਨੰਬਰਦਾਰ ਖੀਵਾ ਉਠ ਕੇ ਬੱਕਰੇ ਬੁਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਰੋਟੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮਿੱਠੇ-ਮਿੱਠੇ ਸੰਗੀਤ 'ਚ ਰੰਗੇ, ਵਾਰਿਸ, ਬੁੱਲ੍ਹਸ਼ਾਹ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਗੀਤਾਂ 'ਚ ਓਤ-ਪੋਤ ਹੋਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਗੁਆਚ ਗਏ ਹੋਣ। ਜਿਵੇਂ ਵਕਤ ਵੀ ਖਲੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾਂ ਲੱਗਿਆ। ਕਾਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਖਾਧਾ, ਕੀ ਪੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਟੁੱਟਦੀ, ਫਿਰ ਜੁੜ ਜਾਂਦੀ। ਟੁੱਟਦੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਕਾਚ ਦਾ ਪੈਂਗ, ਫਲਾਂ ਦਾ ਜੂਸ ਜਾਂ ਲਿਮਕਾ, ਕੋਕ ਵਗੈਰਾ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਰੋਟੀ ਖਾ ਆਏ। ਪਰ ਰੂਹ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ 'ਚ ਗਵਾਚੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਫੂਲੇਵਾਲੇ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਜੜਨ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਫ਼ਿਲਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸੀ। ਪਸ਼ੂ ਮੱਝਾਂ, ਗਾਵਾਂ, ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਸੁੱਕੇ ਮੇਵੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਵਪਾਰ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਾਕੀ ਟੱਬਰ ਮਾਂ ਭੂਆ ਗਵਾ ਕੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁ ਸਮਾਨ ਹੱਥ ਆਇਆ ਗੱਡਾ ਜੋੜ ਕੇ ਭੱਜ ਆਏ। ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਦਾਦੀ ਦੱਸਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ... ਭਜੇ ਤੇਰੀ ਭੂਆ ਨੂੰ ਨਿਅੰਤਰਿਆਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਬਾਹਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਲੇ ਜਿਹੇ ਮੁਸਲੇ ਨੇ ਬਰਛਾ ਢਿੱਡ 'ਚੋਂ ਆਰ-ਪਾਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ ਬੇਬੇ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ। “ਬੇਬੇ ਤੁਸੀਂ ਵੇਹਦੇ ਰਹੋ” ਮੈਂ ਬੇਬੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਤੋਲਿਆ ਦਾ ਹਾਰ ਵੀ ਲਾਹ ਕੇ ਜਾਲਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਧਰਤਾ... ਮੇਰੀ ਬਾਲੜੀ ਚਿੱਤੋਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਮਾਰੇ। ਉਹ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੈ ਨਿਕਲੇ... ਉਹਨੇ ਤਾਂ ਵੀਰਾ ਭੱਜੇ ਆਉਂਦੇ ਟਰੱਕ ਬੱਲੇ ਸਿਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕ ਕੇ 'ਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ ਫੌਜੀ ਟਰੱਕ' 'ਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਉਹ ਟਰੱਕ ਵੀ ਖੂਨ ਨਾਲ ਲਿਬੜਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਛੇਹਰਟ ਆ ਕੇ ਉਤਰਨ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਹੱਥ 'ਚ ਲਹੂ ਲਿਬੜੀ ਮੁੰਦੀ ਸੀ ਜਮਾਂ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਜਿਹੀ ਜਿਹੀ ਤੇਰੇ ਬਾਅਦ ਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਬੂਟੇ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਬਣੀ ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਮੁਲਤਾਨ ਗਿਆ ਵਾ ਸੀ... ਜਿਉਂਦਾ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੂੰ ਵੀ ਚੋਬਰ

ਹੋ ਚਲਿਆ... ਵਾਂ ਗੁਰੂ ਭਲੀ ਕਰੇ, ਕਦੇ ਤਾਂ ਆਉਗਾ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ। ਆਹ ਵੇਖ ਤੇਰੇ
ਬਾਪ ਦੀ ਫੋਟੋ ਜਮਾਂ ਈ, ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਨਾ। ਤੂੰ ਉਦੋਂ ਡੂਢ ਕੇ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ... ਤੇ
ਬੰਬ ਗਲੇਫੂ ਭਰ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਫੋਟੋ ਰੁਮਾਲ 'ਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਖੀਸ 'ਚ ਪਾ ਲੈਂਦੀ।

ਹੁਣ ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਫੋਟੋ ਬਟੂਏ 'ਚ ਪਾਈ ਫਿਰਦਾ ਸੀ।
ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੇ ਭਾਰਤ 'ਚ ਹੋਏ ਬਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ... ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਫੈਲੀਆ
ਕੁਝਤਣਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਸਾਲਿਆਂ 'ਚ ਲਿਖਦਾ-ਛਾਪਦਾ
ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ 'ਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੁੰਦਾ। ਆਪਣੀ
ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੀ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ-ਹੁੰਦਾ ਹੁਣ ਅੱਜ
ਅੱਲ ਏ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰਾ।

ਅੱਜ ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਆਇਆ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮਹੱਬਤਾਂ
ਬਿਖੇਰਦੀ, ਜਖਮਾਂ ਤੇ ਮਰਹਮ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜਬੇਬੰਦੀ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸੂਬਿਆਂ
ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 'ਚ ਖੇਤਰੀ ਜਬੇਬੰਦੀਆਂ ਗਠਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ
ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਵਿਛੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਜਬੇਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਅੱਠ
ਦਸ ਮੁਲਕਾਂ 'ਚ ਵੀ ਬਰਾਂਚਾਂ ਹਨ। ਮਾਂ ਦੇ ਭਜੇ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਤੁਅੱਰਫ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਖਸ਼ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਢਾਈ ਸੌ ਵਿਛੜੇ
ਪਰਿਵਾਰ ਮਿਲਾਏ ਨੇ। ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਹਾਲ ਫਿਰ ਗੁੰਜਿਆ।

ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤੋਹਫਿਆਂ ਦਾ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਸਾਥੀ ਨੇ ਘੜੀ ਦਿਖਾਈ। ਉਹ ਕਾਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਗੱਡੀ ਸਟਾਰਟ ਸੀ। ਮਿਲਣ
ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਿਛੜੇ ਦੀ ਸੱਲ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਅੱਥਰੂ ਸਲਕਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਪੁੰਝਦਿਆਂ ਦੇਖ
ਕੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਬਟਵਾਰੇ ਬਾਰੇ ਤੇ ਅੱਜ ਦੀ ਭਾਵਕਤਾ
ਮਾਹੌਲ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹੋਗੇ? ਬਟਵਾਰਾ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਅੱਜ ਇਨਸਾਨ ਮਿਲ
ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਹੱਦਾਂ ਵੀ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੱਡੀਆਂ
ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਰੋਣਕ 'ਚ ਗਵਾਚ ਗਈਆਂ। ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋੜ ਦਿਓ, ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਜੋੜ ਦਿਓ
ਗੀਤ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ 'ਚ ਵੱਜਦਾ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਮੈਂ ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ ਵੇ ਸੱਜਣਾ ਫੁੱਟ ਗਈ ਕਿਸਮਤ ਮੇਰੀ,

ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਖਿੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਲਾਵਾਂ ਵਾਹ ਬਥੇਰੀ,

ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਿਆਂ ਬਣ ਜੇ ਬੰਦਾ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਝਗੜੇ ਝੋੜੇ,

ਅੰਬਰਸਰੀ ਲਾਹੌਰੀਏ ਦਿਨ ਵਿਚ ਲਾਵਣ ਕਈ ਕਈ ਗੋੜੇ।

-----o-----

ਲਕੀਰ

ਭਾਰਤ ਤੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਨੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਗੱਡੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ-ਲੰਬੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਝੂਲਦੇ ਝੰਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਿੱਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਟਰੱਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫੌਜੀ ਮੌਜ ਮਸਤੀ ਵੀ ਮਨਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੱਥ ਹਿਲਾ ਹਿਲਾ ਕੇ ਕਬੂਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਈ ਟਰੱਕਾਂ 'ਚ ਫੌਜੀ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਵੀ ਜਾਪ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਤੇ ਖੜਾ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਬੱਸ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੰਬੇ ਕੋਟ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਠਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਦਿਨ ਤਾਂ ਵਾਹਵਾ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਠੰਡ ਅਜੇ ਬਰਕਰਾਰ ਸੀ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁੱਟੀਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਆਣੇ ਵੀ ਅੱਡੇ ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਜਾਣੇ ਧੂਣੀਂ ਸ਼ੇਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਰ 'ਚ ਮਸਤ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਗੋਹੇ ਕੂੜੇ ਦੇ ਬੱਠਲ ਲੈ ਕੇ ਲੰਘ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾ ਧਿਆਨ ਫੌਜੀ ਗੱਡੀਆਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਲੰਘਦੀਆਂ ਫੌਜੀ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਬੱਸ ਵੀ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਖਾਸ ਕਰ ਸਿੱਖ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਐਨਕਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਦੀ ਝਾਕਦਾ ਦਿਸਦਾ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਭਾਗ 'ਚ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਸਦਾ ਅਬੈੜਾ ਸੁਭਾ ਹਰ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੂੰ ਘੜੀ ਦਿਖਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਅਫਸਰਾਂ ਤੋਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਪਵਾ ਦਿੰਦਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਲਾਲ ਧਾਰੀ ਵਾਲੀ ਬੱਸ ਜਦੋਂ ਅੱਡੇ ਕੋਲ ਵੀ ਹੋਲੀ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੜਕ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਬੱਸ ਨੂੰ ਮਸਾਂ ਰੁਕਵਾਇਆ। ਉਹ ਤੂੜੀ ਵਾਂਗ ਲੱਦੀ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗਦਾ ਢਹਿੰਦਾ ਚੜ੍ਹ ਤਾਂ ਗਿਆ ਪਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੀਸੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਉਂਦੀ ਫਰਨ-ਫਰਨ ਹਵਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਿਆਸ ਮੋੜ ਤੇ ਸੀਟ ਮਿਲ ਗਈ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੋਰਾ ਅਰਾਮ ਆਇਆ।

ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਹੀ ਫੌਜ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਕਾਫਲੇ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਦਿਨ ਛਿਪਦਿਆਂ ਹੀ ਠੰਡ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈ। ਬੱਸ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਅਤੇ ਅੰਗੀਠੀ ਹੀ ਕੁਝ ਨਿੱਘ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਕਈ ਜਾਣੇ ਬੈਠੇ ਵਿਚੇ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਵਿੱਚੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਟੁੱਟਦੀ ਤਾਂ ਠੰਡ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ। ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੀ ਤਾਂ ਇੰਜਨੀਅਰ ਪਰ ਉਹ ਅਫਸਰੀ ਬੋ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਸੀ। ਗੇਟ ਮੈਨ, ਵਾਚ ਮੈਨ, ਹੈਲਪਰ, ਇਲਕਟਰੀਸ਼ਨ ਸਭ ਭਾਅ-ਭਾਅ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਲੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ। ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰਵੀਂ ਕਰਕੇ ਇਲੈਕਟਰੀਕਲ ਇੰਜਨੀਅਰ ਦਾ ਕੋਰਸ ਪਾਸ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਮਾਸਟਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਦਸਵੀਂ ਤੇ ਇੰਟਰ 'ਚ ਤੁਕਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਕੋਰਸ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇੰਟਰ ਤੱਕ ਉਹ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਹੀ ਪੜਿਆ। ਤਰਨਤਾਰਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹ ਸਕੂਲੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਛੁੱਟੀ ਨਾ ਮਾਰਦਾ। ਘਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਘਰ ਦੇ, ਖੇਤ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਕਰਾਉਂਦਾ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੀਰੋ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ। ਜਗਤਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਿਆ ਕਦੋਂ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਤਾਰ ਫਿਰ ਗਈ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਕੋਰਸ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਗੀਚੀ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵੱਡੀ ਹਵੇਲੀ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਸੂਰਤ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਉਲੀਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਸ ਦਾ ਬਾਪ ਵੀ ਫੌਜ ਸੀ। ਅੱਜ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਨੇ ਫਿਰ ਜਗਤਾਰ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਕੰਧ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਲੋ ਤੇ ਉਹਦਾ ਬਾਪੂ ਰਾਜੀ ਬਾਜੀ ਹੋਣ। “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸਾਹਬ ਕਾ ਮੈਸਜ ਹੈ ਕਿ ਫੌਜੀ ਗਾਡੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਮੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਵਾਓ।” ਹਰੀ ਅੱਪ ਕਹਿਕੇ ਸ਼ੇਕਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਵਾਰਡ 'ਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਜਲਦ ਸਮਾਨ ਤਾਰ ਬਲਬ ਵਗੈਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਨਾਲ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਮੂਹਰੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਆਤਮ ਸਮਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਗੱਡੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਹਾਵੜਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਗੱਡੀ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਚਾਰ ਨੰਬਰ ਡੱਬੇ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਥੱਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜੀ ਡੱਬਿਆਂ 'ਚੋਂ ਤਰਸ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇੰਝ ਜਾਪਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਹੋਣ। ਦੇਖੇ ਮੁੰਡਿਓ ਕੁਝ ਮਰਗੇ ਹੋਣਗੇ। ਆਹ ਮਰਿਆ ਤੋਂ ਭੈੜੇ ਨੇ ਜੋ ਬੰਦੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਧਰ ਵੀ ਫੌਜੀ ਐਧਰ ਵੀ ਫੌਜੀ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਮੌਜ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦਿੱਲੀ ਕੋਈ ਇਸਲਾਮਬਾਦ 'ਚ ਹੁਕਮ ਚਲਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਚੌਥੇ ਡੱਬੇ 'ਚ ਬੈਟਰੀ ਜਗਾਈ ਤਾਂ ਜਗਤਾਰ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸਿਆਲ ਦੇ ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਗੁੱਛੀ ਮੁੱਛੀ ਹੋਏ ਨੰਗ ਧੜੰਗੇ ਪਥਰਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰੰਹੇ ਸਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਥਾਂ ਥਾਂ ਜਲੀਲ ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ। ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਿਲ ਕਹੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪਿਆਵਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੇ ਪਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਇੱਕ ਬਲਬ ਜਗਦਿਆਂ ਹੀ ਦੋ ਤਿੰਨ ਫੌਜੀ ਬੋਲੇ, “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸਾਸਰੀਆ ਕਾਲ!” ਜਗਤਾਰ ਦਾ ਮਨ ਪਸੀਜ ਗਿਆ।

‘ਹਾਂ, ਭਾਅ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ?’

‘ਓ ਬੀਰਿਆ ਕਿੱਥੇ ਦਾਂ?’

ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾਂ।

ਅਸੀਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਆਪਾਂ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਝਲਕੀ। ਉਹ ਗੋਡਣੀਆਂ ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਹੀ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਕਿ ਮੇਜਰ ਸਾਹਬ ਦੇ ਬੂਟਾਂ ਦੀ ਠੱਕ ਠੱਕ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚ ਲਏ। ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕੇ ਹਨੇਰ ਛਾ ਗਿਆ।

ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ

“ਬੇਬੇ ਤੇਰਾ ਵੀਜਾ ਲੱਗ ਗਿਆ।”

ਰਿਕੂ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ।

“ਵੇ ਮੈਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ?”

ਕਿਉਂ ਮਾਮੇ ਹੁਣੀ ਬਾਈ ਹੁਣੀ ਸਾਰੇ ਹੈਗੇ ਈ ਆ।

ਵੇ ਹੈ ਤਾਂ ਹੈਗੇ ਪਰ ਵੀਰਾਂ ਦਿਆਂ ਮੇਰਾਂ ਨੀ ਜੀਅ ਕਰਦਾ।

ਦਾਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸੁਣ ਕੇ ਚੰਨਣ ਸਿਉਂ ਵੀ ਵੀਹੀ ਵਾਲੀ ਬੈਠਕ 'ਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, ‘ਬੇਬੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਏ।’

ਦੇਖ ਲੋ ਪਾਪਾ ਜੀ ਹੁਣ ਬੇਬੇ ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਨੀ ਜਾਣਾ।

ਚੱਲ ਕੋਈ ਨੀ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲੈ ਉਧਰ ਜਾ ਕੇ।

ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਲੜ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਬੇਬੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹੰਝੂ ਆ ਜਾਣੇ ਜੇ ਸੰਦੀਪ, ਮਨਦੀਪ ਹੁਣਾਂ ਤੇ ਸੋਨੀ ਨੇ ਪੁੱਛਣਾ ਬੇਬੇ ਕੀ ਗੱਲ ਐ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੋਨਾਂ ਤੋਂ ਦੀ ਬਾਹਵਾਂ ਵੱਲ ਕੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਦੀ ਹੱਥ ਫੇਰਨ ਲੱਗ ਜਾਣਾ। ਪਰ ਬੇਬੇ ਦੀਆਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਆਦਰਾਂ ਤੇ ਤੱਤੇ-ਤੱਤੇ ਹੰਝੂ ਹੌਕੇ ਉਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲੁਕ ਨਾ ਸਕਦੇ।

ਬੇਬੇ ਦੀ ਉਮਰ 75 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਲੰਬਾ ਕੱਦ, ਗੋਰਾ ਰੰਗ ਤੇ ਪਤਲੀ ਵੇਲ ਸੋਹਣੇ ਚਿੱਟੇ ਦੰਦ, ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤ ਕਰਨਾ ਹੱਸਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਉਸ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ। ਜਿਸ ਨੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਗਵਾੜ ਦੇ ਕੁੜੀਆਂ-ਬੁੜੀਆਂ ਬੱਚੇ ਸਭ ਬੇਬੇ ਦੇ ਗੋਡੇ ਲੱਗਦੇ ਰਾਇ ਲੈਂਦੇ। ਬੇਬੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਆਣੀ ਸੀ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿਆਣੀ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਵੱਡੇ ਮੰਰਨੇ-ਪਰਨੇ ਮਕਾਣ ਲਈ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਸੌਂਦਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਕਾਲੀ ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਸੰਦੂਕ 'ਚੋਂ ਘੱਗਰਾ ਲੈ ਕੇ ਤਿਆਗੀ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੀ। ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਨੂੰ ਰਿਕੂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਛੇੜਣਾ, ਵੇਖੀ ਬੇਬੇ ਘੱਗਰੇ ਦੇ ਨਾਲੇ ਨਾਲ ਟੈਮ ਪੀਸ ਨਾਲ ਬੱਝ ਕੇ ਆਜੇ।

“ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਾ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ!” ਕਹਿ ਕੇ ਬੇਬੇ ਅਗਵਾੜ ਦੀਆਂ ਬੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਭੱਜ ਕੇ ਰਲ ਜਾਂਦੀ।

ਬੇਬੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਮ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਘਰੇ ਗੱਲ ਚੱਲ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਤਾਹੀਓਂ ਬੇਬੇ ਬਾਹਲੀ ਸੋਹਣੀ ਆਂ। ਬੇਬੇ ਸੂਰਤ ਸੀਰਤ ਪੱਖੋਂ ਸੋਹਣੀ ਸੀ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲੀ, ਅੜੇ-ਬੁੜੇ ਕਿਸੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦੁੱਖਦੇ-ਸੁਖਦੇ ਮੂਹਰੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ। ਪਰ ਬੇਬੇ ਦਾ ਢਿੱਡ ਤਾਂ ਦਰਦਾਂ ਨਾਲ ਪਰੁੰਨਿਆਂ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੇਬੇ ਦੀਆਂ ਹਾਨਣਾ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਬੁੜੇ ਜੋ ਦੋ ਚਾਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ਉਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਤੇ ਕੰਨ ਗਵਾਚ ਗਏ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਬੇਬੇ ਦੀ ਪਝੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਤੇ ਕੰਨ ਕਾਇਮ ਸਨ।

ਬੇਬੇ ਕਰਤਾਰੋ ਮਾਸਟਰ ਚੋਨਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਨਦੀਪ ਸੰਦੀਪ ਹੁਣਾਂ ਨੇ ਬਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਫੈਸਲਾਬਾਦ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸੋਨੀ ਦੇ ਆਇਲਟਸ ਦੇ ਪੰਧਰਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਿਕੂ ਨੇ ਘਰ ਸਾਂਭਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ ਹੀ ਸਾਜ਼ੇ ਸਮਾਨ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਚੱਲ ਪਏ। ਕਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਤੋਂ ਧਰਮਕੋਟ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਕੋਟ ਈਸੇ ਖਾ ਲੰਘ ਗਏ। ਨਾਸ਼ਤੇ ਦੇ ਪਰੋਠੇ ਤਾਂ ਮਨਜੀਤ ਨੇ ਵਾਹਵਾ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਮਿਣਕੂ ਦੇ ਢਾਬੇ ਤੋਂ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਛਕ ਕੇ ਕੱਪ ਕੱਪ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਅੰਬਰਸਰ ਨੂੰ ਸੁਟਾਂ ਵੱਟਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਆ ਗਏ ਵੀ ਬਾਈ! ਆਓ ਭਾਈ, ਲਾਹੇ ਬਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਗ-ਸੈਗ। ਕਿਸ਼ਨਪੁਰੀਆਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਰੁਕਦਿਆਂ ਹੀ ਸੁਖਜੀਤ ਕੋਰ ਬੂਹੇ 'ਚ ਆ ਗਈ। ਉਹ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਹੀ ਹਟੇ ਸਨ ਕਿ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਆ ਧਮਕਿਆਂ। “ਮਾਸੀ ਹੁਣਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹ ਚੂਹ ਪਿਲਾਈ ਆ। ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾ ਰਖਾਇਆ ਵਾ। ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਂ ਵਾ। ਕਹਿਕੇ ਹਰਬੰਸ ਨੇ ਬੇਬੇ ਦੀ ਜੱਫੀ ਛੱਡੀ। ਤੇ ਗੱਡੇ ਘੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਹਰਬੰਸ ਸਿੱਧੇ ਪੈਂਤੀ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲਦਾ ਹੁਣ ਉਹ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅੰਬਰਸਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਟਾਰੀ, ਵਾਹਗਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਵੀ ਉਹਦੀ ਚੰਗੀ ਭੱਲ ਸੀ। ਉਹ ਜਗਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਣਦੀ ਬਹੁਤ ਸੀ।

“ਕਿਉਂ ਮਾਸੀ ਕੀ ਲਿਆਈ ਏਂ ਭਰਾ ਭਾਣਜਿਆਂ ਦੋਹਤਿਆਂ ਲਈ” ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ ਹੋਝੂਆਂ ਦੇ ਵਹਿਣੀ ਵਹਿ ਗਈ ਤੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗੀ। ਮੇਰਾ ਬੀਰਾ ਪੁੱਤ ਟਰੱਕ ਚਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇਗਿਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ। ਭੈਣ ਭਰਾ ਮਾਪੇ ਓਧਰ..... ‘ਬੀਰੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਦੇਗਿਆਂ ਵੇਲੇ 13-14 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜੇਟੇ ਹੋਣਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ ‘ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਵਿਚਾਰੀ ਮਹਿੰਦਰ ਗੋਦੀ ਵਾਲੇ ਜੁਆਕ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦਿਨ ਕੱਟਦੀ ਰਹੀ। ਉਹਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਬੜੇ ਔਖੇ ਦਿਨ ਦੇਖੇ, ਸ਼ੁਕਰ ਐਂ ਉਹਨੂੰ ਸਕੂਲ ‘ਚ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਜਿਓਂਦਾ ਰਹੇ ਚੋਨਣ ਸਿੱਧੇ ਇਹਦੇ ਜੁਆਕ ਤੇ ਮਨਜੀਤ ਕੁਰ! ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਹੱਥ ਦਿੰਦੇ ਆ। ਬੱਸ ਜਿਓਂਦਾ ਰਹੇ ਕਾਮਰੇਡ ਵੀਰ ਸਿਓਂ ਜੀਹਨੇ ਸਾਡਾ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਤਾ। ਪੁੱਤ ਮੇਰਾ ਵੀਜ਼ਾ ਕੈਂਸਲ ਕਰਾਂ ਦੇ?

ਮਾਸੀ ਕਮਲੀ ਹੋਈ ਆਂ। ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਂ ਵੀਜ਼ਾ-ਵੀਜ਼ਾ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਐ। ਤੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਐਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।

ਹਰਬੰਸ, ਮੇਰਾ ਕਾਲਜਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ। ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਵੱਢੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਕਰਦੀ ਜਾਣ ਨੂੰ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਕੀ ਆ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹੂੰਗੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਹਾਂ? “ਓ ਹੋ ਮਾਸੀ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ। ਲਾਹੌਰ ‘ਚ ਬੇਬੇਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਆ। ਨਾਲੇ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬੋੜੇ ਧਰਮ ਬਦਲਿਆਂ। ਮਾਸੀ ਔਰਤ, ਔਰਤ ਹੁੰਦੀ ਏ ਸਾਰੇ ਜੱਗ ਦੀ ਜਨਣੀ।

ਹਰਬੰਸ ਸਿਆਂ ਗੱਲ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਆਵਦੀ ਆ। ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅੱਗ ਮੱਚੀ। ਖੂਨ ਦਾ ਰੰਗ ਫਿੱਕਾ ਹੋਇਆ। ਲੁੱਚੇ-ਲੁੱਚੇ ਚੌਧਰੀ ਬਣਗੇ

ਜਿਹੜੇ ਅੱਖ 'ਚ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੜਕਦੇ। ਟੋਕੇ ਫੜ ਕੇ ਵੱਡੇ ਨਹਿੰਗ ਬਣ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਨ ਪੈਗੇ। ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਅੱਖ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਦੇ। ਵੱਡੇ ਦਸ ਨੰਬਰੀਏ... ਉਂਤੂ ਤੂੰ ਦੇਖ ਲਾ ਵੀਰਾ, ਜਦੋਂ ਰੱਬ ਈ ਵੈਰੀ ਬਣਜੇ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰੋਂ ਕਾਲੀ-ਬਲੀ ਨੇਰੀ ਮੀਂਹ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਂਤੂ ਰੱਬ ਦਾ ਕਹਿਰ ਹਜੇ ਅਸੀਂ ਢੋਲਣ ਲੱਘੇ ਹੀ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੱਚੜਿਆਂ ਨੇ ਆ ਘੇਰਿਆ। ਬੱਸ ਵੀਰਾ ਮੈਂ ਅੱਡ ਵਿਲਕਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਅੱਡ ਰੋਵੇ। ਬਾਵਾ ਮੇਰੀ ਗੱਦੀ 'ਚੋਂ ਧੂਹ ਲਿਆ। ਆਹ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਸਰਦਾਰਾ, ਗੁਲਜਾਰਾ ਅਤੇ ਕਾਕਾ ਪੰਜ, ਸੱਤ ਤੇ ਨੌਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਛੋਹਰ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਰ ਵੀਰਿਆਂ ਕਿੱਥੇ? ਬੇਬੇ ਅੰਨਕਾਂ ਲਾਹ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਖਾਂ ਪੁੰਝਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਦੇ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ। ਕੁੰਢਾ ਗਾਜੀਆਣੇ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕਰਨੈਲ ਬੁਰਜ ਹਮੀਰਾ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ਤੇ ਬੇਗਮ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਲੁਭਾਉਂਦੇ ਨਹਿਰਾਂ 'ਤੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਜਦੋਂ ਕੁੰਢਾ ਕੰਧ ਟੱਪ ਕੇ ਅੰਦਰ ਵੜਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜੀ ਨੇ ਡਾਡਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕੁੰਢਾ ਹੈਰਾਨ, ਓ ਹੋ! ਕੁੜੀਏ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੌਣ ਆਂ ਤੂੰ। ਕੁੰਢਾ ਕੁੜੀ ਵੱਲ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਹੋਰ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰੇ। ਸੋਹਰੀਏ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਧੀਆਂ ਵਰਗੀ ਏਂ।

“ਸਹੁ ਖਾ?”

ਮਰ ਜਾਣੀਏ ਜਦੋਂ ਧੀ ਹੀ ਕਹਿਤਾ।

ਸੰਤੋ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸੁਆਹ ਵਰਗਾ ਤੇ ਉਹ ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਠ ਬਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਕੁੰਢੇ ਨੇ ਤੋੜੇ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਇਆ। ਕੁੜੀ ਦੀ ਭੋਰਾ ਜਾਨ 'ਚ ਜਾਨ ਆਈ। ਕੁੰਢੇ ਵੱਲ ਝਾਕ ਕੇ ਲੋਰਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਕੁੰਢੇ ਨੇ ਰਫਲ ਮੰਜੇ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੁੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਤੁਰਲੇ ਵਾਲੀ ਪੱਗ ਲਾਹ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਬਈ ਉਹ ਡਰਨੋਂ ਹਟ ਜਾਵੇ। ਹਾਂ ਕੁੜੀਏ ਹੁਣ ਤਾਂ ਨੀ ਡਰਦੀ? ਕੁੜੀ ਹੱਸ ਪਈ ਤੇ ਭੱਜ ਕੇ ਕੁੰਢੇ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜ ਗਈ। ਕੁੜੀ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਨੇ ਕੁੰਢੇ ਦਾ ਗੱਚ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹਦਾ ਕੁੜਤਾ ਵੱਖੀ ਕੋਲੋਂ ਗਿੱਠ ਸਾਰਾ ਗਿੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕਰਨੈਲ ਸਿਓਂ ਬਾਹਰੋਂ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ ਜਾਵੇ। “ਕੁੰਢਿਆਂ ਲੱਭ ਗਈਆਂ?” ਕੁੜੀ ਤਾਂ ਲੱਭ ਗਈ ਪਰ ਵਿਆਹੁਣੀ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਪਉ।

“ਕੋਈ ਨੂੰ ਬਾਈ ਧੀਆਂ ਤਾਂ ਧੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਹੜਾ ਮੂੰਹ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਬਈ ਕੀਹਦੀ ਕੁੜੀ ਆ। ਪੁੰਨ ਈ ਆ। ਲੋਕ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਵਦੇ ਅੱਲਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਦੇ ਆ ਅਤੇ ਇੱਜਤਾਂ ਲੁੱਟਣ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਮਰਗੀ, ਬਾਈ ਸਿਆਂ।

ਸੰਤੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਕੁੰਢੇ ਦੇ ਘਰੇ ਰਹੀ। ਕੁੰਢੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਚਰਨੋਂ ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੇਵਲ ਤੇ ਇੰਦਰ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਕਦੇ ਬੇਗਾਨੀ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਇੱਥੇ ਈ ਉਹ ਜਵਾਨ ਹੋਈ ਉਧਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਜਾਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵੈਲੀ ਬਦਮਾਸ਼ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਪਰ ਵਸਾਉਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚਰਨੇ ਦਾ ਭਰਾ ਜਗਰਾਜ ਸਿੰਘ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਲੰਗ ਮਾਰਦਾ ਸੀ। ਸੁਨੱਖਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੀ ਪਰ ਬੋੜੀ ਜਮੀਨ ਉਹਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦਿੰਦੀ। ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਪੈਲੀ ਸੀ ਉਹ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮਾਰ 'ਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜਗਰਾਜ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਮਰ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਲੱਗ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਦੋ ਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਪੰਜਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਧੀਆਂ ਤਾਂ ਦੋ-ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਫਰਕ ਤੇ ਡਬਲ ਨਮੂਨੀਏ ਨਾਲ ਮਰ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਬੇਬੇ ਨੇ ਦਿਲ ਤੇ ਪੱਥਰ ਧਰ ਕੇ ਪੱਥਰ ਸਤਲੁਜ 'ਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਟਿਕ-ਟਿਕਾਅ ਪਿੱਛੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਧੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਫੌਜੀ ਟਰੱਕ ਆਏ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ ਨੇ ਖਦ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਤਾਂ ਸੀ ਕਿ ਬਾਪੂ ਮੈਂ ਨੀ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਜਾਣਾ ਜੇ ਮੇਰਾ ਭਾਰ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦੇ।

ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਛੜੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਨ ਤੇ ਘੰਟਾ ਘੰਟਾ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ। ਇੱਕ ਦੂਜੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਬਾਅਦ 'ਚ ਸਾਰਾਂ ਵੀ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਬੇਬੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਬਾਵੇ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਗੋਲੂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ। ਬੇਬੇ ਦੇ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਵੇ ਦਾ ਫੋਨ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਾਸਟਰ ਚੇਨਣ ਸਿੰਘ ਆਖਣ ਲੱਗਿਆ, “ਮਾਮਾ ਬੇਬੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ?” ਵੀਜ਼ਾ ਲੱਗਿਆ ਵਾ ‘ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।’

ਬੇਬੇ ਕੀ ਗੱਲ ਆ?

ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਰਮ ਜੀ ਆਉਂਦੀ ਐ ਲੋਕੀਂ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ।

“ਓਏ ਲੋਕੋਂ ਮਾਵਾਂ ਤਾਂ ਮਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੇਸ਼, ਧਰਮ, ਸਰਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਸੀਂ ਟੱਬਰ ਦੇ ਪੰਜਾਹ ਜਾਣੇ ਬੰਨ੍ਹ ਉਡੀਕੀ ਜਾਨੇ ਆਂ। ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਮਾਂ ਈਂ ਆਂ। ਬਾਜ਼ੀ ਹੁਣ ਨਾਹ ਨਾ ਕਰ।

ਬੇਬੇ ਸੰਤੋ ਖੁੰਡੀ ਫੜਕੇ ਜੁੱਤੀ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਜਾਨੋ ਵੱਧ ਪਿਆਰੇ ਹਨ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਸਿੱਖ ਈਸਾਈ।
ਸਾਰੇ ਜੱਗ ਦੀ ਜਣਨੀ ਆਖਣ ਉਂ ਪਰ ਕਦਰ ਨਾ ਪਾਈ।
ਅਯੁੱਧਿਆ ਦਿੱਲੀ, ਗੋਧਰਾ ਉੜੀਸਾ ਸਭ ਥਾਂ ਮੈਨੂੰ ਰੋਲਿਆ।
ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਪਿੱਛੋਂ ਸਭ ਧਰਮੀਆਂ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਮਧੋਲਿਆ।

-----o-----

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ

ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਧਰਤੀ ਮਾਂ, (ਜੰਮਣ ਭੋਇੰ) ਜਨਮ ਦਾਤੀ (ਜੰਮਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ) ਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ (ਜੁਬਾਨ)। ਸਾਡੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਮਾਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਾਂ ਜਨਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬੜੇ ਮਹਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜੁਬਾਨ 'ਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰੋ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਕੋ ਪੇਟੋਂ ਜਾਏ, ਇੱਕੋ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਇੱਕੋ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਐਨੀ ਕੁ ਸਾਂਝ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਸਾਡੇ ਥਾਣੇ, ਕਚਿਹਰੀਆਂ 'ਚ ਉਰਦੂ ਚਲਦਾ। ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਬੋਲੀ 'ਚ ਬੜੇ ਉਰਦੂ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਧੀ ਜਾਣਾ, ਬੋਲੀ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈ ਜਾਣੀ ਐਂ।

ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਾਵਾਂ ਰੁਲ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੇ ਕਾਹਦਾ ਬਚਣਾ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੀਏ ਜੁਬਾਨੇ ਨੀ ਰਕਾਨੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਏ,

ਕੀਹਨੇ ਤੇਰਾ ਲਾਹ ਲਿਆ ਸ਼ਿੰਗਾਰ।

ਮੀਡੀਆਂ ਖਿਲਾਰੀ ਫਿਰੋ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀਏ ਕਾਫੀਏ ਨੀ,

ਫਿੱਕੀ ਪੈਰੀ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਨੁਹਾਰ।

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜੇ ਭੁੱਲ ਜਾਵੋਗੇ, ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂ ਰੁਲ ਜਾਵੋਗੇ।

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਾਗੂ ਐਸੀ ਹੋਈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਹੀ ਵਿਸਰ ਗਏ। ਮਾਡਲ ਸਕੂਲਾਂ ਨੇ ਐਸਾ ਡਮਰੂ ਵਜਾਇਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਮ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅਸੀਂ ਠੱਠ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਵਾਹ ਵਾਸਤਾ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਿਵੇਂ ਲੁਤਰ ਲੁਤਰ ਬੋਲਾਂਗੇ। ਬਾਬਾ ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ, “ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮਸਾਂ ਕੱਢੇ ਸੀ ਪਤਲੂਣ ਤੇ ਚਾਹ ਦੇਗੇ, ਹੁਣ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੇ ਆ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਗਾਇਕ ਸ਼ੋਕਤ ਅਲੀ ਵਿਦੇਸ਼ 'ਚ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਜੁਬਾਨ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹੋਛੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਸੂਲ ਹਮਜਾਤੋਜ ਦੀ ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਜੇ ਪੁੱਤ ਮੇਰੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਬੋਲਦਾ...ਉਹ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਉਜਲ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਮਾਰਦੇ ਆਇਲਸ, ਨੈਨੀ, ਨਰਸਿੰਗ, ਪੁਆਇੰਟ ਬੇਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਸੌਖੀ ਖਾਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਰੱਜ ਕੇ ਸਿੱਖੇ,

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਰੱਖ ਮਾਣ ਵੇ ਲਾਲੇ।

ਕੂੜ ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੇ ਲਾਲੇ।

ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ 'ਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇੱਧਰਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਧਰਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਬੜੇ ਚਿੰਤਤ ਨੇ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹਿਜਾਦ (ਗਿੱਲ) ਮਸੀਹ, ਮਕਸੂਦ ਕਾਸਿਬ, (ਮੋਗਜ਼ੀਨ ਪੰਚਮ) ਪ੍ਰ. ਜਬੇਰ ਅਹਿਮਦ, ਡਾ. ਰਜਨੀਸ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ, ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲਾ, ਸੁਲੱਖਣ ਸਿੰਘ ਸਰਹੱਦੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਇਧਰ ਵੀ, ਉਧਰ ਵੀ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸੀਂ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲਾਹੌਰੀ ਲੋਕ ਉੱਚੇ ਦਿਸਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਰਦੂ ਬੋਲਦੇ ਨੇ। ਨਵੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜੁਬਾਨ ਭੁੱਲ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਹੀ ਹਾਲ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਪ੍ਰ. ਜਬੇਰ ਕਹਿੰਦੇ ਮੈਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੇ।

ਸਾਡੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦਾ ਹਾਲਾਂਕਿ ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਝਦੇ ਨੇ। ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਢਾਹਲਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸਾਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਪੰਜਾਬੀ 14ਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਢਿੱਲੋਂ 'ਚਰਚਾ ਵਾਲਾ ਇੰਗਲੈਂਡ 'ਚ ਬੜੇ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੇ ਰੂ. ਬ. ਰੂ. 'ਚ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾ ਬੋਲਣ ਤੇ ਜੁਰਮਾਨਾ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਧਰ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖ ਤੇ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਚਲਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋਨੀਂ ਪਾਸੀ ਜ਼ੋਰ ਲੱਗਿਆ ਵਾ। ਸ਼ਾਹ ਮੁਖੀ (ਉਰਦੂ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਦੀਆਂ ਸਹਿਤਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਲਿਖਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਨਫਰਤਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਪੁੱਟੋ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਓਗਾਇਓ ਜੀ,
ਭਾਈਚਾਰਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਪਾਣੀ ਪਾਇਓ ਜੀ,
ਸਭਨਾ 'ਚ ਖੂਨ ਇਕੋ ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਭੁੱਲੇ ਨਾ,
ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਰੋਂਤੇ ਖੂਨ ਕਿਤੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਨਾ।

-----o-----

ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਵਫਦ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਸਵਾਗਤ

ਲਾਹੌਰ -24 ਸਤੰਬਰ : ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੱਦੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਫਦ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਫਰਖ ਡੋਗਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਡੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਲਿਜਾਕੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਪੁੱਜੇ ਵਫਦ ਵਿਚ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਸੁਖਦੇਵ ਚੰਦ ਮਾਰਕੀਟ ਕਮੇਟੀ ਸੈਕਟਰੀ, ਐਡਵੋਕੇਟ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ (ਕਾਲਮ ਨਵੀਸ) ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਸਰਾ ਇੰਜ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡੀਅਨ, ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਰਮਜੀਤ ਭੁੱਲਰ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਪੁੱਜੇ ਸਖਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਸਗਰ ਡੋਗਰ, (ਜਨਰਲ ਕੌਂਸਲਰ), ਐਡਵੋਕੇਟ ਜਾਵੇਦ ਇਕਬਾਲ ਭੱਟੀ, ਮੁਹੰਮਦ ਯਾਸੀਨ ਖਾਂ (ਚੇਅਰਮੈਨ ਜਾਕੇਤ ਕਮੇਟੀ), ਮੁਹੰਮਦ ਇਨਸਾਰ ਗੁੱਜਰ, ਰਾਣਾ ਇਲਤਾਫ ਹੁਸੈਨ, ਕਾਕਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਸਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ, ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਗਾਇਕ ਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾ (ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ) ਨੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਰਵਾਂ ਸਵਾਗਤ ਦੇਖ ਕੇ ਅਥਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲੀ ਹੈ ਜੋ ਸਦੀਵੀਂ ਰੂਹ 'ਚ ਵਸਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਵਿਛੜਿਆ ਨੂੰ ਮੇਲਣ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ।

ਖਾਦਿਮ ਵਾਰਿਸੀ ਨੇ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹਿਆ

ਲਾਹੌਰ -25 ਸਤੰਬਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਆਏ ਹੋਏ ਵਫਦ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਿਲਣੀ ਬਹਿਰੀਆ ਟਾਊਨ ਵਿਖੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ। ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ

ਰਜਿ. ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੰਡੀਅਨ, ਪਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਆਦਿ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਵੀ ਪਹੁੰਚੀਆਂ।

ਮਲਿਕ ਰਿਆਜ਼ ਜੈਲਦਾਰ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਆਯੋਜਿਤ ਇਸ ਮਿਲਣੀ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਾਝਾਂ ਨੂੰ ਗੂੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਫੀਆਨਾਂ ਗਾਇਕ ਖਾਦਿਮ ਹੁਸੈਨ ਵਾਰਸੀ ਨੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਰੰਗ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜੰਡਿਆਲਾ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਵਿਚ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਖਾਦਿਮ ਵਾਰਸੀ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਨੇ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚ ਸਰੂਰ ਭਰ ਦਿੱਤਾ, “ਮੁਰਲੀ ਦਾ ਦੁੱਖ ਮੁਰਲੀ ਜਾਣੇ ਜੋ ਸਹੇ ਵਿਛੋੜਾ ਰੁੱਖ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ਼ਕ ਸਮਾਣਾਂ ਤੇ ਰੋਵਣਾਂ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ।”

“ਯਾਰ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਮੌਤ ਨੇ ਮਾਰੇ, ਉਹ ਤੱਕ ਤੱਕ ਰੋਵਣ ਕਬਰਾਂ, ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਗੱਲ ਦੁਖੀਆ ਜਾਣੇ ਕੀ ਸੁਖੀਏ ਨੂੰ ਖਬਰਾਂ।” ਆਦਿ ਰੰਗ ਰੂਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ। ਤਬਲਾ, ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਬੰਸਰੀ ਨਾਲ ਸੂਫੀਆਨਾ ਕਲਾਮ ਗਜ਼ਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ, ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ ਦਾ ਰੰਗ ਖੂਬ ਬਿਖਰਿਆ। ਹੁਸਨੈਨ ਅਕਬਰ ਨੇ ਸੂਫੀ ਰੰਗ, ਵਧੀਆ ਸੰਚਾਲਨ ਤੇ ਗਲੇ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਏ ਜਿਵੇਂ

ਬੰਦੇ ਨੇ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਤੋ ਮਰ ਕਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਤੁਝੇ ਚਾਹੁੰਗਾ,
“ਬੁੱਲਿਆ ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ ਕੌਣ” ਸੁਣਾਏ। ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਵਾਦਕ ਅਹਿਮਦ ਨੇ “ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਪਰਾਗਾ ਭੁੰਨਦੇ” ਨਾਲ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਈ। ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਨੇ “ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਬਲਾ ਕੁੜੀਆਂ” ਅਤੇ “ਐਧਰ ਸਾਡੇ ਓਧਰ ਸਾਡੇ ਕਾਹਤੋਂ ਵਲਿਆ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ” ਗੀਤ ਤੇ ਕੁਝ ਸ਼ੇਅਰ ਕਹੇ ਤਾਂ ਰਿਟ. ਜੱਜ ਰਾਂਝਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਮਲਿਕ ਰਿਆਜ਼ ਨੇ ਰੌਤਾ ਉਪਰੋਂ ਨੋਟ ਵਾਰੇ।

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਲਈ ਰੋਟੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਦੇਰ ਰਾਤ ਮਹੁੱਬਤਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਾਣ ਕੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਾ ਭੋਜ ਛਕ ਕੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਸੇਕ ਤੇ ਮਿਲਣੀ ਦਾ ਨਿੱਘ ਲੈ ਕੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਏ।

ਖਾਵੋ ਵੇ ਸਾਂਝਾ ਦੀ ਚੂਰੀ, ਪੀਵੋ ਵੇ ਏਕੇ ਦਾ ਪਾਣੀ

ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ-26 ਸਤੰਬਰ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੁੱਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਹਿਤਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੇ ਵਫਦ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਰਵਾਂ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ, ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਸੇਵਾਦਾਰ ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ ਡਿਵਲਪਮੈਂਟ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਐਕਸੀਅਨ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਚੌਧਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਸਨ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਰਜਿ. ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ, ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਾਨ

ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ, ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ (ਪਾਲੀ ਪਾਣੀ ਖੂਹ ਤੋਂ ਭਰੇ) ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾ ਦੇ ਅਰਮੈਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੰਢਲੇ ਨਾਲ ਪੁੱਜਿਆ ਇਹ ਵਫ਼ਦ ਲਾਹੌਰ ਆਦਿ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਉਪਰੰਤ ਅੱਜ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਨੇੜਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਭ ਸ਼ਗਨ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ, “ਖਾਵੋ ਵੇ ਸਾਂਝਾ ਦੀ ਚੂਰੀ ਪੀਵੋ ਵੇ ਏਕੇ ਦਾ ਪਾਣੀ.....”। ਉੱਘੇ ਗਾਇਕ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਲਾਮ ਸੁਣਾ ਕੇ ‘ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੂਟਾ’ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਗੀਤ ਵੀ ਕਿਹਾ। ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੰਤਾ ਨੇ ‘ਕੇਰਾਂ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾਹ ਪਾ ਪਾਲੀਏ, ਪਾਲ ਨਿਮਾਣੇ’ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਨੇ ਪਾਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾਈ।

ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਵਾਗਤ

ਸ੍ਰੀ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ - 26 ਸਤੰਬਰ, ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਾਂਝਾ ਦੀਆਂ ਤੇਦਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ ਵਫ਼ਦ ਨੇ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਵਾ ਛੇ ਸੌ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਖੂਹ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਪਾਲਕੀ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੰਡ ਆਦਿ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋ ਕੇ ਇਲਾਹੀ ਸਕੂਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ।

ਸਥਾਨਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰਵਾਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਿਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੱਝੀਆਂ ਨੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਚਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਲ ਜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਥਾਂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਸੱਪ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਸੁੱਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਵੀਂ ਤੇ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਬੰਨੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਟੀ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਂਧੇ ਪਾਸੋਂ ਪੜਨ ਗਏ ਅਤੇ ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ਪੱਟੀ ਨਾਮੀਂ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਇੱਥੇ ਹੁਣ ਵੀ ਬੱਚੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਛੋਟੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫੇਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲ ਲੀਲਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਸ੍ਰੀ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਫ਼ਦ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਸੈਕੰਡ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਤਾ ਅਮੀਰ

ਕੌਰ ਤੇ ਭਰਾ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਫਦ ਤੇ ਵਧਾਈ ਕਬੂਲਦਿਆਂ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸਾਡਾ ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਪਿਆਰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਉਚ-ਨੀਚ ਤੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਚੌਧਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਰਿਟਾਇਰਡ ਐਕਸੀਅਨ ਲਾਹੌਰ ਡਿਵਲਪਮੈਂਟ ਨੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਰੋਅ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪ ਇਬਾਦਤ ਕਬੂਲ ਕਰਤੇ ਹੋ ਅਸੀਂ ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੋਨੋਂ ਮੁਲਕ 47 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਭਾਈ ਭਾਈ ਬਣ ਜਾਣ ਤੇ ਅਮਨ ਦੀ ਹਵਾ ਵਗਦੀ ਰਹੇ। ਚੌਧਰੀ ਖਾਨ ਨੇ ਭਾਵਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਸਾਂਝੀ, ਅੰਬਰ ਸਾਂਝਾ, ਖੂਨ ਇੱਕ ਹੈ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਕਿਓਂ ਹਾਂ? ਇਸ ਸਮੇਂ ਚੌਧਰੀ ਵੀ ਰੋ ਪਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਨਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਉੱਘੇ ਗਾਇਕ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਲਾਮ ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਵਾਰਿਸ ਸਾਂਝਾ ਹੈ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ ਸਾਂਝਾ ਹੈ ਸਾਡੀ ਬੇਲੀ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਸਾਂਝੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੇ ਗਾਇਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਵਿੱਥਾਂ ਨੂੰ ਭਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਫੌਜੀ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਤਾ ਅਮੀਰ ਕੌਰ ਹੋਰ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨੇ ਵਫਦ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਬਾਰੇ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੱਥ ਚੁੰਮਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਿਯਾ ਸਿੰਘ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕਨੇਡੀਅਨ, ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ ਆਦਿ ਸ਼ਮਾਲ ਸਨ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਵਫਦ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਿੰਧੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਫਦ ਦਾ ਸੁਆਗਤ

ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ : 27 ਸਤੰਬਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰੂਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਗਿਆ ਵਫਦ ਲਾਹੌਰ, ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੁੱਜਿਆ। ਸੁਭਾ ਸਵੱਖਤੇ ਪਾਹੁੰਚੇ ਇਸ ਵਫਦ ਦਾ ਇੱਥੇ ਵਧੀਆ ਦੰਗ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿਚ ਬਣੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪੁਰਿਣਮਾਂ (ਪੁੰਨਿਆਂ) ਦਾ ਦਿਨ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਮਰਦਾਨ ਤੇ ਕੱਟਕ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਦਬ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ (ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ) ਬਰਾਂਦਰੀ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਈਸ ਨੇ 1928 ਵਿਚ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁ. ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੁਆਰਾ

ਕੱਢਿਆ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸਮਾ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੀ ਕਬਰ ਤੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜਲ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡੀਅਨ ਤੇ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ ਸਮੇਤ ਇਸ ਪੱਤਰਕਾਰ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਪੱਜੇ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਓ.....

ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ (ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਵੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਨਿੱਘੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਆਓ ਭਗਤ ਕੀਤੀ। ਇੱਥੇ ਜੋ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਲਿਆ ਪੂਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਚਾਹ, ਪਾਣੀ, ਲੱਸੀ ਪਿਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦਾ। ਇੱਥੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਆਏ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅਮਿੱਤ ਕੁਮਾਰ, ਬੇਲੀ ਰਾਮ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੇ ਖਿਦਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਕੀਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਬਾ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਿਲਣੀ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤਲਾਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਰਨੈਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਕਾਬਲ-ਕੰਧਾਰ ਤੱਕ ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਤੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਵਸ, ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਦਿਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨਾ ਦਿਵਸ, ਪੰਜਵੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਵੀ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਵੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਪਰਤਣ ਲੱਗੇ ਇਸ ਵਫਦ ਨੂੰ ਰਾਵਲ ਪਿੰਡੀ ਨੇੜੇ ਪੀਰ ਬਧਾਈ ਦੇ ਅੱਡੇ ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਅਕੀਲ (ਅਲ ਸ਼ੇਖ ਯੂਥ ਔਰੰਗੋਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਕੱਤਰ, ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਸੀਬ ਖਾਨ, ਯੋਨਸ ਭੱਟੀ, ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ, ਆਦਿ ਨੇ ਚਾਹ, ਪਾਣੀ, ਪਕੌੜੇ, ਫਲ ਖਵਾਏ ਅਤੇ ਫੋਨ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਸ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਠੰਡੇ ਪਿਆ ਕੇ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਫਦ ਦਾ ਮਨ ਐਨੀ ਖਿਦਮਤਦਾਰੀ ਦੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰਸ਼ਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਫਦ ਨੇ ਮੇਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪਾਕਿ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਮੁਹੱਬਤ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਦੀ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲੀ ਬੈਠਾ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ

ਲਾਹੌਰ - 28 ਸਤੰਬਰ, ਸਾਈਂ ਮੀਆ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਗਾਇਕ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨਾ ਸਦਕਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਗਏ ਵਫਦ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਜਾਮਾਂ ਮਸਜਿਦ ਤੇ ਸਮਾਧ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ ਨੇੜੇ-

ਨੇੜੇ ਹਨ। ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਅਟਕ ਤੱਕ ਮਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਸਮਾਧ ਅਤੇ ਝੁਲਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਧ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਗਲ ਰਾਜਿਆਂ ਅਕਬਰ, ਹਿਮਾਯੂੰ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜਫ਼ਰ, ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਆਦਿ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ, ਰੰਗਦਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਹਨ। ਤਾਜ ਮਹੱਲ ਦਾ ਮਾਡਲ ਜੋ ਹਾਥੀ ਦੇਂਦ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੀਨਾਕਾਰੀ ਦਾ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹੀ ਈਮਾਮ, ਸਮਰ ਪੈਲਿਸ, ਦੀਵਾਨ ਏ ਆਮ, ਦੀਵਾਨ ਏ ਖਾਸ, ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਫਾਂਸੀ ਘਰ, ਮੁਗਲ ਗੈਲਰੀ ਭੁੱਟੋ ਦੀ ਜੇਲ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਵੀ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਮਿਊਜ਼ਮ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਪੁਰਾਤਨ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਘੋੜਾ (ਸ਼ੇਰੇ ਏ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ) ਨਤਮਸਤਕ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ, ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ, ਸ਼ਹੀਦ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਣ ਮੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਜੁਲਮ ਖਿਲਾਫ ਲੜਾਈ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਵਫ਼ਦ ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਓਤ ਪੋਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਕਦ ਲਾਵਾਂਗੇ 'ਤੇ ਉਹ ਭੁੱਬੀਂ ਰੋ ਪਏ

ਲਾਹੌਰ - 28 ਸਤੰਬਰ : ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਪੁਰਾਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਪੁਰਾਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਰੋਹਤਕ ਸਿਰਸਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਉਨਾ, ਰਾਮਦਾਸ, ਗੁੜਗਾਂਓ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸੇਵਾ, ਖਾਤਿਰਦਾਰੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ, ਗੱਡੀਆਂ ਰੋਕ-ਰੋਕ ਕੇ, 'ਆਓ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸਾਸਰੀਅਕਾਲ, ਕੀ ਹਾਲ ਐ ਜੀ। ਕੀ ਖਿਦਮਤ ਕਰੀਏ' ਪੁੱਛ ਦੇ। ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਆਖਦੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇਖਣਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਭਾਰਤ (ਪੰਜਾਬ) ਦੇਖਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੀਝ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀਜਾ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸਾਂਝਾਂ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ, ਦੇਖਣ ਤੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸਿੱਕ ਹੈ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ-ਆਉਣ ਜਾਣ ਸੌਖਾ ਕਰੋ। ਜੋ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਤੇ ਅਮਨ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਨਿਘਰ ਅਮਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਫ਼ਦ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਘੁੰਮਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬੀਵੀ ਮਨ ਭਰ ਆਏ। 'ਯਾ ਅੱਲਾ ਸਾਡਾ ਖੂਨ, ਰੰਗ, ਬੋਲੀ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ

ਇੱਕ ਹੋਰ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕੰਧਾਂ ਕਿਉਂ? ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹਿਮਾਚਲ 'ਚ ਹਨ। ਔਰ ਮੇਰੀ ਬੇਗਮ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਰੂਹ ਦਾ ਸਕੂਨ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਲਾਉਣ ਦੀ ਰੀਝ ਕਦ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ?

ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ, ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲ ਗਾਇਕ ਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਜਗਸੀਰ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਬਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਰਵਾਂ ਸਵਾਗਤ ਦੇਖ ਕੇ ਅਥਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲੀ ਹੈ ਜੋ ਸਦੀਵੀਂ ਰੂਹ 'ਚ ਵਸਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਵਿਛੜਿਆ ਨੂੰ ਮੇਲਣ ਵਿਚ ਧੁਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਲੇਖਕ ਹੀ ਕਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਮਿਟਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਰਮਜੀਤ ਬੁੱਟਰ ਤੇ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਕੁੰਭ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

29 ਸਤੰਬਰ - ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਆਇਆ ਇਹ ਵਫਦ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੁੱਜਿਆ। ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਡੇ ਤੇ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ 6 ਕਿ : ਮੀ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਮਨ ਨੂੰ ਡਾਹੜਾ ਸਕੂਨ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ 1522 ਤੋਂ 1539 ਭਾਵ 18 ਸਾਲ ਇੱਥੇ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਕਰੇ, ਵੰਡ ਛਕੇ, ਨਾਮ ਜਪੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੈੱਡ, ਗ੍ਰੰਥੀ ਭਾਈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਇਥੇ ਖੁਦ ਹੱਥੀ ਖੇਤੀ ਕਰਕੇ ਕਿਰਤ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਰ 'ਚੋਂ ਲੰਗਰ ਲਗਾ ਕੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਚਕੇ ਜਾਪ ਕਰਨ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਇਆ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਖੂਹੀ ਤੇ ਖੂਹ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ 1532 ਈ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੱਤ ਸਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 18 ਸਤੰਬਰ 1539 ਨੂੰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਕੇ (ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ) ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ 22 ਸਤੰਬਰ 1539 ਨੂੰ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਮਜਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 1920 ਤੋਂ 1929 ਦਰਮਿਆਨ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਪੰਜ ਮੁਰੱਬੇ

ਜਮੀਨ ਖਰੀਦੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਨਗਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਲੋਕ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਗਏ। ਲੱਗਭਗ 53 ਸਾਲ (1947 ਤੋਂ 2000) ਤੱਕ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਫਿਰ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਵੀਰ ਜੀ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਸੈਂਤੀ ਏਕੜ ਜਮੀਨ ਖਰੀਦੀ ਗਈ। ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਤਿਰਵੇਂਜਾ ਸਾਲ ਵਿਛੜੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਇੰਜਨੀਅਰ ਅਮਰੀਕਾ, ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਸੂਦਾਂ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਾਲਿਆਂ ਕਰਵਾਈ। ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਵੀਰ ਜੀ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਬਣੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨੀ ਇਮਾਰਤ ਰੁਹਾਨੀ ਆਨੰਦ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਸੁਮਿੱਤਰ ਕੌਰ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਆਈ ਸੰਗਤ ਇਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹਰ ਸਾਲ 20 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਆਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, 22 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਭੋਗ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਵਸ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਬੜੀ ਸਰਧਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਇਥੋਂ ਸਿਰਫ ਛੇ ਕੁ ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਰਹੱਦੀ ਪਿੰਡ ਹੈ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲਾਘੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਢੁਕਵੇਂ ਤੇ ਸੁਖਾਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਲਈ ਵੀਜਾ ਸਸਕ੍ਰਤਾਂ ਨਰਮ ਕਰਕੇ ਦੋਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਛੜੀਆਂ ਗੋਝਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।

ਮਾਖਿਓ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਅਸਕੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ,
ਰਹਿਣ ਨਾ ਦੇਣ ਜਨੂੰਨੀ ਸਾਨੂੰ ਵਾਂਗ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ।
ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਪੁੱਟ ਦਈਏ, ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ,
ਮਿਲਣੋਂ ਕਿਹੜਾ ਰੋਕੂ. ਰਾਜੂ ਅਸਗਰ ਯਾਰਾਂ ਨੂੰ।

000

Dr. Rajwinder Raonta

B.E.

M.A.

rajwinder.raonta@gmail.com

ਧੰਨਵਾਦ

ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਪੁਸਤਕ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਵਿਛੜੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪਲਾਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਸੰਨ 47 ਦੇ ਵਿਛੜੇ ਤੇ ਫੱਟੜ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਮੱਲ੍ਹਮ ਲਾਉਣ, ਤਰਸਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕਰ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਸਬੰਧੀ ਤੋਂ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੱਜਣਾ, ਮਿੱਤਰਾਂ, ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਾਂ ਤੇ ਅਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ, ਸਹਿਯੋਗ, ਸੰਪਾਦਕੀ ਚਿੱਠੀਆਂ, ਖਤ, ਫੋਨ, ਮੈਸਿਜ਼ ਮੇਰਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਚੰਗਾ ਲਿਖਣ ਤੇ ਸੁਲਝਣ ਲਈ ਹਲੂਣਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

-ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਰੌਤਾ